

Ansvar for hverandre

KrFs stortingsprogram
2021 – 2025

Vedtatt på KrFs landsmøte
29. april - 1. mai 2021

Sammen for

menneskeverd

Stem med hjertet

*Ein solidaritet som byggjer på nestekjærleik er grenselaus. Han gjeld alle menneske,
- frå lokalsamfunnet til verdssamfunnet, både levande og komande generasjonar.*

– Jon Lilletun

Innhold

Kristendemokrati for vår tid	4
1. Tid for grønn omstilling	6
2. Vern av natur og miljø	9
3. En bedre verden gjennom samarbeid	11
4. En mer rettferdig verden	15
5. En god start på livet	18
6. En skole som ser den enkelte elev	22
7. En bedre fremtid med kunnskap og forskning	26
8. Et liberalt demokrati	28
9. Teknologien skal fremme det felles beste	30
10. Et samfunn med plass til alle	32
11. Inkludere flere	35
12. Et samfunn som fremmer god helse	39
13. Livsglede for eldre	43
14. Styrke frivillighet og sivilt engasjement	47
15. Levende lokalsamfunn over hele landet	49
16. Et forankret og livssynsåpent samfunn	52
17. Et mangfoldig og tilgjengelig kulturliv	54
18. Trygghet i hverdagen	56
19. Trygge og omstille norsk økonomi og velferd	60
20. Lønnsomme arbeidsplasser i hele landet	63
21. Omstille olje- og gassnasjonen Norge	68
22. Verdens mest miljøvennlige transportsystem	70
23. Et tryggere land	73
Verdigrunnlag og ideologi	76
Grunnverdier	76
Kristendemokratiske prinsipper	76

Kristendemokrati for vår tid

Kristelig Folkeparti er et kristendemokratisk sentrumsparti. Vår politikk skal beskytte menneskeverdet, bidra til at alle mennesker får oppfylt sine rettigheter og at de får erfare rettferdighet. Den skal forvalte naturen, ressursene og kulturen til beste for alle mennesker og fremtidige generasjoner. Våre løsninger skal vise tillit til enkeltmennesker, familier og lokalsamfunn og vår solidaritet med alle som er avhengige av fellesskapenes støtte, samt vår vilje til å bygge et sterkt velferdssamfunn og skape en bedre fremtid.

Vi vil skape en bedre fremtid

Kristendemokrater er åpne mot verden og tar ansvar for fremtiden. Menneskeverdet gjelder alle, og nestekjærligheten er grenseløs. Vårt ansvar er å etterlate til våre etterkommere en verden som er bedre enn den vi overtok.

Menneskeheten står overfor store utfordringer i årene som kommer:

- Menneskelig aktivitet har ført til en klima- og miljøkrise, en kritisk situasjon for jordens økosystemer og masseutryddelse av arter.
- Antallet fattige i verden øker, og det blir større forskjeller mellom fattige og rike.
- Rekordmange mennesker tvinges til å forlate sine egne land på grunn av krig, vold, klimaendringer eller forfølgelse.
- Demokratiseringen har stoppet opp i mange land, og vi er vitne til alvorlige tilbakeslag for menneskerettigheter og demokratiske prosesser, også i vår egen del av verden.
- Verden blir mer urolig, sikkerhetssituasjonen mer uoversiktlig og samarbeidet mellom land vanskeligere. En rekke land erfarer økt polarisering – og i denne situasjonen er mange minoriteter særlig utsatt.
- Verden digitaliseres og automatiseres, og den teknologiske utviklingen går rekordraskt. Brukt riktig kan dette forbedre livskvaliteten og helsen vår, og bidra til å løse mange av våre miljøutfordringer. Men brukt feil kan det true likeverd, menneskerettigheter og våre fellesskap.

For å møte disse utfordringene vil KrF føre en politikk i tråd med FNs bærekraftsmål, verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe de menneskeskapte klimaendringene. Vi legger Parisavtalen og internasjonale miljøforpliktelser til grunn for vår klimapolitikk. Vi vil bidra til mer samarbeid mellom land for å skape fred og løse felles utfordringer. Vi vil slå ring om menneskerettigheter og demokrati. Vi vil at ny teknologi skal fremme likeverd, menneskerettigheter og fellesskap.

Arbeidet med å skape en bedre fremtid begynner med å gi barn og unge en god start på livet. Vi vil føre en oppvekstpolitikk som lar barn være barn, og der hvert enkelt barn blir sett. Vi vil føre en politikk i tråd med prinsippet om barns beste og FNs barnekonvensjon.

Vi vil bygge et varmere samfunn

Kristendemokrater vil bygge sterkere fellesskap med tillit mellom borgerne, trygghet og tilhørighet til noen felles verdier og mål, og for kristendemokrater vil de kristne og humanistiske verdier være det naturlige utgangspunkt. Et slikt fellesskap kan bare bygges nedenfra, gjennom å finne en god balanse mellom frihet og personlig ansvar, beskytte de naturlige fellesskapene som mennesker selv lager og invitere alle borgere til aktiv deltakelse og samfunnsansvar. Fellesskapet styrkes når enkeltmennesker vises tillit og får ta ansvar, når familien, naboskap og lokalsamfunn bevares og når sivilsamfunnet anerkjennes som en viktig aktør i fellesskapet. Tillit og trygghet bygges når vi tar vare på et samfunn med små sosiale forskjeller.

Det norske fellesskapet står overfor utfordringer i årene som kommer:

- De naturlige fellesskapene har over tid mistet ansvar. Individualisering, markedstenkning og offentlige ordninger har bidratt til å svekke viktige fellesskapsarenaer.
- Flere utviklingstrekk kan tyde på at «samfunnslimet» og samfunnets sosiale kapital, det vil si de sosiale nettverkene, tilliten til hverandre, opplevelsen av tilhørighet, deltakelse i samfunnet og følelsen av trygghet, er svekket.
- Selv om de fleste innbyggerne i Norge lever trygge og gode liv, ser vi tegn på at flere står i utkanten av eller utenfor fellesskapet. Fattigdom, et arbeidsliv som ikke inkluderer og mangelfull integrering er noen av årsakene.
- Norge preges av stadig større mangfold – både kulturelt og religiøst. Det beriker og utfordrer fellesskapet, men vi trenger også noe som binder samfunnet sammen.

- Vi må unngå å skape et sorteringssamfunn der samfunnets menneskelige mangfold gradvis viskes ut, og der det ikke er rom for alle.

For å møte disse utfordringene vil KrF fremme en politikk for sterkere fellesskap. Vi vil skape et samfunn med plass til alle, uavhengig av hva slags egenskaper man har. Vi vil bygge et sterkt fellesskap nedenfra ved å satse på familie, frivillighet, ideell sektor og sterke lokalsamfunn. Vi vil utvikle et velferdssamfunn som gir trygghet og like muligheter for alle, som bekjemper utenforskap og som lar alle mennesker erfare verdighet. Vi vil verne om verdier og tradisjoner som binder samfunnet sammen og skaper en tilhørighet til et «vi» på tvers av alle forskjellene.

Vil bygge og trygge hele landet

Kristendemokrater vil være verdibevisste forvaltere, som bruker mulighetene til å bygge et samfunn med velferd for alle, verdiskaping og arbeidsplasser og god infrastruktur. Våre felles ressurser skal brukes for å bygge og utvikle landet for å gjøre oss bedre rustet for fremtiden. En sosial markedsøkonomi skal tjene mennesket, fellesskapet, naturen og miljøet. Ressursene skal fordeles slik at de kan hjelpe alle mennesker til å leve gode liv og realisere sitt potensial.

Det norske velferdssamfunnet står overfor utfordringer i årene som kommer:

- Norges økonomi skal omstilles. Vi må være smartere, grønnere og mer innovative for å skape bærekraftig vekst og trygge arbeidsplasser over hele landet.
- Oljeinntektene vil reduseres og det vil være færre yrkesaktive per eldre. Vi må legge et godt fundament for fortsatt velferd som samtidig gir fremtidige generasjoner god velferd.
- Distriktene opplever fraflytting og aldrende befolkning, noe som truer målsettingen om å ta hele landet i bruk.

For å møte denne utviklingen vil KrF føre en politikk for å trygge velferdsstatens økonomiske fundament. Vi vil omstille olje- og gassnasjonen Norge, og gjennomføre et grønt skifte. Vi vil skape lønnsomme arbeidsplasser over hele landet ved å legge til rette for ny næringsvirksomhet. Vi vil utvikle lokale og regionale sentra med variert nærings- og kulturliv og som kan dempe flyttestrømmene inn til storbyene. Vi vil fortsette å bygge ut infrastruktur over hele landet, og videreutvikle verdens mest miljøvennlige transportsystem. KrF vil gi mer støtte til lokale bedrifter som skaper merverdi lokalt.

1. Tid for grønn omstilling

Jordens tåleevne er presset til det ytterste. Den globale oppvarmingen er den største krisen menneskeheten står overfor. Siden førindustriell tid er verden blitt om lag én grad varmere. Oppvarmingen ventes å fortsette utover i dette århundret. Vårt forbruk ligger langt over det jorda faktisk har av naturressurser. Resultatet er avskoging, mange på ferskvann, jorderosjon, tap av biologisk mangfold og mer klimagasser i atmosfæren. Klima- og miljøendringene ødelegger naturen og livsgrunnlaget vårt, truer liv, helse og menneskerettigheter, skaper mer fattigdom og ulikhet, og tvinger flere mennesker på flukt. For å løse klima- og miljøkrisen må vi utfase bruk av fossil energi og sørge for at sosial og økonomisk utvikling skjer uten økt forbruk av ikke-fornybare naturressurser.

Kristelig Folkeparti vil:

- Følge opp Paris-avtalen og sikre at Norge kutter sine egne klimagassutslipp i tråd med målet om å begrense og stabilisere den globale oppvarmingen til 1,5°C.
- Arbeide for betydelige, raske og tilstrekkelige klimakutt i alle sektorer, og øke Norges innsats for å kutte klimautslipp i utviklingsland.
- At Norge skal være et foregangsland for utviklingen av en sirkulærøkonomi og redusere det materielle forbruket, herunder energiforbruket.

Avkarbonisering: Betydelige, raske og tilstrekkelige kutt

Paris-avtalens mål med å begrense den globale oppvarmingen er å holde den globale oppvarmingen under 2°C, men helst begrense den til 1,5°C. Det haster med store utslippsreduksjoner for å nå dette målet. Klimakrisen kan bare løses gjennom et forpliktende, globalt samarbeid. Norge må ta en lederrolle ved å bidra med betydelige, raske og tilstrekkelige kutt.

Klimakrisen krever at Norge omstilles til et nullutslippssamfunn innen 2050. Omstillingen vil bli krevende, men Norge har gode forutsetninger for å lykkes med det grønne skiftet. Vi har økonomiske muskler, sterke kunnskaps- og teknologimiljøer og god tilgang på fornybar energi. For å nå målet om å bli et nullutslippssamfunn innen 2050 må vi skape en lavutslippsøkonomi med nye, grønne arbeidsplasser, vi må omstille olje- og gassnasjonen til et fornybarsamfunn, vi må utvikle verdens mest miljøvennlige transportsystem og vi må kutte klimagassutslipp i alle sektorer. I denne sammenheng er det viktig å støtte forskning på nye og alternative drivstofftyper.

De rike landene står for en stor del av klimagassutslippene, samtidig som klimaendringene vil berøre mange av de fattigste landene sterkest. Norge, og andre rike land, har slik sett et stort ansvar, og best kapasitet, til å løse klimakrisen. Klimarettferdighet handler om at Norge må ta ansvar ved å finansiere betydelige kutt i andre land.

Kristelig Folkeparti vil:

- Redusere norske klimautslipp med minst 55 prosent innen 2030, og at Norges utslipp skal reduseres til netto null senest i 2050. Det langsiktige nullutslippsmålet skal gjelde alle sektorer, ikke bare CO2.
- Velge virkemidler for klimakutt ut fra prinsippet om at forurenser skal betale og at klimamålene oppnås mest mulig effektivt.
- Lage sektorvise planer for hvordan alle samfunnssektorer skal være utslippsfrie innen 2050.
- Styrke klimaloven og legge frem klimabudsjetter for alle sektorer.
- Heve CO2-avgiften gjennom en forutsigbar og økende prisbane som er tilstrekkelig for at Norge når sine forpliktelser i Paris-avtalen og nasjonale klimamål.
- Videreføre EUs kvotemarked som det sentrale virkemidlet for å kutte klimagassutslipp i konkurranseutsatt næringsliv, men være åpen for ytterligere avgifter der kvotemarkedet ikke strekker til.
- I samarbeid med EU arbeide for å kunne ilegge en CO2-pris på importerte varer i utvalgte sektorer fra land hvor industrien ikke betaler for utslippene sine.
- Innrette Norges finansielle virkemidler og regelverk slik at de best mulig reduserer klimarisiko og bidrar til klimaomstilling.

- Ha en tydelig strategi for avkarbonisering og elektrifisering på alle områder der olje, kull og gass brukes som energi (se kap. 21).
- Fortsette klimaavtalen og samarbeidet med EU om kutt i klimagassutslipp, og arbeide for at EU styrker sine målsettinger.
- Støtte opp under Det grønne klimafondet (GCF) som det internasjonale samfunnets hovedkanal for klimafinansiering – og trappe opp det norske bidraget i løpet av stortingsperioden.
- Etablere et eget klimafond for investeringer i fornybar energi i utviklingsland. Fondet skal finansieres utenfor bistandsbudsjettet, gjennom rentefrie kapitalinnskudd fra statskassen. Målet er å bidra til realisering av lønnsomme fornybarprosjekter i utviklingsland, som reduserer klimagassutslipp, bidrar til utfasing av kullkraft og sikrer tilgang til ren energi.
- Forsterke det norske samarbeidet for å redusere utslipp fra land med store CO₂-utslipp, slik som Kina, India og Sør-Afrika.
- Styrke garantiordningen for utviklingslands investeringer i fornybar energi, og styrke Verdensbankens kapasitet og prioritet til å støtte satsing på overgang til fornybar energi i utviklingsland.
- Jobbe for at Norge skal bli tropisk avskogingsfritt, gjennom blant annet å utelukke produkter med høy avskogingsrisiko gjennom reguleringer og avgifter.
- Øke bruken av klimakrav i offentlige innkjøp.
- Bruke regulatoriske virkemidler for å fase inn lav- og nullutslippsteknologi etter hvert som teknologien utvikles.

Klimapolitikken kan ikke isoleres til ett kapittel i et partiprogram, men må gå som en rød tråd gjennom hele partiprogrammet. I dette partiprogrammet vil du finne tiltakene i mange kapitler.

Avmaterialisering: Sirkulær økonomi og redusert forbruk

Norge har et meget høyt forbruk som medfører store klima- og miljøutfordringer. I dag forbruker vi mye mer enn hva som er bærekraftig for kloden. Dette er en etisk utfordring som må omsettes i målrettet politisk handling. En grønn omstilling må innebære avmaterialisering og mer bærekraftig forbruk og produksjon.

Kristelig Folkeparti vil:

- At Norge skal være et foregangsland i utviklingen av en grønn, sirkulær økonomi som utnytter ressursene bedre, blant annet ved å innføre målrettede nasjonale støtteordninger for å stimulere til mer sirkulær økonomi.
- Utvikle et system for utvidet produsentansvar som gir insentiver til lengst mulig levetid på produkter, mest mulig ombruk og materialgjenvinning, og utfasing av helse- og miljøfarlige kjemikalier i produkter. Flere produkter enn i dag må få en utvidet reklamasjonsrett på fem år.
- Innføre en ordning med holdbarhetsmerking på varige forbruksvarer, som antyder hvor lenge forbrukere kan forvente at et produkt skal vare, og dermed bidra til å gjøre lang levetid til et større konkurransefortrinn enn det er i dag.
- Sette krav til at anskaffelser i regi av offentlig sektor bidrar til mest mulig bærekraftig forbruk og produksjon.
- Arbeide for at all emballasje skal være egnet for gjenbruk eller resirkulering innen 2030.
- Innføre emballasjeavgift for å unngå unødig avfall og legge til rette for alternativ resirkulerbar emballasje som ikke er plast.
- Gjennom regulering og avgifter legge til rette for å fase ut unødvendig engangspplast, og sikre en overgang til handleposer, emballasje og engangsartikler som er laget av nedbrytbart materiale.
- Fjerne moms på reparasjon, som for eksempel på husholdningselektronikk og mobiltelefoner.
- Utrede nullmoms på utleie av eid verktøy og turklær/turutstyr, slik at folk ikke skal måtte gå til innkjøp av varer som brukes sjeldent.
- Gjennomføre en helhetlig strategi for å redusere unødvendig forbruk og matsvinn i offentlige institusjoner.
- Innføre pant og sporing av enkelte typer emballasje, som for eksempel isoporkasser.
- Utrede innføring av «ja takk»-prinsippet for uadressert kommersiell reklame og post. Uadressert reklame fra lokale lag og foreninger bør bli lov, også om man har takket nei til uadressert reklame.
- Jobbe for en fellesnordisk panteordning, og arbeide for å ta i bruk panteordningen på flere områder.

- Innføre en matkastelov og videreutvikle samarbeidet med næringslivet for å redusere matsvinn, både i detaljhandelen og blant forbrukere, og redusere svinn i produksjons- og forsyningskjeden, inkludert svinn etter innhøsting.
- Stimulere til gjenbruk av byggemateriale
- Jobbe for at Norge forhindrer muligheten for eksport av skadelig avfall og giftige kjemikalier til utviklingsland
- Innføre tiltak for å resirkulere sjeldne jordmineraler fra elektronisk utstyr.
- Jobbe for datomerking av matvarer som fører til mindre matsvinn.

2. Vern av natur og miljø

Vi må ha som mål å overlevere natur og miljø i bedre stand til våre etterkommere enn da vi selv overtok ansvaret. Målet med all politikk skal være å løse dagens utfordringer uten at det går på bekostning av fremtidige generasjoners behov. Naturen skal ikke bare beskyttes fordi det er vårt livsgrunnlag, men også fordi den har egenverdi. Naturressursene skal ikke misbrukes eller overforbrukes, men *brukes* for å skape bedre liv for alle mennesker, og bevares for fremtidige generasjoner. Tap av naturmangfold, spredning av miljøgifter og avfall er blant vår tid største utfordringer.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre ulike naturtyper og biologisk mangfold, og trappe opp restaurering av tapt natur.
- Intensivere arbeidet med å redusere miljøgifter og avfall i jord, vann og luft.
- Sikre en langsiktig og bærekraftig forvaltning av våre naturressurser.

Naturvern og biologisk mangfold

Mange steder i verden er naturen truet. Sårbare naturområder og økosystemer ødelegges. Dyr, planter og andre organismer forsvinner trolig tusen ganger raskere enn hva som er tilfelle under naturlige omstendigheter. I Norge er omkring tusen arter kritisk eller sterkt truet. Tapet av naturområder, økosystemer og arter er en trussel mot alt liv på jorden. En rik og variert natur har stor egenverdi, og dekker våre grunnleggende behov og gir verdiskaping og livskvalitet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre at et representativt utvalg av norske naturtyper tas vare på for fremtiden, gjennom nasjonalparker, naturreservater, landskapsvernområder og marine verneområder.
- At hensynet til naturmangfold skal tillegges stor vekt i arealplanlegging og vurdering av infrastrukturprosjekter, konsesjoner, energi- og kraftutbygging og utbygging av hyttefelt. Utbedring og utbygging av veiprosjekter bør fortrinnsvis ta utgangspunkt i eksisterende veitraséer.
- Verne 10 prosent av skogen gjennom både frivillig vern og vern av offentlig eide skogarealer. Vern av skog skal gjennomføres på en slik måte at det får minst mulige konsekvenser for avvirkingen og skognæringens bidrag til det grønne skiftet.
- Sikre fortsatt rett til bærekraftig og tradisjonell høsting fra naturen, som jakt, fangst og fiske.
- Arbeide for marint vern innen 2030 i tråd med FN's bærekraftsmål. Norske sjøareal må kartlegges i form av marine grunnkart innen 2030. Norge har et særlig ansvar for tilstrekkelig verneomfang i arktiske områder. Iskantdefinisjonen må fastsettes i tråd med miljøfaglige råd.
- Trappe opp restaurering av natur. Utrede en ordning hvor utbyggere av naturområder bidrar økonomisk til restaurering av natur.
- Arbeide for effektiv og umiddelbar handling for å stanse tapet av biologisk mangfold, både i Norge og gjennom internasjonalt samarbeid, i tråd med internasjonale mål.
- Bedre miljøtilstanden og bestrebe et mest mulig naturlig arts mangfold i regulerte vassdrag, samtidig som man tar hensyn til vannkraftens reguleringssevne, klimabidrag, verdiskapingspotensial og flomdempingsegenskaper i revisjonen av gamle vannkraftkonsesjoner.
- Følge opp og videreutvikle strategien for bier og andre pollinerende insekter.
- Arbeide for å sikre en bærekraftig forvaltning av våre villaksbestander ved aktivt å bekjempe lakseparasitter og lakselus, hindre rømming av oppdrettsfisk ved å stimulere til forskning på bedre metoder, videreføre kalkingsvirksomheten, og sikre og bidra til rammer for regulering av laksefisket i sjø og vassdrag. Medikamentell behandling av lakselus skal ikke tillates. Nye konsesjoner skal være lukket eller semilukket. Utvikling i oppdrettsnæringen må skje bærekraftig.
- Følge opp Norges forpliktelser som vertsland for Europas eneste villreinstamme.
- Sikre at Norge tar sin naturlige del av ansvaret for levedyktige bestander av de fem store rovviltartene bjørn, ulv, jerv, gaupe og kongeørn, i tråd med Stortingets rovdyrforlik. Det må sikres tilstrekkelige midler til registrering av rovdyrbestanden. Raske uttak av skadedyr samt å forhindre at bjørn, ulv, jerv og gaupe etablerer bestand utenfor kjerneområdene er en viktig del av forvaltningen.
- Sikre en mer effektiv lisensjakt på jerv.
- Ha strenge restriksjoner på utbygging på myr.

- Styrke arbeidet mot spredning av fremmede arter, blant annet gjennom å spre informasjon og øke folks bevissthet om høy-risikoarter.
- Innføre mål om arealnøytalitet med grenser for naturtap og mål om restaurering. Alle kommuner må innføre naturbudsjetter for å oppfylle dette målet.
- Begrense utbygging av hytter i sårbar natur.
- Prioritere turisthyttene foran nybygging av hyttefelt, stimulere til økt bruk av turisthytter og hyttedeling og tilrettelegge for kollektive reisemuligheter.
- At utbyggingskommuner planlegger for nødvendig beredskap for å ivareta den periodevise økningen av befolkningen som fritidsboliger medfører.

Ren jord, rent vann og ren luft

Forurensning av jord, vann og luft gjennom utslipp av miljøgifter og uforsvarlig håndtering av avfall er alvorlige trusler mot vår egen og kommende generasjoners helse, mot miljøet og mot den fremtidige matforsyningen. Vi må verne folks helse og miljøet gjennom å redusere forurensning, hindre at miljøgifter havner i naturen og fremme en bedre behandling av avfall.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke Norges internasjonale lederrolle i arbeidet mot marin forsøpling og arbeide for at det kommer på plass en ny bindende internasjonal avtale som forplikter alle land til å stanse forsøplingen av havet.
- Arbeide for en giftfri hverdag og sette nye, ambisiøse mål for å utfase prioriterte miljøgifter, i den hensikt å stanse utslipp av disse innen 2024.
- Forsterke arbeidet med å kartlegge og rydde opp i gamle miljøgiftutslipp.
- At alle skal ha krav på å få vite om produkter eller tjenester inneholder miljøgifter eller helseskadelige stoffer.
- Redusere lokal luftforurensning og belønne effektive tiltak for å sikre luftkvalitet rundt de store byene, slik som fossilfrie biler, avgifter som demper bilbruk, lavutslippssoner og miljøfartsgrenser.
- Utrede innføring av merkekrav til klesbransjen som støtter opp om bedre og mer informerte forbrukervalg vedrørende holdbarhet, materialbruk (nedbrytbarhet og resirkulerbarhet), kjemikaliebruk og produksjonsforhold (arbeidsforhold).
- Videreutvikle og styrke oljevernberedskapen i Nord-Norge ved hjelp av strenge myndighetskrav og involvering av lokale aktører. Nord-Norge bør bli en spydspiss internasjonalt i arbeidet med oljevern.
- Etablere en strategi mot marin forsøpling i Norge som omfatter hele plastens levetid, fra produksjon til avfallshåndtering - og hele veien til den eventuelt må ryddes opp som søppel i naturen.
- Utrede en returordning i samarbeid med fiskerinæringen for linebruk, teiner, fiskekar og andre redskaper av sammensatte materialer. Det må stilles krav om at nye teiner og garn har mekanismer som forhindrer lang tids «spøkelsesfiske» hvis de mistes.
- Forby bruk av mikroplast i kosmetiske produkter, kunstgressbaner og lignende, og stimulere til forskning på produkter som kan erstatte stoffer som er kilde til mikroplast.
- Innføre en miljøavgift på deponi av prosessavgangs- og overskuddsmasser fra mineralnæringen. Avgiften skal gå til vertskommunen.
- Rense elver og vann som er forurenset etter nedlagt gruvedrift.
- Intensivere sedimentopprydning i norske havner og fjorder.
- La fiskeflåten kunne levere avfall fra havet kostnadsfritt.
- Stimulere til og innføre krav om landstrøm på de største havnene i Norge, og at havneavgiften øker for skip som ikke kan benytte seg av landstrøm.
- Arbeide for internasjonale regler som krever lav- og nullutslipp fra cruisetrafikken.
- Begrense lysforurensningen ved å innføre lysplaner som en del av kommuneplanarbeidet og et nasjonalt forbud mot utelys tilknyttet tomme fritidsboliger. Forurensningsloven bør brukes for å hindre lysforurensning på samme måte som annen type forurensning.

3. En bedre verden gjennom samarbeid

Det felles beste er målet med alle fellesskap, også det globale. Stater og allianser søker alltid å ivareta sine egne legitime interesser, men ut fra et kristendemokratisk grunnsyn er dette ikke nok. For å skape en bedre og mer rettferdig verden er det ikke nok at verdens stater søker å fremme sine egeninteresser. Felles interesser og ikke minst samarbeidet for bedre levkår for verdens fattigste og forfulgte, klima og naturmangfold, samt rettsstatsprinsipper, demokrati og menneskerettigheter må styrkes i internasjonal politikk.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en verdibasert utenrikspolitikk som tar utgangspunkt i globale felles interesser, som fred og sikkerhet, menneskerettigheter og demokrati, sosial og økonomisk utvikling, og klima og miljø.
- At Norge skal ta en pådriverrolle for å styrke et regelstyrt internasjonalt system, og videreutvikle samarbeidet for fred, sikkerhet og internasjonal samhandling.
- At Norge skal prioritere arbeidet med å fremme menneskerettigheter, demokrati og fred.

Samarbeid i verden

Verden trenger samarbeid mer enn noen gang. Verden er mer urolig og uforutsigbar enn tidligere, og flere land velger å se bort fra sine folkerettslige forpliktelser. Norge må være en pådriver for å styrke et internasjonalt system som bygger på folkeretten og avtaler. Norge er særlig avhengig av å holde gode relasjoner med våre naboland og våre nærmeste allierte. Utveksling og handel gir mer samarbeid, mindre konflikt og mer sosial og økonomisk utvikling.

Kristelig Folkeparti vil:

- Arbeide for et spisset og mer effektivt FN, både administrativt og operasjonelt. Her bør man vurdere antall organisasjoner og se på felles løsninger på systemer og rutiner.
- At Norge fortsatt skal være en raus og forutsigbar bidragsyter til de av FNs utviklingsorganisasjoner som leverer best resultater. Norge må også opprettholde en betydelig kjernebidragsstøtte til enkelte FN-organisasjoner, men må samtidig stille klare krav til organisasjonene knyttet til prioriteringer, objektivitet og omstillingsvilje.
- At Norge skal sette fokus på barn, ungdom og sårbare grupper gjennom sitt arbeid i FNs sikkerhetsråd.
- Fremheve at respekt for og oppfølging av de universelle menneskerettighetene tydelig må ligge til grunn for arbeidet i FNs menneskerettighetsråd.
- Forsterke det multilaterale handelssystemet gjennom Verdens handelsorganisasjon (WTO) som en hjørnestein i internasjonal handelspolitikk.
- Legge til rette for mer handel, forsknings- og utviklingssamarbeid og turisme og kulturutveksling.
- Si nei til boikott av Israel.

Menneskerettigheter og demokrati for alle

Ideen om at alle mennesker har noen rettigheter i kraft av å være menneske, slik det fremkommer i Verdenserklæringen om menneskerettigheter og de ulike menneskerettighetskonvensjonene, er under press. Samtidig er respekt for menneskerettighetene avgjørende for å skape sosial og økonomisk utvikling, demokrati og fred.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke arbeidet for menneskerettigheter, gjennom FNs og Europas menneskerettighetssystemer, gjennom utenriks- og utviklingspolitikken og ved å støtte sivilsamfunn i utsatte land.
- Prioritere sivile og politiske rettigheter, helse og utdanning og arbeid for rettighetene til barn, kvinner, seksuelle minoriteter og mennesker med nedsatt funksjonsevne.
- Videreutvikle demokratistøttearbeidet, og etablere et program for å støtte demokrati- og menneskerettighetsarbeid i Sentral- og Øst-Europa i regi av norske og internasjonale sivilsamfunnsaktører.
- At Norge fortsetter sitt samarbeid med EU om utarbeidelse av sanksjoner mot myndighetspersoner som begår grove brudd på menneskerettighetene og folkeretten.

- At Norge skal føre en tøffere linje overfor land som bryter menneskerettighetene, også når dette kan skade våre økonomiske interesser.
- Etablere en ordning for midlertidig opphold for menneskerettighetsforsvarere som er under sterkt press, for å gi dem mulighet til å arbeide uten å risikere å bli angrepet.
- Arbeide for et internasjonalt forbud mot dødsstraff.
- Prioritere arbeidet for å sikre trosfriheten, og sikre at trosfrihet er en langsiktig prioritet med nok økonomiske ressurser, stabsressurser og kompetanse på feltet i utenriktjenesten og bistandsforvaltningen.
- Aktivt og strategisk bruke blant annet FN, utenrikspolitisk dialog og bilaterale samtaler for å sette tros- og livssynsfrihet på den internasjonale dagsorden. Norge bør bygge brede allianser, sikre at økonomisk støtte gis til en bredde av aktører, motvirke polariserende krefter og sikre at alles rett til trosfrihet løftes.
- Bidra til sosial og økonomisk utvikling i Afrika sør for Sahara for å forbygge humanitære katastrofer og migrasjoner som følger av sterk befolkningsvekst og klimaendringer

Samarbeid i Europa og våre nærområder

Det europeiske samarbeidet, gjennom EU, Europarådet og OSSE, har bragt landene og folkene i Europa nærmere hverandre og bidratt til fred og stabilitet, økonomisk vekst og demokrati. Norge må føre en aktiv europapolitikk som bidrar til fortsatt demokratibyggning og gode fellesløsninger på viktige områder. Mange av dagens største utfordringer kan kun løses dersom vi samarbeider tett med andre europeiske land, og våre nærområder. Fellesskapet med de andre nordiske landene, og relasjonen til Russland, må gis høy prioritet i norsk utenrikspolitikk.

Kristelig Folkeparti vil:

- Beholde dagens tilknytningsform til EU, og gjennom EØS-avtalen sikre et tett samarbeid med Europa, tilgang til EUs indre marked og andre viktige avtaler, og politisk og økonomisk selvbestemmelsesrett på områder som er særlig viktige for Norge.
- Gjennom EØS-samarbeidet bidra til å fremme demokrati og sterkere sivilsamfunn i Europa. KrF aksepterer ikke at EØS-midler som er tiltenkt sivilsamfunn omprioriteres av myndighetene i mottakerlandene.
- At Norge styrker arbeidet for demokrati og menneskerettigheter gjennom å spille en aktiv rolle i Europarådet og OSSE.
- Styrke samarbeidet med de andre nordiske landene, blant annet gjennom Nordisk råd.
- Arbeide for en god relasjon med Russland, styrke folk-til-folk-samarbeid og ta en ledende rolle for videreføring/utvikling av Barentssekretariatet.
- Jobbe aktivt for å sikre en fredelig og bærekraftig forvaltning av Arktis og være en pådriver for samarbeidet i Arktisk råd.

Mennesker på flukt

Rekordmange mennesker er på flukt fra krig og konflikt, autoritære regimer, klimautfordringer eller forlater sitt land i håp om et bedre liv. Norge må samarbeide med både FN og EU om ulike tiltak for å beskytte flyktninger og migranter, og ta en internasjonal lederrolle i arbeidet med å gi beskyttelse til mennesker på flukt.

Kristelig Folkeparti vil:

- At Norge skal forplikte seg til å ta imot 5000 kvoteflyktninger (overføringsflyktninger) årlig. FNs kvotesystem må være bærebjelken i norsk flyktningpolitikk, slik at vi i størst mulig grad sikrer at de med størst beskyttelsesbehov og mest krevende livssituasjon får beskyttelse først.
- At Norge skal ta imot flere kvoteflyktninger.
- At Norge, som et minimum, skal basere sitt mottak av kvoteflyktninger på FNs høykommissær for flyktnings anbefaling.
- Etablerte/integrerte flyktninger med dokumentert beskyttelsesbehov skal ikke sendes ut av landet.
- Arbeide for at mennesker med medisinske behov, kvinner og barn, personer med nedsatt funksjonsevne og sårbare minoriteter prioriteres ved utvelgelse av kvoteflyktninger.

- At Norge tar initiativ til opprettelsen av et FN-fond som brukes til å gi støtte til økonomisk svake land som tar imot et stort antall flyktninger.
- Kirkeasylinstituttet må bevares som en mulighet for mennesker i Norge.
- Øke den humanitære hjelpen og bistanden til mennesker på flukt og land som har mottatt mange flyktninger. Den humanitære hjelpen skal være i tråd med humanitære prinsipper og internasjonal lov. Den skal være behovsbasert og ikke være betinget av migrasjonspolitiske hensyn.
- Ta imot 500 migranter fra Kara Tepe, og ta disse utenfor antallet kvoteflyktninger.
- Arbeide for en reell ansvarsfordeling mellom europeiske land når det gjelder mottak av asylsøkere som kommer til Europa, og at det opprettes en felleseuropeisk avtale om felles mottak og behandling av asylsøknader, med mulighet for kontaktpunkter utenfor Europa.
- Samarbeide internasjonalt og målrette humanitær innsats for å forebygge årsakene til flukt og migrasjon.
- Utrede hvordan klimafordrevnes rettigheter kan ivaretas.

Fred og sikkerhet

Krig og konflikt er et hinder for å bygge stabile demokratier, oppfylle menneskerettighetene og for å oppnå sosial og økonomisk utvikling. Norge må bidra til å forebygge konflikter, skape, bevare og gjenopprette fred, og legge til rette for varig forsoning. Norge skal bygge vår sikkerhet i samarbeid med andre, forankret i NATO og det transatlantiske forholdet. Fred og stabilitet sikres best gjennom et bredest mulig sikkerhetspolitisk samarbeid.

Kristelig Folkeparti vil:

- Arbeide for at alle involverte parter i væpnet konflikt iverksetter tiltak for å beskytte kvinner, menn, jenter og gutter mot kjønnsbasert vold, voldtekt og andre seksuelle overgrep.
- At Norge skal ha kapasitet og kompetanse til å bidra i internasjonale humanitære intervensjoner for å bevare eller gjenopprette fred. Norske militære bidrag må imidlertid ha en klar og tydelig forankring i folkeretten, fortrinnsvis gjennom mandat fra FNs sikkerhetsråd.
- At Norge skal være beredt til å komme med et bidrag til FNs fredsbevarende operasjoner i Afrika.
- At NATO skal ha en aktiv tilnærming til å forebygge aggressivt militært eller politisk press mot medlemsland.
- Jobbe for at operasjoner i regi av NATO hovedsakelig skal skje med et tydelig mandat fra FNs sikkerhetsråd.
- Videreutvikle den sikkerhetspolitiske dialogen med EU, og søke å delta aktivt i EUs sikkerhets- og forsvarspolitiske fora, samtidig som våre NATO-forpliktelser ivaretas.
- Sette ned et offentlig utvalg som gjør en helhetlig gjennomgang av norsk eksportregelverk og – kontroll, herunder utrede en ordning med et parlamentarisk utvalg eller etikkråd for eksport av norsk forsvarsmateriell.
- Oppheve skillet mellom A- og B-materiell i våpeneksportregelverket, offentliggjøre all norsk eksport av militært materiell, samt tilslags- og avslagsgrunnlag, og innføre krav om sluttbrukererklæring for alle land Norge selger våpen til, inkludert NATO-land.
- Norge må være en pådriver for en internasjonal sluttbrukererklæring i eksport/handel av våpen og militært materiell.
- Sikre at norskproduserte våpen og våpenkomponenter ikke lenger eksporteres til autoritære regimer hvor det er risiko for at våpnene misbrukes til intern undertrykkelse, ytring av aggresjon eller grunnleggende brudd på menneskerettighetene, og tolke EU-kriteriet for menneskerettighetssituasjonen i mottakerland strengere enn i dag.
- At Norge signerer og ratifiserer FN-avtalen om et atomvåpenforbud.
- Føre en balansert Midtøsten-politikk som tar utgangspunkt i et ønske om å skape fred og redusere konflikt, og som respekterer menneskerettigheter og folkeretten. Løsningen på konflikten mellom israelere og palestinere bør ta utgangspunkt i en fremforhandlet avtale mellom to parter.
- Anerkjenne Israels rett til å forsvare seg innenfor internasjonalt anerkjente grenser.
- Markere en tydelig kritisk linje overfor alle former for antisemittisme.
- Anerkjenne Vest-Saharas rett til folkeavstemning om egen selvstendighet.
- Arbeide for å sikre et bedre vern av kvinner og barns rettigheter i krig.

- Arbeide internasjonalt for at ansvarlige for overgrep og voldtekter av kvinner og barn blir rettsforfulgt.
- At Norge, i likhet med flere andre Europeiske land, skal anerkjenne folkemordet på Armenerne.

4. En mer rettferdig verden

Ekstrem fattigdom og økonomisk ulikhet fratrar mange mennesker retten til liv, frihet, sikkerhet og muligheten til å realisere sitt potensial og leve et godt liv. Utgangspunktet for KrFs utviklingspolitikk er menneskeverdet, som gir alle mennesker grunnleggende rettigheter i kraft av det å være menneske. KrFs visjon er å gjøre fattigdommen til historie. Det krever at vi fordeler ressursene mer rettferdig og fører en samstemt utviklingspolitikk som bringer mennesker ut av varig fattigdom, styrker menneskerettighetene og bidrar til økt demokratisering i fattige land.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en samstemt politikk for å oppfylle FNs bærekraftsmål, ved å utrydde fattigdom og oppnå sosial, økonomisk og demokratisk utvikling i fattige land.
- Innrette bistanden slik at den har fattigdomsbekjempelse som sitt fremste formål.
- Arbeide for å sikre utviklingsland tilgang på markeder og investeringer.

En samstemt politikk for å nå FNs bærekraftsmål

FNs bærekraftsmål er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. All norsk politikk må være samstemt slik at tiltak innenfor ulike politiske områder trekker i samme retning, og støtter opp om fattigdomsbekjempelse, sosial utvikling og bærekraft samt sikrer bærekraftsmålenes uttalte ambisjon om at «ingen skal utelates».

Kristelig Folkeparti vil:

- Følge opp samstemthetsreformen ved å føre en politikk for utvikling der bærekraftsmålene legges til grunn og ulike initiativ i størst mulig grad trekker i samme retning. De årlige samstemthetsrapportene skal baseres på jevnlig eksterne vurderinger.
- Utarbeide en helhetlig norsk handlingsplan for arbeidet med bærekraftsmålene. Regjeringen skal jevnlig rapportere til Stortinget om hvordan den samlede norske politikken bidrar til å oppfylle bærekraftsmålene og internasjonal fattigdomsbekjempelse. Rapportene skal også inneholde uavhengige eksterne vurderinger.
- Sikre at alle forslag fra Regjeringen til Stortinget med betydelige virkninger for utviklingsland må inneholde en vurdering av disse konsekvensene.

Bistand for å utrydde fattigdom

For å bekjempe fattigdom og oppfylle menneskerettighetene må ressursene fordeles på en rettferdig måte. Bistand er fortsatt nødvendig i de fattigste landene, og til de formålene som er mindre attraktive for private investeringer. Norsk bistand skal ha fattigdomsbekjempelse som sitt fremste formål, bidra til å heve levestandarden for de aller fattigste, med fokus på jenter og kvinner, sikre utdanning til flere, hjelpe flere til bedre helse, bidra til å redusere ødeleggende klimaendringer og assistere fattige land i utviklingen av et godt styresett og livskraftige økonomier. Norsk bistand skal være ubunden, effektiv og resultatorientert.

Kristelig Folkeparti vil:

- Opprettholde bistandsnivået på minst én prosent av BNI.
- Konsentrere bistanden der den trengs mest, og sette av minst 70 prosent av bistanden til langsiktig fattigdomsbekjempelse i de fattigste landene.
- At norske myndigheter skal arbeide aktivt i OECD/DAC og andre relevante arenaer for at bistandsdefinisjonen ikke skal utvides, og at norske posisjoner knyttet til den internasjonale bistandsdefinisjonen bør forankres i Stortinget.
- Videreføre den geografiske konsentrasjonen av den bilaterale bistanden, slik at den går til et begrenset antall land. Bistanden bør i hovedsak konsentreres om de fattigste landene, særlig i Afrika sør for Sahara. Konsentrasjon og eventuell utfasing må gjøres forsiktig, over noe tid, og i samarbeid med både partnere i mottakerland og i Norge.
- At tiltak som skal redusere klimaendringene hentes fra andre poster i statsbudsjettet enn bistandsposten.
- At bistand gjennom frivillige organisasjoner og humanitær bistand skal unntas fra konsentrasjonsprinsippet i norsk bistand.

- At all bistand til partnerland med fungerende demokrati skal være mottakerorientert og basert på langsiktige bistandsavtaler med myndighetene i partnerlandene.
- At i land der myndighetene ikke har et menneskerettighetsfokus skal en høyere andel av norsk bistand kanaliseres gjennom sivilsamfunnet og aktører som bidrar til å holde myndighetene ansvarlige.
- Styrke norske ambassader og stedlige representasjoner i partnerland og gi dem økt ansvar for forvaltning og oppfølging av deler av bistanden.
- Øke bistanden som forvaltes gjennom sivilsamfunnsorganisasjoner, særlig i de mest sårbare landene.
- At klimafinansieringen må trappes opp i tråd med en rettferdig ansvarsfordeling. Økningen i norsk klimafinansiering må være ny og addisjonell, den må altså komme i tillegg til tradisjonell bistand.
- Sikre at lokal kunnskap blir benyttet i opprettelsen av nye bistandsprogram, ved bruk av prinsippet om deltakende utvikling.

Markedstilgang for de fattigste

Handel skaper økonomisk vekst, arbeidsplasser, skatteinntekter og varer til befolkningen. Å legge til rette for at fattige land i større grad kan delta i internasjonal handel er noe av det viktigste vi kan gjøre for å bekjempe fattigdom. Handelshindre som toll, kvoter, subsidier, dumping av overskuddsvarer og krav til høye standarder i rike land gjør det vanskelig for mange fattige land å utvikle egne markeder og få innpass for sine varer i rike lands markeder.

Kristelig Folkeparti vil:

- At Norge må jobbe aktivt for at internasjonale handelsavtaler fremmes gjennom WTO.
- At Norge bidrar til at utviklingslands interesser ivaretas og begrenser skjeve maktforhold ved inngåelse av handelsavtaler.
- At Norge arbeider for å sikre en rettferdig fordeling av nødvendige vaksiner til en oppnåelig pris for utviklingsland. GAVI og andre internasjonale organisasjoner skal støttes i dette arbeidet.
- At Norge skal bidra til å tilrettelegge for økt regional handel mellom utviklingsland for å øke deres konkurransedyktighet på det internasjonale markedet.
- At Norge arbeider for avtaler som gir de fattigste landene tilgang til rike lands markeder, samtidig som det gis bedre mulighet til å beskytte egne markeder dersom de har behov for det.
- At alle land har rett til å sikre matproduksjon til egne innbyggere.
- At bilaterale handelsavtaler Norge inngår må konsekvensutredes (for ivaretagelse av menneskerettighetene og oppnåelse av bærekraftsmålene) og sendes på høring hvor også sivilsamfunnsgrupper fra avtalepartnerens land kommer til ordet.
- Etablere målrettede bistandsprogrammer for å heve kompetansen i utviklingslandenes myndighets- og utdanningsinstitusjoner som er knyttet til internasjonale standarder, forretningsjus og finansielle tjenester.
- Sikre og utvide unntak for toll for de minst utviklede landene.

Verdiskaping i land som trenger kapital og vekst

De aller fleste jobber i utviklingsland skapes i privat sektor. Private bedrifter er avhengig av at noen er villige til å investere i virksomheten, i tro på at den vil være lønnsom. I tillegg til arbeid bidrar lønnsomme bedrifter til skatteinntekter som kan brukes til å finansiere offentlige velferdsgoder som helsevesen og utdanning. Høy risiko, ofte som følge av ustabile rammebetingelser, gjør at altfor få utenlandske investorer tar sjansen på å satse, og at mange av landenes egne innbyggere som har tilgang på kapital, velger å plassere pengene sine i rike land fremfor i eget land. Norge bør gå foran og investere mer i utviklingsland.

Kristelig Folkeparti vil:

- Innføre en menneskerettighetslov for næringslivet som forplikter norske selskaper til å gjennomføre aktsomhetsvurderinger og de nødvendige tiltak for å hindre brudd på menneskerettighetene.
- At land-for-land-rapportering skal utvides til å omfatte alle bransjer og selskaper av alle størrelser, og at land med støttefunksjoner skal inkluderes.
- At Norge skal jobbe for en internasjonal skatteavtale for å sikre at selskaper skatter til stedene der de har sin virksomhet og for å hindre skatteunndragelse via skatteparadiser.

- At Norge skal arbeide for å etablere internasjonale avtaler om etablering av et globalt finansregister, om automatisk informasjonsutveksling og om internasjonal minstesats for selskapsbeskatning.
- Doble kapasiteten til bistandsprogrammet "Skatt for utvikling" i løpet av perioden.
- Slette all illegitim gjeld i norsk utlånsportefølje, og arbeide for at illegitim gjeld slettes internasjonalt.
- At Norge bør støtte opp om en uavhengig gjeldslettemekanisme.
- Satse på kvinnetiltak og initiativ som fremmer kvinners økonomiske stilling og utvikling ved likestillingskomponenter og målbare indikatorer.
- Sikre at klimafinansiering ikke bidrar til oppbygging av uhåndterbar gjeld.

5. En god start på livet

En god, trygg og meningsfylt barndom varer livet ut. Å legge til rette for at alle barn og unge får en best mulig oppvekst med like muligheter til å utvikle seg er den beste investeringen vi kan gjøre. Sterke og trygge familier er den beste forutsetningen for å gi alle barn og unge en god start på livet. Det er viktig at fellesskapet tar ansvar for at alle barn blir sett og får like muligheter.

Kristelig Folkeparti vil:

- I alle saker følge barnekonvensjonens prinsipp om at alle handlinger og avgjørelser som berører barnet, skal ha barnets beste som grunnleggende hensyn.
- Styrke familiene og gi foreldrene støtte, valgfrihet og tid sammen med barna.
- Arbeide for å gi alle barn og unge en god start på livet, uavhengig av økonomi, bakgrunn og funksjonsevne.

Sterke familier

Familien er den naturlige og grunnleggende enheten i samfunnet, og menneskers første og viktigste sosiale fellesskap. I familien kan mennesker møte betingelsesløs kjærlighet, omsorg og aksept, og motta den støtten de trenger for å utvikle seg og mestre livet. Over lang tid har det vært ført en aktiv politikk for å svekke familienes rolle i samfunnet: Familiene har fått mindre ansvar og handlingsrom, og hensynet til «arbeidslinja» har vært prioritert før familienes behov. KrF vil gå motsatt vei. Politikken skal støtte familiene, ikke styre dem. Vi vil styrke familiene og løfte foreldrerollen, vise familiene tillit og gi dem ansvar, og sikre at foreldre, barn og andre familiemedlemmer har tid til å være sammen.

Kristelig Folkeparti vil:

- Videreføre kontantstøtteordningen. Foreldrene må sikres mulighet til å bruke tid med barna mens de er små, og selv velge den omsorgsformen som passer best for sine ettåringer.
- KrF vil videreutvikle kontantstøtteordningen til å gi foreldre rett til 80 prosent jobb med lønnskompensasjon fram til barnet er 2 år.
- Fjerne tredelingen av foreldrepermisjonen og forbeholde 10 uker til hver av foreldrene. Hvis en av foreldrene ikke har mulighet til å ta ut permisjon, gis det anledning til å søke om å overføre disse ukene til den andre forelderen.
- Utvide foreldrepermisjonen med 4 uker til 53 uker.
- Forlenge foreldrepermisjonen etter prematur fødsel tilsvarende antall dager etter fødsel som mor "mister" fra fødselsdato fram til det som skulle vært svangerskapsuke 37.
- Utvide foreldrepermisjon med 8 uker for fødsel med flerlinger.
- Gi fedre selvstendig uttaksrett til foreldrepermisjon.
- Utrede en reform i familiepolitikken for å øke fødselstallene og senke gjennomsnittlig alder for førstegangsfødsler. Dette bør innebære en full gjennomgang av vilkår for studentforeldre, for foreldrepenger og andre relevante ordninger.
- La foreldre beholde retten til foreldrepenger som ved forrige barn når det er mindre enn to år mellom fødslene.
- At organiserte barselgrupper med helsepersonell til stede bør være en del av oppfølgingen ved helsestasjonen det første året.
- Gi far rett til permisjon tre uker etter fødsel.
- Innføre fri gradering av foreldrepenger.
- Erstatte engangsstønad og innføre rett på foreldrepermisjon til alle. Minstenivå skal være på 2G.
- Fortsette styrkingen av barnetrygden. Barnetrygden skal løftes til 2000 kroner per måned for barn mellom 0-6 år, og til 1500 kroner per måned for de mellom 6 og 18 år. Barnetrygd skal ikke regnes med i grunnlaget for beregning av ytelser etter lov om sosiale tjenester og lov om bostøtte.
- Legge til rette for forpliktende samliv og stabile familier. I vår kultur har ekteskapet dype røtter som rammen rundt samlivet og familielivet med mor, far og barn, og er den samlivsformen som legger best til rette for et forpliktende samliv og stabile rammer rundt barns oppvekst. Både storfamilien og kjernefamilien har en sterk historisk forankring i vårt samfunn. I dag er familieformene mangfoldige. Mennesker tar ulike valg for sine liv og familier. KrF vil overfor alle familier føre en politikk for forpliktende samliv, stabilitet rundt familielivet og sikring av barns rettigheter.

- Arbeide for at lovverk og praksis så langt det er mulig ivaretar barns rett til en mor og en far, og ivaretar FNs barnekonvensjon som understreker at barn har rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem. I noen tilfeller er det til barnets beste å vokse opp med foreldre og omsorgspersoner som ikke er deres biologiske foreldre, som ved adopsjon og omsorgsovertakelser.
- Arbeide for å bedre rammevilkårene for aleneboende, økonomisk og sosialt.
- Videreutvikle en helhetlig foreldrestøttestrategi i tråd med WHO's anbefalinger. Alle som trenger det får hjelp og støtte til å takle foreldrerollen.
- Gjennomføre en reform av familievernet for å tilgjengeliggjøre tilbudet, og sikre økte ressurser til forebyggende arbeid for å redusere risikoen for samlivsbrudd, og styrke muligheten for godt foreldresamarbeid i etterkant av et brudd.
- Tilby samlivskurs og foreldreveiledningskurs for alle førstegangsførelse foreldre der enten en eller begge foreldre får barn for første gang.
- Utforme samværsreglene slik at barn skal ha mulighet til å ha kontakt med begge foreldrene sine, også etter et samlivsbrudd. I fordelingen av samvær mellom foreldrene må barnet bli hørt og barnets beste legges til grunn.
- Legge til rette for økt adopsjon, og forbedre og effektivisere prosedyrene ved adopsjon. Adopsjonsstøtten må økes til 2 G. Barn som adopteres fra utlandet, må sikres bedre oppfølging enn i dag.
- Sikre at barnebidragsreglene ikke gjør økonomi til et insentiv til å hindre samvær med den andre forelderen.
- Forby bruk av surrogati, både i Norge og utlandet. Markedsføring av utenlandske surrogatitjenester i Norge må forbys.
- At foreldre som får trillinger (eller flere) har rett på 15 timer i uken med avlastning/praktisk hjelp frem til barna er ett år, uavhengig av hvor i landet de bor.
- I foreldretvister skal alle handlinger og avgjørelser først og fremst bygge på vurderingen av hva som er barnets beste. Hensynet til barnets beste skal gå foran hensyn til likestilt foreldreskap og andre viktige hensyn.
- Gi en ekstra ferieuke per forelder med barn mellom 0 - 10 år.

Alle barn skal ha en trygg oppvekst

Ikke alle barn og unge opplever familien som et trygt sted. Når barn og unge lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling er det nødvendig at samfunnet griper inn for å sikre familiene støtte, og barna den riktige hjelpen og omsorgen. Barnas trygghet og sikkerhet skal alltid prioriteres. Barnas beste må alltid legges til grunn i tilfeller der alternativ omsorg vurderes.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke tidlig innsats, forebyggende tiltak og støtte til familier, slik at flest mulig kan vokse opp i sin familie og sitt nærmiljø.
- Folkevalgte i alle kommuner bør sikres innføring i sin barnevernstjeneste i starten av hver folkevalgtperiode.
- Forsterke barnevernsbarns rettigheter, rett til å bli hørt og involvert, og mulighet for å klage på tjenestene de mottar.
- At barn og foreldre skal ha rett til fri rettshjelp fra sak blir opprettet. Barna sin mening skal bli hørt, og barn skal selv avgjøre sine talspersoner.
- Ha tilgang på barn- og familiehjelp i alle kommuner slik at flere foreldre kan få hjelp i foreldrerollen før det er nødvendig at barnevernet gjør en undersøkelse. Kommunene må tilby sårbare familier helhetlig hjelp fra svangerskap frem til barnet er 3 år, og tilby familier i barnevernet med sammensatte utfordringer å ha en fast koordinator i det kommunale apparatet.
- Legge til rette for tettere samarbeid mellom helsetjenester som helsestasjon, familietjenester, utekontakt og politi for å komme tidligere inn, og at barnet skal bli bedre ivaretatt.
- Legge til rette for å opprettholde kontakt med biologiske foreldre og en midlertidig omplassering av barn der det vil være mulig for barnet å flytte tilbake til sine biologiske foreldre.
- Arbeide for økt behandlingsskapasitet i det kommunale barnevernet, nok fosterhjemsplasser og institusjonsplasser til å gi alle barn et tilbud tilpasset den enkeltes behov, nok kapasitet i

fylkesnemndene til å sikre rask saksbehandling, bedre tilsyn, opplæring og veiledning for fosterhjem, samt økt rett til ettervern og fokus på oppfølging og samtale med det enkelte barn.

- Legge til rette for barnevernstenheter på en størrelse som sikrer gode og trygge nok tjenester til barn og familier, og som sikrer at ansatte har et stort nok kompetansemiljø.
- Gi kommunene rammer til å kunne redusere antall pågående saker som hver ansatt arbeider med.
- Følge opp målet om at 40 prosent av institusjonsplassene i barnevernet skal drives av ideelle innen 2025, blant annet ved å styrke rammevilkårene for de ideelle aktørene og opprette en låneordning for etablering av ideelle institusjonsplasser.
- Høyne rekrutteringen av fosterhjem, forbedre vilkårene for fosterfamilier og bedre ettervernet for barn i fosterhjem.
- Legge til rette for raskere adopsjon i familier med fosterhjem der det er nærmest umulig for barnet å flytte tilbake til sine biologiske foreldre, nær familie eller nettverk.
- Styrke hjelpe- og behandlingstilbudet for barn og unge som er ofre for eller vitne til vold i nære relasjoner.
- Sikre en lovfestet tverrfaglig rutinemessig kartlegging av helse- og omsorgsbehov hos barn etter barnevernstjenestens omsorgsovertakelse.
- Sikre at barns grunnleggende rettigheter etter FNs barnekonvensjon (barns rett til å få informasjon, barns rett til privatliv, barns rett til å snakke fritt og barns rett til at beslutninger tas til barnets beste) blir tatt inn i alle lover og forskrifter som omhandler barn.
- At alle barn i Norge fra barnehagealder av skal vite hva andre ikke har lov til å gjøre mot dem. Arbeidet med vold og overgrep må sikre at barn kan fortelle trygt, vet hva som skjer og får best mulig hjelp.

Barnehager som lar barn være barn

Mange barn har store deler av sin hverdag i barnehage. Barnehagen skal gi trygg og god omsorg. Barnehagen skal ikke være skole, men stimulere til læring og utvikling av språk og sosiale ferdigheter gjennom lek og kreativ utfoldelse. Lærelyst hos barn skal gis rikelig rom, og ulike interesser og ferdigheter må sikres plass. Vi må sikre en god bemanning i barnehagen, slik at barna kan bli sett og ivaretatt. Gode barnehager skapes i et samspill mellom barna og trygge og kompetente voksenpersoner.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre alle barn over ett år rett til en barnehageplass, uavhengig av når på året de er født og ved hvilken alder familien ønsker å benytte seg av barnehagetilbudet.
- Øke andelen barnehagelærere i barnehagen til 50 prosent. Pedagognormen må fullfinansieres.
- Følge opp og sikre fullfinansiering av bemanningsnormen for barnehager med en voksen per tre barn under tre år, en voksen per seks barn over tre år og en voksen per seks barn gjennom hele dagen.
- Styrke rekrutteringen til barnehagene, særlig menn.
- Sikre at barnehager stimulerer til læring og språkutvikling gjennom lek og kreativ utfoldelse, og ha mindre fokus på dokumentasjon, språknorm og skoleutvikling i barnehagen.
- Fortsette arbeidet med kompetanseheving av personalet i barnehagene.
- Legge til rette for et mangfoldig barnehagetilbud av offentlige, ideelle og private barnehager. Offentlige og private skal gis samme tilskudd. Reguleringen og regler for private barnehager må sikre at tilbudet har høy kvalitet og at de offentlige tilskuddene går til formålet. Kommunene må sikres anledning til å skille mellom ideelle og kommersielle barnehager.

Like muligheter for alle barn

Alle barn og unge i Norge skal ha de samme mulighetene og den samme friheten til å skape sin egen fremtid. De skal få god omsorg, bo trygt, kunne delta i sosiale fellesskap, etablere stabile vennskap i oppveksten og føle seg verdifulle. Dessverre er det for mange som holdes utenfor på grunn av økonomi, fordommer, mangelfull tilrettelegging og språklige barrierer.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke lavinntektsfamiliers økonomi, blant annet ved å øke engangstønadene og barnetrygden (se over).
- Forbedre bostøtteordningen for barnefamilier.

- Redusere økonomiske hindre for bruk av barnehage og skolefritidsordning.
- Arbeide for at alle barn og unge skal ha mulighet til å delta på minst én organisert fritidsaktivitet sammen med andre, blant annet ved å:
  - Fortsette innføringen av fritidskortet for alle barn fra 6-18 år. Målet er at den statlige finansieringen av kortet skal være på 2500 kroner per bruker, samtidig som det legges opp til en «plussordning» der kommunene og private kan bidra til å øke kortets størrelse ytterligere.
  - Befeste den nasjonale tilskuddsordningen for å inkludere barn og unge i fritidsaktivitet.
  - Sørgje for at *Fritidserklæringen*, FNs Barnekonvensjon Art.31, blir implementert lokalt.
  - Øke tilskuddet til ordningen for fritidstilbud for barn og unge med nedsatt funksjonsevne.
- At tegnspråkbrukere må få rett til tegnspråktolk etter klokken 16.00 på ettermiddagen.
- Bryte ned barrierer unge med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom møter på i fritidsaktiviteter, og sørge for at flere aktiviteter blir tilrettelagt for alle.
- Gi alle barn, uavhengig av økonomi og funksjonsevne, mulighet til et meningsfylt ferietilbud.
- Intensivere innsatsen for å redusere ulikheten i barn og unges helse, blant annet ved å legge vekt på bedre ernæring, fysisk aktivitet i barnehage, skole og skolefritidsordning, styrke skolehelsetjenesten og fortsette opptrappingen av det psykiske helsetilbudet for barn og unge.

En bedre barne- og ungdomstid

I dag forteller mange barn og unge om stress og press. Psykiske helseplager fortsetter å øke, og mange gruer seg ofte til å gå på skolen. Mange opplever at barne- og ungdomstiden blir kommersialisert og seksualisert. Barn og unge lever en stadig større del av livet på nettet – og det gjør dem mer utsatt for mobbing, hatefulle ytringer og skadelig innhold.

Kristelig Folkeparti vil:

- Gjøre det tryggere for barn og unge å ferdes på nettet, blant annet ved å opprette et tverrfaglig «Senter for barn og unges digitale hverdag» knyttet til universitet/høgskolemiljø.
- Styrke etablerte tilbud til barn, foreldre og pedagoger som gir råd om nettvett og nettbbruk.
- Etablere en strategi for å begrense barn og unges skjermtid ved å gi helsestasjon- og skolehelsetjenesten et ansvar for å informere foreldre om nødvendigheten av å begrense skjermtid, og stimulere til «foreldreavtaler» i barnehage og skole.
- Forsterke innsatsen mot markedsføring som kan føre til økt kroppspress blant barn og unge.
- Gi Forbrukertilsynet og Fagutvalget for influencer-markedsføring rammer til å kunne slå ned på markedsføring i sosiale medier som fører til uheldig kroppspress.
- Utrede konsekvensene av at stadig flere barn og unge ser pornografisk innhold på nett, og hvordan man kan møte denne utviklingen med bedre opplæring og tiltak for å forhindre en seksualisering av barne- og ungdomstiden.
- Sikre barn og unges personvern, blant annet ved å skjerpe personvernkrav i produkter og tjenester som er rettet mot barn og unge.
- Styrke barns digitale rettsvern gjennom for eksempel dokumentasjonsfrie arenaer i barnehagen, lovregulering, holdningsskapende arbeid og økt kunnskap som kan forebygge vold og seksuelle overgrep mot barn.
- Arbeide for at alle skoler skal installere filter mot porno og skadelig vold på skolens digitale medier
- Arbeide aktivt for å beskytte barn mot skadelig innhold på nett og ansvarliggjøre teknologiselskapene på feltet, samt innføre reguleringer på myndighetsnivå.
- Samkjøre digitale samtale tjenester for spørsmål som omhandler barns liv på internett slik at det tilbys færre tjenester, men at de tjenestene som tilbys innehar høy kvalitet.

6. En skole som ser den enkelte elev

«I skolen skal man træde varsomt, thi der bliver mennesker til», sa Grundtvig. En god skole tar alle barn på alvor og ser dem som hele mennesker. Skolen skal gi alle barn kunnskap og grunnleggende ferdigheter, opplevelse av mestring og stimulere livslang lærelyst. Samtidig skal skolen ha et bredt syn på kunnskap og kompetanse. I samarbeid og forståelse med hjem og familie skal skolen bidra til elevenes dannelse som ansvarlige, deltakende, forankrede og reflekterende samfunnsborgere. Skolen er samfunnets viktigste arena for sosial mobilitet, og det må være et mål at skolen bidrar til å redusere sosiale forskjeller.

Kristelig Folkeparti vil:

- Skape en skole som gir eleven både utdanning og dannelse, og som lar læreren være lærer.
- Prioritere tidlig innsats, en god overgang mellom barnehage og skole og en bedre overgang fra ungdomsskole til videregående, for å gi alle like muligheter og øke gjennomføringen.
- Styrke samarbeidet mellom hjem og skole, og involvere foreldrene mer i barnas opplæring.

En skole som utdanner og danner for fremtiden

Skolen skal forberede elevene på morgendagens samfunns- og arbeidsliv. De grunnleggende ferdighetene lesing, regning, evnen til å uttrykke seg skriftlig og muntlig og til å bruke digitale verktøy, vil fortsatt stå sentralt. Samtidig vil fremtiden kreve ny kompetanse. Skolen må gi elevene kompetanse til å lære hele livet, evne til kritisk og etisk refleksjon, samt utruste dem til å samhandle i et fellesskap, delta i et demokrati og stimulere dem til utforsker- og skapertrang. Skolen skal fortsatt bygge på grunnleggende verdier i vår kristne og humanistiske kulturarv.

Kristelig Folkeparti vil:

- Videreføre satsingen på grunnleggende ferdigheter i skolen.
- Gi skolen mulighet til å gi elevene god opplæring i fremtidens kompetanser, det som i forskningslitteraturen ofte omtales som "21st century skills".
- Ha et verdiløft i skolen som er i tråd med skolens formålsparagraf og menneskerettigheter som sikrer eleven kunnskap om kristen kulturarv og tradisjon. Eleven skal gjennom KRLE-faget og en livssynsåpen skole sikres kunnskap om religionsfrihet og religionenes plass i samfunnet.
- Styrke norskfaget i skolen, for å sikre at alle barn har gode ferdigheter i norsk og et felles språklig utgangspunkt.
- Beholde obligatorisk skriftlig opplæring og vurdering i sidemål i skolen. Samtidig må kvaliteten på sidemålundervisningen heves, og elevene må introduseres for sidemål tidligere.
- Lærerutdanningen og utviklingen av læremidler må ta høyde for at vi har to likestilte målformer. Det er viktig å sikre kvaliteten på læremidlene på begge målformer.
- Gi mulighet for opplæring i samisk og kvensk der det er mulig.
- Oppdatere seksualitetsundervisningen, med mer fokus på etikk, grensesetting og relasjoner, og styrke annen undervisning som setter elevene i stand til å mestre livet, ta vare på helsen og sette grenser for seg selv og andre.
- Gi mulighet for å ha LGA (Læring gjennom arbeid) og entreprenørskap ved de fleste store byskoler.

En skole for hele mennesket

En god skole anerkjenner at barna er hele mennesker med mange og ulike behov. Et godt skolemiljø legger et godt grunnlag for elevenes faglige og sosiale utvikling, men også for at elevene kan bli trygge, kreative og selvstendige. Skal vi lykkes i skolen, må vi styrke samarbeidet mellom hjem og skole, og stimulere til økt foreldreinvolvering.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre elevenes rett til et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring.
- Sørge for at alle elever kan få støtte av trygge lærere, tilstrekkelige spesialpedagogiske ressurser og en forsterket skolehelsetjeneste. Skolen må ha rom for å ansette også andre relevante yrkesgrupper for å ivareta skole- og læringsmiljø.

- Gi skolehelsetjenesten mulighet til å henvise til BUP.
- Forsterke innsatsen mot mobbing i skolen, blant annet ved å gi skoleledere, lærere og andre ansatte i skolen kompetanse til å forbygge, avdekke og bekjempe mobbing, og gripe inn ved bekymringsfull adferd. Mobbeombudenes rolle må styrkes.
- Legge til rette for økt fysisk aktivitet i skolen, med et mål om en times daglig fysisk aktivitet innenfor dagens timetall. Skolens utearealer må stimulere til fysisk aktivitet.
- I den grad mobiltelefoner brukes i skolen, skal det være som en læringsressurs i undervisningen eller på andre måter lærerne finner det hensiktsmessig.
- Lærerne kan gjøre unntak og la elevene bruke mobil som læringsressurs i undervisningen.
- Styrke skolens arbeid med bevissthet og kvalitet i uteskole.
- Sikre alle elever rett til medbestemmelse, og gi elevrådene tid til å være et godt bindeledd mellom skoleledelsen og elevene.
- Sikre at skolene er livssyns åpne. Det må fortsatt være åpent for skolelagsvirksomhet og andre livssynsbaserte elevaktiviteter. Det må være et tilbud om skolegudstjenester, med gode alternativer for elever som melder fritak.
- Styrke lærernes kunnskap om kjønn, kjønnsidentitet og seksuell orientering, slik at skolen ikke er avhengig av å benytte eksterne miljøer og interesseorganisasjoner i opplæringen. Skolen skal ikke være en arena for ideologisk kamp der den biologiske kjønnsforståelsen tilsidesettes, men sikre oppdatert og forskningsbasert kunnskapsformidling og bidra til at alle elever blir møtt med respekt for sin identitet og sine grenser.
- Erstatte karakterer i orden og adferd med ordninger som kan gi referanser til elever som har behov for det, enten til læreplass eller senere arbeids- eller skoleplass.

Gode lærere, skoleledere og rådgivere

Lærerne er skolens viktigste ressurs, og kompetente og oppdaterte lærere er avgjørende for elevenes læring og mestring. En god skoleledelse er viktig for å ivareta både lærere og elever.

Kristelig Folkeparti vil:

- At lærernes hovedoppgave skal være undervisning, derfor må vi arbeide mot tidstyver, redusere rapportering og dokumentasjon.
- Videreutvikle mentorordningen og gi alle nyutdannede barnehagelærere, lærere i grunnskolen og videregående skole rett til kvalifisert veiledning de første årene av sin lærerjobb.
- Utarbeide en nasjonal handlingsplan for å rekruttere og beholde nok kvalifiserte lærere i grunnskolen og videregående opplæring. Planen bør inneholde en strategi for hvordan vi sikrer at lærere har formell kompetanse i faget de underviser i.
- Sørge for at lærere i barneskolen som har godkjent lærerutdanning, kan få fortsette som lærere i barneskolen uten krav om videreutdanning.
- Sikre at alle elever undervises av kompetente lærere i alle fag i alle timer. Opplæringsloven bør endres slik at elevene får rett til kvalifiserte lærere i alle timer som regnes som opplæring.
- Legge til rette for at skoleledere har kompetanse innen både pedagogikk og ledelse, og muligheter for å tilegne seg kompetansen om de mangler en av de formelt.
- Videreføre egen rådgiverutdanning, og stille krav om at rådgivere i skolen har kompetanse innen rådgivning og karriereveiledning.
- Erstatte kravet om karakteren 4 i matematikk med et krav om 40 skolepoeng for å bli tatt opp til en lærerutdanning.
- Utvikle en strategiplan for rekruttering av flere lærere, blant annet gjennom tilrettelegging for en mer desentralisert utdanning.

Grunnskolen – en god start på utdanningsløpet

Grunnskolen skal gi alle elevene en god start på utdanningsløpet, og forberede dem for videre spesialisering. I dag lykkes vi ikke godt nok på noen av disse områdene. Alt for mange blir hengende etter tidlig i skoleløpet, og går ut av grunnskolen uten å beherske de grunnleggende ferdighetene godt nok. Skolen bør tilrettelegge for elever som ønsker praktiske fag.

Kristelig Folkeparti vil:

- Bruke ressursene i skolen til å heve kvaliteten og øke lærertettheten.
- Prioritere tidlig innsats fra 1.- 4. trinn, for å sikre at alle elever får god oppfølging og ikke blir hengende etter.
- Følge opp lærernormen.
- Erstatte dagens 1. trinn med en "førskoleklasse". I førskoleklassen skal læring gjennom lek og utforskning utendørs stå sentralt, og opplegget skal i større grad kunne tilpasses barn som ikke er klare for stillesitting og tavleundervisning. Førskoleklassen skal være leksefri.
- Sikre at det er gode muligheter for fleksibel skolestart.
- Sørge for at elever med særskilte behov for nødvendig spesialpedagogisk støtte får dette.
- Gjennomgå kvalitetsvurderingssystemet i skolen slik at det i større grad fanger opp bredden i samfunnsoppgavet, og jobbe for å redusere antallet nasjonale prøver og gå imot en offentliggjøring av resultater.
- Lekser kan være et viktig verktøy for å skape dialog og involvering mellom hjem og skole. Samtidig bør mengden lekser tilpasses, siden mange elever har fått en lengre skoledag, og sikre at elevene får nok fritid og tid med familien på ettermiddagen og kvelden. Særlig gjelder det de yngste barna. Ordningen med leksehjelp bør styrkes.
- Legge bedre til rette for praktiske fag og praksisretting av teoretiske fag i ungdomsskolen, blant annet ved å innføre et nytt, praktisk og arbeidslivsrettet valgfag.
- Gi elever med høyt læringspotensial bedre oppfølging og mulighet til å ta enkeltfag på høyere nivå.
- Beholde karakterene i ungdomsskolen, og avvise karakterer i barneskolen.
- Ikke ha eksamen i praktisk-estetiske fag.
- Vurdere språkdelt ungdomsskole.
- At tegnspråk skal bli en del av norsk-faget, på lik linje med samisk, kvensk romani, romanes og nabospråkene våre.

Videregående opplæring

Den videregående opplæringen skal forberede den enkelte elev på videre utdanning eller arbeid. Opplæringen skal være av høy kvalitet, og det skal være god lærertetthet i klasserommene. En hovedprioritering må fortsatt være å redusere frafallet fra videregående skole.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke rådgivnings- og veiledningstjenesten før og under videregående opplæring.
- Legge til rette for bedre sammenheng mellom opplæring i videregående skole og i bedrift gjennom å styrke skolens mulighet til å lage vekslingsmodeller lokalt.
- Styrke skoler som tilbyr alternative løp for å oppnå yrkes- eller studiekompetanse.
- Fjerne aldersgrensen for rett til videregående opplæring og 5-årsgrensen for retten til å fullføre.
- Forsterke innsatsen for å skaffe flere lærlingplasser ved å øke lærlingtilskuddet.
- At fylkene selv, som eier av videregående skole, skal kunne bestemme inntaksordning og kunne tilpasse den til regionale og lokale forhold som tar hensyn til en spredt skolestruktur.
- Beholde fraværs grensen, men bytte ut den rigide 10 prosentgrensen med 15 prosent i 2- og 3-timers fag.
- Gi skolehelsetjenesten mulighet til å dokumentere gyldig fravær.
- At skolelever med annen religiøs tilhørighet enn kristendommen skal få en utvidet fraværskvot ved markering av religiøse høytider.
- At personlig økonomi skal være en del av alle linjer ved videregående opplæring i Norge
- At elevene skal ha krav på samtale med skolepsykolog eller helsesykepleier innen 48 timer etter at personen har tatt kontakt.
- Fjerne arbeidsgiveravgiften for lærlinger.
- At elever som ikke får læreplass skal ha rett til kvalifiserende tiltak.
- Sikre at vi har kvalifiserte lærere.
- Opprette mentorordning også i den videregående skolen.
- Styrke videregående utdanning i yrkesfag, og sikre at alle fag har oppdatert utstyr slik at de yrkesfaglige programmene blir attraktive og lærlingene har den kompetansen næringslivet.

Friskoler

Foreldre har rett til å velge alternativ opplæring for sine barn. Friskoler bidrar til mangfold, og er et viktig supplement til den offentlige skolen.

Kristelig Folkeparti vil:

- At friskolene må sikres økonomiske rammer som gjør de til reelle alternativ for alle deler av befolkningen, også de med svak økonomi.
- Ha en formålsstyrt friskolelov som legger til rette for skoler med alternativ pedagogikk eller livssyn, eller skoler med en spesiell egenart.
- Øke kapitaltilskuddet til friskolene.
- Ha en ny beregningsmodell for tilskudd til frittstående skoler som sikrer friskolene økonomiske rammer til å kunne tilby undervisning med samme rammevilkår som den offentlige skolen.
- Sikre full dekning av spesialpedagogiske utgifter ved friskolene.
- Sikre friskoler som etablerer SFO rett til offentlig støtte.
- Sikre friskolene fortsatt ansettelsesfrihet på bakgrunn av skolens formål.
- Endre trekkmodellen til kommunene som avgir elever til friskoler, slik at trekket ikke blir større enn faktiske elevkostnader i kommunen.

7. En bedre fremtid med kunnskap og forskning

Kunnskap er grunnlaget for at mennesker kan leve frie, selvstendige liv, for verdiskaping og for å løse fremtidens utfordringer. Våre universiteter og høyskoler skal forvalte og utvikle ny kunnskap, utfordre konvensjonell tenkning og levere innovative løsninger på samfunnsutfordringene. Studentene skal utdannes til å møte morgendagens samfunns- og arbeidsliv, og dannes til å kunne bli aktive medborgere med evne til kritisk tenkning, analytiske ferdigheter og etisk refleksjonsevne.

Kristelig Folkeparti vil:

- Respektene den akademiske friheten og utdannings- og forskningsinstitusjonenes autonomi.
- Gi universitetene, høyskolene, fagskolene og forskningsinstitusjonene rammevilkår som gjør det mulig å gi høyere utdanning og drive forskning på høyt internasjonalt nivå, og et tilbud av høy kvalitet over hele landet.
- Sikre studentene velferdsordninger som gjør lik rett til utdanning reell.

Forskning

Vi trenger ny kunnskap som gir bedre livskvalitet og helse, legger grunnlaget for nye produkter og tjenester, som gir mer treffsikre beslutninger og som løser samfunnsutfordringer. En langsiktig og forpliktende satsing på forskning vil gi oss et bedre samfunn og en bedre verden. Den nye kunnskapen må i større grad skapes i et samspill mellom høyere utdanningsinstitusjoner, offentlig sektor og privat næringsliv.

Kristelig Folkeparti vil:

- Trappe opp den norske forskningsinnsatsen, gjennom både å styrke offentlig finansiert forskning og styrke næringslivets rammevilkår for forskning.
- Sikre at mest mulig av forskningen i Norge finansieres gjennom frie bevilgninger, og gjennom åpne forskningsprogrammer. Forskningen skal ha høy kvalitet og være uavhengig.
- Forenkle byråkratiet rundt søknader om forskningsmidler.
- Styrke og videreutvikle ordningen med Senter for fremragende undervisning (SFU).
- Stimulere til økt samarbeid mellom kommunene og forskningsmiljøer for å heve statusen på forskning på folkehelse, levekår og oppvekst.
- Gjøre forskningen mer tilgjengelig, og stille høyere krav til formidling av forskning ved tildeling av offentlige forskningsmidler. Dette er avgjørende for å oppnå størst mulig tillit til at forskningen formidler kunnskap som er nødvendig for å løse viktige samfunnsutfordringer.
- Opprettholde Norges deltakelse i Horisont (EUs forsknings- og innovasjonsprogrammer).

Høyere utdanning

Verden endres raskt, og det norske samfunnet står overfor store omstillinger. Morgendagens samfunn har et stort behov for personer med høy faglig kompetanse, kritisk og etisk refleksjonsevne og evne til å tilegne seg og bruke kunnskap på nye måter, hele livet. Norge har universiteter og høyskoler med fagmiljøer og utdanning på et høyt internasjonalt nivå. Samtidig skal vi sikre et høyere utdanningstilbud med egenart og av god kvalitet over hele landet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Øke grunnfinansieringen av universiteter og høyskoler, og øke antall studieplasser, også desentraliserte studieplasser.
- Gi den enkelte utdanningsinstitusjonen mulighet til å ivareta, videreføre og videreutvikle sin egenart.
- Utvikle et finansieringssystem som behandler alle universiteter og høyskoler etter likeverdige kriterier.
- Heve undervisningskvaliteten i høyere utdanning, blant annet ved å styrke Dikus kvalitetsprogrammer og ta i bruk nye undervisningsformer. Alle som underviser skal ha pedagogisk kompetanse og god undervisning skal meritteres.
- At institusjonene innenfor høyere utdanning selv skal kunne bestemme hvilke studier de skal tilby. Særrettigheter for navngitte institusjoner til enkelte studier, som i gradsforskriften, fjernes.
- Fastholde gratisprinsippet, for å sikre at alle skal kunne ta utdanning uavhengig av sosial bakgrunn.

- Åpne for at universiteter og høyskoler i større grad tar i bruk alternative vurderings- og opptaksformer (som intervju).
- Intensivere internasjonaliseringen av studiene.
- Styrke samarbeidet mellom de høyere utdanningsinstitusjonene og arbeidslivet, og heve arbeidsrelevansen i studieprogrammene.
- Legge til rette for læring hele livet ved å styrke etter- og videreutdanningstilbudet, og legge til rette for mer desentralisert etter- og videreutdanning.
- Gjennomføre et kvalitetsløft for den høyere yrkesfaglige utdanningen, og likestille fagskolestudenter med andre studenter.
- Føre en aktiv politikk for at faglitteratur og læremidler er tilgjengelige på norsk, samisk og kvensk.
- At finansieringen av private vitenskapelige høyskoler blir mer likeverdig med statlige institusjoner.
- Sikre rammevilkårene for folkehøyskolene slik at de kan utgjøre et godt supplement og i noen tilfeller et alternativ til det formelle utdanningssystemet.
- Realisere Ocean Space Centre.
- Sikre et utdanningstilbud på universitets- og høyskolenivå i hele landet.
- Gi bibelskoleelever rett til to tilleggs poeng på lik linje med elever på folkehøyskole.

Studentvelferd

For at alle skal ha mulighet til å ta høyere utdanning er det nødvendig med gode velferdsordninger for studentene. Studentvelferden skal legge til rette for at studenter kan studere på heltid.

Kristelig Folkeparti vil:

- Prioritere en tiltakspakke for studenter med barn, med mer fleksible og tilpassede studieløp, en økt studiestøtte på 2G fordelt over 12 måneder frem til barnet er 2 år, og rett til foreldrepermisjon.
- Videreføre en høy utbyggingstakt for studentboliger. Alle nye studentboliger skal være "grønne", med et lavest mulig klimaavtrykk.
- Styrke tjenestene som skal ivareta studentenes fysiske og psykiske helse, og åndelige behov.
- Øke muligheten for studielån slik at den totale studiestøtten når 1,5 G.
- Forsterke arbeidet med oppfølging av studentenes psykiske helse.

8. Et liberalt demokrati

Et liberalt demokrati med folkestyre, sterke mindretallsrettigheter og rettsstat er den beste garantien for et samfunn preget av likeverd, frihet og menneskerettigheter. Norge er et av verdens mest demokratiske land, men en demokratisk kultur opprettholdes ikke av seg selv.

Kristelig Folkeparti vil:

- Legge til rette for et levende folkestyre.
- Hegne om og beskytte ytringsfriheten, trosfriheten, samvittighetsfriheten og personvernet.
- Legge til rette for en åpen og opplyst offentlighet og samfunnsdebatt.

Et levende folkestyre

Demokratiet står sterkt i Norge. Folkesuverenitetsideen, at all legitim statsmakt stammer fra folket selv, er et svært viktig prinsipp i det norske demokratiet. Et levende demokrati næres av folkelig deltakelse og nærhet til beslutningstakerne. Når valgdeltakelsen synker, konsentreres makten på færre hender.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre et velfungerende og grunnlovfestet lokaldemokrati, og flytte makt og beslutninger nærmere dem det gjelder (se for øvrig kap. 15).
- Ta initiativ til å sette ned en demokratikommisjon i løpet av neste stortingsperiode.
- Sikre en god balanse mellom partidemokrati og velgernes mulighet til å endre på valglistene.
- Beholde valgene alternerende annethvert år slik som valgordningen er i dag. Stemmerettsalder følger myndighetsalder på 18 år.
- Si nei til e-valg for å sikre frie valg.
- Styrke samer i Norge ved å videreføre prinsippet om at de rår over alle bevilgninger til spesifikt samiske formål.
- Hegne om det konstitusjonelle monarkiet, som tjener Norge godt.

Et liberalt demokrati

Et demokrati må være liberalt hvis det skal være fullt ut demokratisk. Det vil si at borgerne skal ha makten over staten, og at statens makt over borgerne skal være begrenset. Flertallet har alltid en tilbøyelighet til å undertrykke de som lever, mener, tenker og tror annerledes. I et liberalt demokrati er det ikke bare flertallets rettigheter som respekteres, men også rettighetene til mindretallet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Hegne om ytringsfriheten, samvittighetsfriheten og trosfriheten som sentrale prinsipper i det liberale demokratiet.
- Legge til grunn at meningsmangfold er en styrke. Offentlig støtte skal ikke brukes som et pressmiddel til å få organisasjoner, ideelle virksomheter og tros- og livssynssamfunn til å endre overbevisning.
- Sikre arbeidstakere samvittighetsfrihet til å reservere seg mot arbeidsoppgaver som etter deres samvittighet setter dem i en situasjon der liv settes i fare.
- Arbeide for stor grad av åpenhet om maktutøvelse, både i forvaltningen og det politiske systemet. Alle offentlige dokumenter skal være tilgjengelige med mindre det er særlige grunner til å unnta for innsyn.
- Sikre at personopplysninger til norske borgere ikke misbrukes eller kommer på avveie, og arbeide for enkle muligheter for innsyn og kontroll over egne personopplysninger.
- Arbeide for å styrke personvernet gjennom mer praktisk veiledning til private og offentlige virksomheter, næringsliv og forbrukere.
- Legge til rette for at digitaliseringen i samfunnet skal styrke den enkeltes personvern, blant annet ved å gi enkle muligheter for innsyn og kontroll over egne personopplysninger.
- At vurderinger av nye overvåkningsmetoder må tas av domstolene slik at man overholder lovens krav om personvern. Så langt det er mulig, skal tredjepart skjermes fra overvåking.

En åpen samfunnsdebatt

En forutsetning for et levende demokrati er ytringsfrihet og en fri, åpen og opplyst samfunnsdebatt. Sosiale medier har endret samfunnsdebatten: Ordskiptet har blitt mer polarisert, og noen opplever belastninger med å delta i demokratiet. I sosiale medier oppstår det ekkokamre, og det har blitt vanskeligere å skille sannhet og fakta fra løgn og desinformasjon. Aldri før har det vært viktigere å hegne om en god demokratisk kultur og etterstrebe en kunnskapsbasert samfunnsdebatt.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre et mangfold av frie og uavhengige medier, blant annet ved å videreføre mediestøtten for å sikre en rik flora av både papiraviser og nettaviser som utgis både nasjonalt, regionalt og lokalt.
- Beholde NRK som et ikke-kommersielt allmennkringkastingstilbud av høy kvalitet og sterk tilstedeværelse i hele landet. Styringen og finansieringen må være forutsigbar.
- Arbeide for at mediestøtteordningene gir rom for innovasjon og nye aktører i medielandskapet.
- Unnta all digital journalistikk fra merverdiavgift.
- At Norge tar initiativ til et internasjonalt rammeverk som sikrer at globale nett- og medieaktører betaler skatter og avgifter i de landene de opererer i.
- Sikre gode ordninger for sakprosa, dokumentarfilmer og arenaer for samfunnsdebatt.
- Styrke skolens undervisning i demokrati og medborgerskap, og gi elevene kompetanse i kildekritikk.
- Sikre de akademiske institusjonenes og forskningsinstituttene uavhengighet.
- At samfunnet stiller opp med god beskyttelse av alle personer som er truet på grunn av sine meninger og ytringer.

9. Teknologien skal fremme det felles beste

Den teknologiske utviklingen endrer samfunnet vårt i en fart vi ikke har opplevd før. Ny teknologi og digitalisering av samfunnet kan gi oss bedre livskvalitet og helse, skape nye arbeidsplasser og skape en bærekraftig fremtid. Utviklingen må imidlertid styres klokt for å sikre at teknologien utvikles og benyttes til alle menneskers beste. Målet må være å få det beste ut av teknologien, og motvirke uheldige virkninger av den.

Kristelig Folkeparti vil:

- Utvikle og utnytte ny teknologi på menneskers premisser, til det felles beste.
- Ha gode rammevilkår for teknologisk innovasjon, både i næringslivet og i offentlig sektor.
- Sikre at medisinsk teknologi fremmer liv, helse, menneskeverd og et samfunn med plass til alle.

Et fremtidsrettet teknologisamfunn

En offensiv teknologipolitikk kan gi Norge en fremtidsrettet posisjon og bidra til et grønt skifte med nye bærekraftige arbeidsplasser, fornye og forbedre velferdstjenestene, og fremme løsninger på noen av vår tids store utfordringer.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en forsknings- og næringspolitikk som styrker og videreutvikler fremvoksende teknologimiljøer.
- Bidra til at den verdensledende kompetansen som finnes i norsk petroleumsnæring forvaltes og videreutvikles for å bidra til et grønt skifte.
- Stimulere til at Norge kan utvikle en ledende posisjon innen helse- og velferdsteknologi.
- Sørge for at offentlig sektor kan utnytte mulighetene digitalisering og ny teknologi gir for å løse sine oppgaver på nye og innovative måter.

Teknologi som fremmer det felles beste

Teknologi skal utvikles og brukes til det felles beste. Dette krever en vilje til å føre en aktiv politikk i møte med de teknologiske endringene. Uten regulering og demokratisk kontroll kan ny teknologi gi større sosiale forskjeller og utenforskap, undergrave demokrati og menneskerettigheter, og gi mer ustabilitet i verden.

Kristelig Folkeparti vil:

- Utrede hvordan vi kan hindre at teknologiplattformer brukes til å manipulere politiske prosesser samtidig som liberale rettigheter ivaretas.
- Utøve demokratisk kontroll med teknologiselskaper for å sikre personvern, åpenhet og menneskerettigheter.
- Arbeide for internasjonale reguleringer som begrenser teknologiselskapenes mulighet til å kjøpe og selge personopplysninger.
- At Norge tar grep, både på nasjonalt og internasjonalt nivå, for å beskytte norske internettbrukere mot uønsket overvåking og påvirkning gjennom internettsselskapers datainnsamling og sikre dem full kontroll over hva deres personlige data brukes til.
- At Norge skal være en pådriver for et internasjonalt system som sikrer at globale teknologiselskaper betaler skatt, og forhindre monopoldannelser.
- Sikre at bruk av kunstig intelligens i Norge skal bygge på etiske prinsipper, personvernet og god digital sikkerhet, og arbeide for gode rammer rundt utviklingen av slik teknologi internasjonalt.
- Utvikle en helhetlig strategi for å møte automatiseringen av norsk arbeidsliv, for å unngå at det digitale skiftet og økt bruk av robotteknologi gir økt arbeidsledighet.
- Sikre at skole- og utdanningssystemet gir alle god teknologikompetanse hele livet.
- At Norge skal støtte og ta en ledende rolle i det internasjonale arbeidet for en traktat som forbyr utvikling, overføring og bruk av dødelige autonome våpensystemer.
- Motvirke digitale klasseskiller ut fra kunnskap, økonomi og tilgang til teknisk utstyr/nettkapasitet. Offentlige tjenester skal ikke utelukke brukere som ikke behersker det digitale verktøyet, og skal sikre alle rettighetene deres.
- Sikre at kontanter fortsatt skal være gyldig betalingsmiddel i Norge.

Teknologi som fremmer menneskeverd

Teknologi skal brukes for å fremme menneskeverd og et samfunn med plass til alle. God bruk av bioteknologi og annen medisinsk teknologi bidrar til å redde liv og sikre god helse og omsorg med færre feildiagnoser og bedre oppfølging av den enkelte. Men teknologien kan også brukes til å velge bort mennesker med bestemte egenskaper, forsøke å skape et nytt og «forbedret» menneske i samfunnets bilde, og redusere mennesket til et middel for interesser utenfor det selv.

Kristelig Folkeparti vil:

- Videreutvikle bioteknologiloven slik at den sikrer at medisinsk bruk av bioteknologi utnyttes til beste for mennesker i et samfunn der det er plass til alle.
- Tillate bruk av fosterdiagnostikk når dette er begrunnet ut fra en helsegevinst for mor eller foster, men avvikle ordningen med automatisk tidlig ultralyd for alle.
- At assistert befruktning skal gis som et tilbud til par som av medisinske årsaker ikke kan få barn og der man benytter parets egne kjønnsceller for å sikre barnets rett til å kjenne sine foreldre i tråd med barnekonvensjonen artikkel 7.
- Si nei til genredigering (CRISPR) som har som formål å endre eller forbedre menneskers egenskaper, og videreføre et forbud mot å skape genetiske endringer som går i arv til kommende generasjoner.
- Opprettholde forbudet mot gentesting av barns arveanlegg, og sikre alle retten til ikke å vite om arvelige egenskaper og sykdomsrisikoer.

10. Et samfunn med plass til alle

Alle mennesker har samme verdi og like menneskerettigheter. All form for ufrihet og diskriminering på bakgrunn av hvem man er og hva slags egenskaper man har, er en uakseptabel krenkelse av menneskets verdighet og rettigheter. Vi må motvirke alle tendenser til å gjøre forskjell på mennesker og gradere menneskers verdi.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre likestilling, likeverd og like muligheter for alle, uavhengig av hvem man er og hva slags egenskaper man har.
- Arbeide for et samfunn med plass til alle, og med rom for mangfold og annerledeshet.
- Legge til grunn en inkluderende forståelse av hvem som har menneskeverd og menneskerettigheter.

Likestilling, likeverd og like muligheter

Norge er et av verdens mest likestilte land, men fortsatt er det formelle og uformelle strukturer i samfunnet som gjør det vanskelig å oppnå reell likestilling og likeverd. KrF vil jobbe for like muligheter for alle.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en aktiv politikk for å fremme reell likestilling mellom kjønnene på alle samfunnets arenaer.
- Innføre en likelønnsstandard i samarbeid med partene i arbeidslivet innen 2024, der arbeidsgivere både i det private og det offentlige lovpålegges å gjennomføre lik lønn for likt arbeid og dokumentere dette (etter Islandsmodellen). Likelønn er nødvendig for å gi like pensjonsrettigheter for kvinner og menn.
- Ha et lovfestet krav om at ledergruppene i statlige selskaper, direktorater og statsetater skal bestå av minst 40 prosent av begge kjønn.
- Støtte bruk av moderat kjønnskvoltering i utdanningsprogrammer og i yrker med særlig skjev kjønnsbalanse, såfremt søkerne ellers stiller tilnærmet likt.
- Forsterke innsatsen mot aldersdiskriminering i arbeidslivet.
- Inkorporere konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) i norsk lov.
- Sikre at BPA blir et reelt likestillingsverktøy, også for barn og unge med funksjonsnedsettelse, som sammen med andre assistanseordninger skal sikre selvbestemmelse, aktivitet og deltakelse i dagligliv, utdanning, arbeid og fritidsaktiviteter, også etter fylte 67 år.
- Følge opp handlingsplanen mot diskriminering og rasisme, og bekjempe holdninger og strukturer som fører til at mennesker behandles ulikt på bakgrunn av hudfarge og etnisk bakgrunn. Myndighetene må samarbeide tett med partene i arbeidslivet og sivilsamfunnet for å motvirke diskriminering og rasisme på ulike arenaer.
- Bidra aktivt for å motvirke diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering eller kjønnsidentitet. Det er fremdeles behov for å styrke rettigheter og livskvalitet, endre holdninger og bekjempe hatefulle ytringer og hatkriminalitet.
- Sikre Norges urfolk, samene, og de fem nasjonale minoritetene, jødene, kvenene, rom/sigøyerne, romani/taterne og skogfinnene, retten til eget språk, kultur og samfunnsliv, slik det er forankret i internasjonale konvensjoner.
- Bekjempe jødehat gjennom å følge opp handlingsplanen mot antisemittisme og iverksette ulike tiltak som å styrke skolens og lærerutdanningens forebyggende arbeid der undervisning om Holocaust inngår. Videre må vi ha tiltak mot mobbing av jødiske elever, gi løpende støtte til sikkerhetsutgifter ved jødiske institusjoner og vurdere endringer i straffeloven for å sikre sterkere reaksjoner på hatkriminalitet.
- Følge opp handlingsplanen mot diskriminering av og hat mot muslimer for å forebygge og hindre diskriminering.
- Verdsatte og dokumentere romanifolkets og romfolkets historie og kultur i Norge, og sikre et nasjonalt minnesmerke for norske rom som ble drept under 2. verdenskrig.
- Innføre et selvrapporteringssystem i politiet for hvem som blir stoppet og kontrollert på gaten mht. etnisk profilering, for å bidra til bevisstgjøring av holdninger og underbevisste valg.

Retten til liv

Retten til liv er den mest grunnleggende av alle menneskerettigheter, og er nedfelt i grunnloven. KrF vil arbeide for en mest mulig inkluderende forståelse av retten til liv i lovverk og praktisk politikk. Den mest alvorlige formen for diskriminering er når noen nektes sin rett til liv på bakgrunn av hvem de er, og hva slags egenskaper og funksjonsevne de har. Samtidig er retten til liv en rettighet som skal realiseres i en virkelighet full av dilemmaer og interessekonflikter, der det daglig må tas vanskelige beslutninger om liv, helse og død. KrF vil ivareta rettsvernet for enkeltmennesket fra unnfangelse til naturlig død.

Debatten om etikken rundt livets begynnelse har lenge vært hard og uforsonlig. Overbevisningene er sterke på begge sider. Dette har vært til hinder for en konstruktiv samtale om hvordan vi kan samarbeide om det alle er enige om – å redusere antallet aborter og legge til rette for et samfunn der det er plass for alle, uansett egenskaper. KrF vil ikke la primærstandpunkter stå i veien for et bredt politisk samarbeid og dialog om disse spørsmålene.

Kristelig Folkeparti vil:

- Ta initiativ til et tverrpolitisk løft for et samfunn med færrest mulig svangerskapsavbrudd og legge til rette for et samfunn med plass til alle. Et slikt løft bør legge vekt på å:
  - a) Forebygge uønskede graviditeter. Ungdom og unge voksne må sikres et bedre tilbud om rådgivning og veiledning ved å styrke tjenestene og organisasjonene som gir slike tilbud. Seksualundervisningen må vektlegge grensesetting, og prevensjon må være lett tilgjengelig. Ungdom mellom 16 og 26 år skal sikres gratis prevensjon.
  - b) Sikre at kvinner i vanskelige livssituasjoner ikke opplever abort som det eneste alternativet. Alle gravide må sikres informasjon og nøytral veiledning – og samfunnet må stille opp med støtte til gravide i vanskelige livssituasjoner. Ordningene rundt fødsel må sikre at alle gravide har økonomisk trygghet i svangerskapet ved å øke studiestipend og engangsstønad.
  - c) Forsterke oppfølgingen av familier som venter og får barn med behov for ekstra oppfølging. Foreldre som får barn med nedsatt funksjonsevne må sikres nødvendig hjelp gjennom hele barnets oppvekst og inn i voksen alder. Likeverdsreformen må følges opp og videreføres slik at alle familier har «én dør inn» til det offentlige hjelpeapparatet og en fast koordinator med kapasitet og kompetanse til å bistå familiene.
- Samordne tiltak i familier der flere har hjelpebehov, enten det er voksne eller barn.
- Arbeide for å erstatte dagens abortlov med en lov som legger til grunn at fosteret har menneskeverd, som er bedre tilpasset utviklingen innen medisinsk teknologi og som ivaretar hensynet til fosterets verdi og rett til liv, og den nødvendige ivaretagelsen av kvinnens trygghet og helse på en etisk forsvarlig måte. Dette må komme som et resultat av en bred forståelse for og tilslutning til en ny, oppdatert og mer etisk forsvarlig lov, en grundig offentlig utredning og en ansvarlig lovprosess.
- Arbeide for å fjerne den diskriminerende lovbestemmelsen som gjør egenskaper ved fosteret til selvstendig grunnlag for senabort.
- Styrke foreldres rett til informasjon og veiledning under svangerskapet og klargjøre helsepersonells ansvar.
- Legge til rette for økt forskning på årsaker til og ettervirkninger etter svangerskapsavbrudd.
- Sikre at bioteknologi og øvrig medisinsk teknologi utvikles og tas i bruk på en måte som sikrer menneskeverd og et samfunn med plass til alle.
- Sikre at kvinner som opplever spontanaborter også får tilbud om oppfølging i helsetjenesten.
- Si nei til aktiv dødshjelp (eutansi) og i stedet tilrettelegge for livshjelp og lindrende behandling i slutten av livet.
- Bygge ut og styrke tilbudet om lindrende behandling (palliasjon), også for pasienter med andre diagnoser enn kreft. For barn som lever lenge med sykdom preget av smerte og andre alvorlige plager, er palliasjon viktig for å bidra til økt livskvalitet. Barnepalliasjon må være et tilbud til alle barn som trenger det, uavhengig av bosted og i nærhet til hjemmet.
- Sikre gode rettigheter til syke og døende personer. Alle må sikres god informasjon om behandling og sykdomsforløp, og tilbys effektiv smertelindring og hjelp til å forberede seg på å møte døden og la den komme naturlig, uten uønskede medisinske inngrep for å forlenge livet. Det bør legges til rette for at pasienter kan medvirke i beslutninger om behandlingsnivå når livet nærmer seg slutten, blant annet gjennom såkalte forhåndssamtaler.

- Sikre tilbud om oppfølging fra fagperson for begge foreldre etter gjennomgått valgt svangerskapsavbrudd eller spontanabort, uavhengig av lengde på svangerskapet. Berørte som har tatt abort eller opplevd spontanabort skal tilbys samtalegrupper.

11. Inkludere flere

Selv om de fleste innbyggerne i Norge lever trygge og gode liv, er det for mange som av ulike årsaker står i utkanten av eller utenfor fellesskapet. Utenforskapet er ødeleggende for den enkelte og for samfunnet. De som står utenfor fellesskapet, kan få færre livsmuligheter og dårligere livskvalitet og helse. Et samfunn med økt utenforskap kan true noe av det vi er mest stolte av med det norske samfunnet, de små forskjellene, graden av tillit mellom folk og opplevelsen av trygghet. Når mange står utenfor arbeidslivet kan det bli en trussel mot økonomien og velferdsordningene. Vi må derfor føre en samstemt politikk for å inkludere flere.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en politikk som opprettholder små økonomiske forskjeller i det norske samfunnet.
- Fortsette inkluderingsdugnaden for å redusere terskelen inn i arbeidslivet for flere gjennom blant annet å sikre gode rammevilkår for studieforbundene.
- Forsterke innsatsen for å inkludere og integrere innvandrere og minoritetsspråklige i det norske samfunnet.
- Bruke frivillige og ideelle organisasjoner med erfaring i integreringsarbeid.

Styrke velferdssamfunnets dobbelte sikkerhetsnett

Det norske samfunnet har svært gode velferdsordninger som sikrer innbyggerne inntekt ved bortfall av arbeid og inntekt. Alle skal ha like muligheter, rettigheter og plikter til å delta i samfunnet og bruke sine ressurser, uavhengig av økonomisk og sosial bakgrunn. Velferdsstatens sosiale sikkerhetsnett kan likevel forbedres, slik at det mer effektivt bekjemper fattigdom og utenforskap. Kampen for inkludering kan imidlertid ikke vinnes av de offentlige velferdsordningene alene. Vi må styrke familienes, de sosiale nettverkene og sivilsamfunnets evne til å fange opp mennesker som står i fare for å havne i utenforskap.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre et velferdssystem med universelle ordninger som omfatter hele befolkningen og som sørger for at alle som ikke har mulighet til å arbeide har en anstendig inntekt.
- Arbeide for at nivået på sosialhjelpen, og særlig satsene for barnefamilier, er til å leve av.
- Lovfeste at barnetrygd og kontantstøtte skal holdes utenfor ved beregning av sosialhjelp.
- Fortsatt bruke aktivitetsplikt og aktivitetskrav som et virkemiddel for å styrke muligheten for overgang til arbeid og utdanning.
- Utrede hvordan vi kan styrke det doble sosiale sikkerhetsnettet gjennom å supplere velferdsstatens ordninger ved innsats av familie, sosiale nettverk, lokalsamfunn og organisasjoner.
- La frivillige og ideelle aktører spille en større rolle i kampen mot utenforskapet.

Et inkluderende arbeidsliv

Arbeid er det viktigste virkemidlet mot fattigdom og utenforskap. Norge har et velfungerende og trygt arbeidsmarked hvor de fleste er i jobb. Over tid har andelen utenfor arbeidslivet økt. Unge, personer med «hull i CVen», mennesker med nedsatt funksjonsevne og enkelte minoritetsgrupper er særlig utsatt for å bli støtt ut av arbeidslivet. Covid-19-pandemien har ført til flere arbeidsledige. Det må derfor arbeides aktivt for å inkludere flere i arbeidslivet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Videreføre og forsterke «inkluderingsdugnaden», der det offentlige og det private næringslivet står sammen for å inkludere flere i arbeidslivet.
- Fortsette og forsterke trepartssamarbeidet mellom arbeidstakersiden, arbeidsgiversiden og det offentlige som viktig virkemiddel for å nå målene om et ryddig og inkluderende arbeidsliv.
- Styrke inkluderende arbeidsliv-samarbeidet for å skape et arbeidsliv med plass til alle gjennom å forebygge sykefravær og frafall og på denne måten øke sysselsettingen.
- Arbeide for å nå målet om at 5 prosent av alle nyansatte i staten skal være personer med nedsatt funksjonsevne eller «hull i CV-en».
- Forsterke innsatsen mot langtidsledighet og ungdomsledighet.

- Styrke ordninger som lønnstilskudd og arbeidstrening i ordinære virksomheter for å få flere inn i arbeidslivet.
- Tydeliggjøre at offentlige etater har plikt til å være smidige og løsningsorienterte for at flest mulig skal komme seg i langvarig og stabilt arbeid selv om det innebærer løsninger som ikke er A4.
- At unge som står i fare for varig utenforskap må gis et helhetlig tilbud som bidrar til mestring av livet så vel som av arbeid og utdanning. Spesialisthelsetjenesten og arbeidsmarkedstiltak må i større grad samarbeide og målrette innsatsen for denne gruppen.
- Arbeide aktivt mot aldersdiskriminering i arbeidslivet, og arbeide for å inkludere flere seniorer i arbeidsmarkedet. Det offentlige må gå foran med en bevisst seniorpolitikk.
- Gjennomføre forsøk med anonyme jobbsøknader i staten.
- Gi alle i yrkesaktiv alder mulighet til å skaffe seg oppdatert eller ny kompetanse gjennom et bedre etter- og videreutdanningstilbud.

Personer med nedsatt funksjonsevne

Nedsatt funksjonsevne skal ikke være noe hinder for å lykkes i det norske samfunnet. Offentlige myndigheter, sivilsamfunnet, organisasjoner og næringslivet må arbeide for å redusere menneskeskapte barrierer som stenger mennesker ute fra aktiv deltakelse i samfunnet. Vi har alle et ansvar for å legge til rette for at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan leve frie og selvstendige liv.

Kristelig Folkeparti vil:

- Legge bedre til rette for personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet, blant annet gjennom å styrke funksjonsassistentordningen og traineeordninger i offentlig forvaltning.
- Gi mennesker med nedsatt funksjonsevne et tilpasset tilbud i barnehagen og gjennom hele utdanningsløpet, slik at de gis like muligheter som andre til opplæring. Tilbudene skal gis i nærområdene.
- At lydbøker i grunnopplæringen og høyere utdanning skal være tilgjengelig i digitalt format ved semesterstart, og at gebyret på lydbøker opphører.
- Innføre tegnspråk som valgfag i ungdoms- og videregående skoler.
- Fjerne den øvre aldersgrensen på 26 år og talet på 3 års varighet for utdanning som arbeidsrettet tiltak.
- Øke satsingen på rehabilitering og habilitering for å sikre aktive dagligliv for mennesker med nedsatt funksjonsevne.
- Utvide muligheten for at flere som har nedsatt arbeidsevne skal få tilbud om tidsbestemt lønnstilskudd.
- Sikre at både statlige og kommunale arbeidsplasser aktivt må rekruttere funksjonshemmede.
- Etablere og finansiere flere varig tilrettelagte arbeidsplasser (VTA).
- Utvikle en helhetlig plan for hørselshemmede som sikrer et enhetlig og kvalitetssikret tjenestetilbud, og sikre fortsatt finansiering av tolketjenester og hjelpemidler over folketrygden. Planen må ta høyde for at barn og unge har mulighet for læring i et språkmiljø i henhold til Barnekonvensjonen, gjerne ved at det opprettes regionale ressursentre for hørselshemmede.
- At offentlige nettsider skal være universelt utformet.
- Nedfelle forskrifter med tidsfrister for universell utforming av alle grunnskoler.
- Utvide støtteordningene til universell utforming til også å omfatte forsamlingshus.
- Øke støtten til TT-ordningen, og gjøre den mer fleksibel med tanke på bruk der det ikke er alternative kollektive tilbud.
- At eldre med nedsatt funksjonsevne skal sikres tilbud og egnede boforhold, og at dette må gjenspeiles i overføringene til kommunene.
- Styrke ordningen med refusjon til kommunene for særlig ressurskrevende tjenester, inkludert for personer over 67 år.
- Mennesker med nedsatt funksjonsevne som mottar offentlig omsorg sikres mulighet til deltakelse i kulturliv, idrett, trosutøvelse og aktiv samfunnsdeltakelse.
- Styrke Husbankens ordninger for finansiering av universell utforming av boliger, både ved forbedring av eksisterende boliger, og ved å øke tilgangen på universelt tilrettelagte boliger på utleiemarkedet.
- Styrke Husbankens ordninger for finansiering av privateide boliger der familier kan gå sammen om å bygge felles boliger til sine barn.

- Retten til omsorgspenger knyttes til omsorgsoppgavene, og ikke til barnets alder, slik at ordningen kan fortsette etter at barnet fyller 18 år.

Integrering og inkludering av innvandrere

Integreringspolitikken skal sikre at alle som får opphold og bosetter seg i Norge skal få bruke ressursene sine og bidra til fellesskapet. Velfungerende integrering og inkludering avhenger både av god egeninnsats fra den enkelte innvandrer, av innsatsen fra ulike fellesskap innvandrerene møter og av samfunnet som helhet. Målet må være at flere innvandrere kjenner tilhørighet til det norske samfunnet, og har et godt og stabilt fotfeste i arbeidslivet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Gi kommunene gode rammer for å motta flyktninger, og sikre at tilskuddet dekker de reelle kostandene som gjør det mulig å integrere ulike flyktninger og asylsøkere godt.
- Innvandrere som er flyktninger skal integreres i alle fylker.
- Styrke integreringsarbeidet som et samspill mellom offentlig og frivillig innsats, og i større grad involvere frivilligheten, idrettsbevegelsen og tros- og livssynsamfunnene i hverdagsintegreringen, der det også brukes økonomiske virkemidler til å involvere frivilligheten.
- Etablere en mentorordning for å kunne engasjere kompetente og motiverte pensjonister som mentorer i forbindelse med arbeidslivstrening for innvandrere (og andre langtidsarbeidsledige).
- Utvikle et mer helhetlig opplegg for kartlegging og oppfølging av flyktninger, asylsøkere og innvandrere i ankomstfasen.
- Videreutvikle introduksjonsprogrammet og andre kvalifiseringsordninger med mål om at flere skal lære seg norsk og komme seg raskere i arbeid. Kvalifisering må iverksettes umiddelbart etter man har kommet i mottak. Det må bli lettere å kombinere norskopplæring og øvrig kvalifisering med familieliv og deltakelse i ordinært arbeid. Det skal, der det ansees nødvendig, utarbeides egne tiltaksprogram for kvinner.
- Arbeide for at alle med lovlig opphold i Norge skal få nasjonalt ID-Kort.
- At kravet til kunnskaper i norsk muntlig endres til nivå A2 for rett til statsborgerskap etter søknad.
- Fornye og forbedre norskopplæring som sikrer at alle får et tilbud om opplæring på et tilfredsstillende nivå.
- Gi minoritetsspråklige barn og unge gode norskkunnskaper, grunnleggende ferdigheter og faglig kompetanse, blant annet ved å styrke støtten til åpne barnehager, tilby gratis kjernetid i barnehage og SFO, og styrke tidlig innsats i skolen.
- Evaluere prøveprosjekt for hurtigbosetting av enslige og mindreårige asylsøkere og vurdere om ordningen skal bli permanent.
- Sørge for raskere og bedre ordninger for godkjenning av utdanning og realkompetanse fra andre land.
- Styrke den barnefaglige kompetansen i hele asylkjeden fra ankomst til bosetting i kommunen.
- Gi mottakere mulighet til å velge den norskopplæringen som passer dem best gjennom en klippekortordning.
- Gi utvidet rett og plikt til norskopplæring for kvinner som har vært i fødselspermisjon tilsvarende permisjonens lengde.
- Gi lengeværende og ureturnerbare asylsøkere rett til arbeid, skolegang og ordinær helsehjelp.
- At kravet om tre års oppholdstid før permanent oppholdstillatelse endres til tre år også for overføringsflyktninger, personer som har opphold på grunn av sterke menneskelige hensyn eller søknad om beskyttelse og familieinnvandring.
- At minoritetsforeldre uten tilstrekkelige norskkunnskaper som mottar kontantstøtte skal få norskopplæring der det legges til rette for barnepass, uten at kontantstøtten reduseres.
- Sikre at barn på asylmottak også får benytte seg av fritidskortet uansett status på asylsøknad.
- Gi anledning til lønnet arbeid for de som venter på effektivering av utvisningsvedtak.
- Forenkle retten til gratis norsk språkopplæring til alle innvandrere. Dette vil gi flere muligheter til å lære språket, gi flere arenaer for inkludering.
- Utvide ordninger for språkopplæring knyttet til arbeid og praksis.
- Utrede særskilte økonomiske insentiver til praksisplass og inngang til arbeidsmarkedet for innvandrere.

- Sikre at både statlige og kommunale arbeidsplasser aktivt må rekruttere mennesker med minoritetsbakgrunn, samt forsterke virkemidler for at et større antall mennesker med minoritetsbakgrunn blir vurdert i søknader til stillinger i arbeidslivet.
- Styrke støtten til livsopphold for alle innvandrere med forsørgeransvar under opplæring.
- Tilrettelegge for at frivillige organisasjoner kan bidra i tilbudene på mottak.
- Ha integreringstiltak på alle mottak.
- Ha nulltoleranse for rasisme, diskriminering og hatkriminalitet.

12. Et samfunn som fremmer god helse

Helsen har stor betydning for vår livskvalitet. Fysisk, mentalt og sosialt velvære gir overskudd til å mestre livet. Folkehelsepolitikken skal bidra til å holde folk friske, redusere sykdom og hjelpe mennesker til å leve bedre med helseplager. Pandemien har vist oss hvor viktig helseberedskap og folkehelsearbeid er. Helsetjenesten skal sette pasienten i sentrum, og det må sikres et likeverdig tilbud av helsetjenester over hele landet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Prioritere det forebyggende folkehelsearbeidet ved å legge til grunn prinsippet om å forebygge der man kan og reparere der man må.
- Realisere pasientenes helsetjeneste ved å legge til rette for aktiv deltakelse og et helsetilbud av høy kvalitet over hele landet.
- Øke bevilgningene til psykisk helse og rusomsorg.

Forebyggende folkehelsepolitikk

Det aller viktigste helsearbeidet er å forebygge tap av helse. En god og forebyggende folkehelsepolitikk skal legge til rette for at den enkelte kan ta gode og sunne valg for egen helse. Folkehelsen i Norge er god, men ulikheter i levekår og fysiske omgivelser gir store sosiale helseforskjeller. Folkehelsearbeid må bidra til å utjevne levekårsforskjeller, beskytte folk mot miljøfarer og gi alle mulighet til fysisk aktivitet og friluftsopplevelser.

Kristelig Folkeparti vil:

- Prioritere innsats for å bekjempe sosiale helseforskjeller.
- Legge til rette for økt fysisk aktivitet og friluftsliv for å forebygge livsstilssykdommer og fremme god helse.
- Bruke skatte- og avgiftssystemet aktivt for å stimulere til sunne valg (se kap. 19).
- Styrke tobakkskadeloven ved å innføre røykeforbud på allmenne møtestedder som uteserveringer, holdeplasser og lekeplasser.
- Utrede hvordan alle barn kan sikres retten til et røykfritt hjemmemiljø.
- Sikre at folkehelse fortsetter å være det overordnede målet i ruspolitikken, slik at de negative konsekvensene for enkeltpersoner, tredjepersoner og samfunn reduseres.
- Sette ned et offentlig utvalg som skal foreslå tiltak for å nå målet om 10 prosent reduksjon av det skadelige alkoholforbruket innen 2025, og ytterligere reduksjon etter dette.
- Føre en restriktiv, solidarisk og trygghetsskapende alkoholpolitikk ved å styrke et bevilgnings- og kontrollsystem som begrenser tilgjengelighet, reduserer den alminnelige skjenketiden fra 03.00 til 02.00, videreutvikler Vinmonopolet som alkoholpolitisk virkemiddel, opprettholder reklameforbudet og holder avgiftene på et nivå som begrenser forbruket.
- Hegne om samfunnets alkoholfrie soner, og la idretten bli en del av dem.
- At psykisk helse skal være en integrert del av folkehelsearbeidet, blant annet arbeidet for å motvirke ensomhet.
- Arbeide for at prikkbelastningssystemet må strammes inn.
- Sørge for at kommunene har bedre og hyppigere kontroller for å hindre salg av alkohol til ungdom under 18 år.
- Opprettholde lovverket mot alkoholbruk på offentlig plass.

Primærhelsetjenesten

De fleste helsetjenester gis gjennom de kommunale tjenestene. Etter samhandlingsreformen har mye avansert behandling blitt overført til kommunene, men det har også blitt langt flere pasienter som skal motta ulike hjelpetilbud fra kommunene. Flere brukergrupper som før døde tidlig, lever nå lenger, og dette gjør at det både blir flere som trenger hjelp samtidig og flere med et stort hjelpebehov. KrF vil løfte primærhelsetjenestens status.

Kristelig Folkeparti vil:

- Evaluere og forbedre fastlegeordningen, for å sikre god rekruttering og dekning over hele landet. Målene i fastlegereformen må innfris.
- Prioritere de tverrfaglige helsetjenestene for barn og unge, slik at det kan ansattes flere helsesykepleiere i helsestasjon og skolehelsetjeneste.
- Opprette nasjonalt kompetansesenter for helsestasjon og skolehelsetjenesten som kan utvikle, samle og dele forskningsbasert kunnskap og effektive verktøy og tilnærminger, slik at tjenesten ikke bare styrkes ressursmessig, men også med hensyn til kvalitet og effektivitet.
- Gjennomføre en nasjonal opptrappingsplan for jordmortjenesten for å sikre god oppfølging av gravide og en trygg fødsels- og barselomsorg over hele landet.
- Styrke kunnskap, kompetanse, forebygging og oppfølging av fødselsdepresjon.
- Høyne kapasiteten og kompetansen i de akuttmedisinske tjenestene utenfor sykehus, slik som legevaktordninger og ambulansetjenester over hele landet.
- Sikre den offentlige tannhelsetjenesten tilstrekkelig finansiering for å ivareta de lovpålagte oppgavene de har, og legge til rette for godt samarbeid mellom privat og offentlig tannhelsetjeneste for å ivareta den øvrige befolkningens behov for tannhelsetjenester, herunder tannregulering. Skjermingstjenestene for personer med svak økonomi og dårlig tannhelse må utvides gradvis.
- Styrke tilbudet til tannbehandling for mennesker utsatt for seksuelle overgrep og tortur.
- Utrede muligheten for å innføre egenandel hos tannlegen på samme måte som ved legebekost.
- Istandsette de nye helsefelleskapene så de bidrar til bedre samhandling mellom kommunene og spesialisthelsetjenesten, fører til mindre byråkrati og at praktiske utfordringer kan løses raskt.
- Styrke forskning på kjønnsforskjeller når det gjelder virkninger og bivirkninger på legemidler
- Prioritere forskning på kvinnehelse og opprette en kvinnehelseportal.
- Høyne helsestasjoners og legers kompetanse for å hjelpe kvinner som har vært utsatt for kjønnslemlestelse.
- Digitalisere helsekort for gravide.
- Opprette et nasjonalt kompetansesenter for fødsel- og barselomsorg, blant annet med hensikt å forebygge fødselsskader.
- At alle kvinner skal få tilbud om en oppfølgingsamtale med jordmor eller fødselslege tre uker etter fødsel.
- At en del av barselomsorgen skal være tilbud om én time hos fysioterapeut, for å sjekke bekken/magemuskulaturen eller andre fysiske utfordringer etter svangerskap/fødsel.

Sykehus og spesialisthelsetjeneste

Helsetjenestene og sykehusene skal gi et trygt tilbud over hele landet. Pasientene skal settes i sentrum ved at pasientenes behov blir hørt og at de blir møtt med kunnskap, respekt og behandling av høy kvalitet. Ventetiden skal være så kort som mulig. Helsetjenestene og sykehusene skal være utadrettede og nært folk, og tilbudet må balansere behovet for nærhet og spesialisering.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre et trygt sykehusstilbud av høy kvalitet over hele landet, innenfor trygge og forsvarlige rammer. Sykehus som i dag har akuttberedskap og fødetilbud skal fortsatt ha det.
- Beholde andelen innsatsstyrt finansiering i spesialisthelsetjenesten på 50 prosent, men rammefinansiere fødetilbudet.
- Sikre et styrket samarbeid mellom små og store sykehus. Lokalsykehusene må tildeles oppgaver fra de større sykehusene, og det må legges til rette for hospiterings- og rotasjonsordninger.
- Videreføre dagens styringsmodell for sykehussektoren, men styrke den demokratiske styringen gjennom å inkludere en helhetlig beskrivelse av investeringsplanene for sykehusene (herunder en gjennomgang av akuttberedskap og fødetilbud) i Nasjonal helse- og sykehusplan.
- Bruke styringsdialog og oppdragsdokumenter for å sikre en god dialog mellom sykehusets administrative ledelse og styre, og regionale myndigheter og folkevalgte organer.
- Sikre at de ideelle sykehusene med lokalsykehusansvar inkluderes i alle viktige prosesser i de regionale helseforetakene, på lik linje med de offentlige sykehusene.
- Sikre de ideelle sykehusenes plass i de nye helsefelleskapene.

- Videreutvikle e-helseløsninger for å skape en fremtidsrettet helsetjeneste og styrke pasientenes digitale helsetjeneste og pasientsikkerhet gjennom blant annet «Én innbygger – én journal» og Pasientens legemiddelliste.
- Styrke ettervernet for de som overlever kreft.
- Arbeide for at alle pasienter får god informasjon før, under og etter behandlingen.
- Sørge for at offentlige og ideelle sykehus er likeverdige parter i alt samarbeid på regionalt og lokalt nivå.
- Styrke forskningen på kjønnskorrigerende behandling, slik at retningslinjer og praksis bygger på god evidensbasert kunnskap.
- Barnehager, skoler og institusjoner som møter barn og unge skal ikke være arenaer for ideologisk kamp der den biologiske kjønnsforståelsen tilsettes, men sikre at alle barn og unge blir møtt med evidensbasert faglighet, omsorg og respekt for sin identitet og sine grenser.
- Legge barnets beste og føre var-prinsippet til grunn for barn og unge som ønsker kjønnskorrigerende behandling – med 18-års aldersgrense for irreversible inngrep. Behandlingstilbudet til personer med kjønnsinkongruens skal i størst mulig grad være nasjonalt.
- Sikre at spesialisthelsetjenesten har implementert og anvender loven som gir barn rettigheter som pårørende når mor eller far har alvorlig sykdom.
- Legge bedre til rette for at barn som er på sykehus over lengre perioder har gode boforhold for seg og sin familie under oppholde(ne).

Psykisk helse

En god psykisk helse er avgjørende for menneskers livskvalitet og for mulighet til å mestre hverdagen, skole og jobb. Opptappingsplanen for psykisk helse har bidratt til å løfte denne delen av helsetjenesten, men det er fortsatt nødvendig med en satsing for å sikre forebygging og god behandling. Det er et særlig behov for å styrke tilbudet til barn og unge.

Kristelig Folkeparti vil:

- Prioritere tiltak og samarbeid med organisasjoner som forebygger psykiske helseutfordringer, som bidrar med tidlig innsats og som hjelper personer med å mestre hverdagen.
- Sørge for at spesialisthelsetjenesten har tilstrekkelige finansiering, slik at det vil være mulig å nå målsettingene med innføring av pakkeforløp innen psykisk helse og rus.
- Ha pakkeforløp innen psykisk helse, og at denne ordningen evalueres fortløpende
- Styrke kompetansen til helsearbeidere om traumer etter vold og overgrep slik at denne pasientgruppen sikres adekvat traumebehandling /-omsorg.
- Styrke kapasiteten i det psykiske helsevernet, med en klar ambisjon om å redusere ventetiden for behandling av psykiske lidelser.
- Sørge for at opptappingsplanen for barn og unges psykiske helse blir fulgt opp økonomisk.
- Prioritere det ambulante behandlingstilbudet i psykisk helsevern.
- Styrke behandlingstilbudet innen psykisk helsevern i kriminalomsorgen.
- Forsterke skolehelsetjenesten, særlig innen psykisk helse, og forbedre samarbeidet mellom hjem og skole.
- Intensivere arbeidet med oppfølging av studenters psykiske helse.
- Arbeide for at kravet om psykolog i alle kommuner kan gjennomføres.
- Forsterke innsatsen mot unødig medikamentbruk hos personer som søker psykisk helsehjelp, med vekt på hverdagsrehabilitering og hverdagsmestring.
- Arbeide for at det ikke skal være mer enn 3 ukers ventetid for personer under 23 år.
- Sikre forskning på minoritetskvinnens psykiske og fysiske helse.
- At behandling skal kunne gis delvis eller helt digitalt etter individuell vurdering.
- Arbeide for at fontenehus blir et nasjonalt tilbud.
- Satse på lavterskeltilbud og lavterskelarenaer hvor man kan få hjelp raskt– slik som UngArena og SeniorArena.
- At Youth Aware of Mental Health (YAM) må gis som tilbud til alle ungdomsskoleelever i hele landet.
- At Rask Psykisk Helsehjelp uten henvisning fra fastleger må innføres i hele landet.
- Øke antall stillinger innen barne- og ungdomspsykiatrien i spesialisthelsetjenesten.
- At pasienter i psykiatrien må få et godt ettervern for å hindre tilbakefall.

Rusomsorg

Rusomsorgens hovedmål må fortsatt være å redde liv og sikre verdighet gjennom å forebygge rusproblemer og å hjelpe rusavhengige til et liv i rusfrihet. Personer med tunge rusutfordringer skal ikke møtes med straff, men med gode skadereduserende tiltak, hjelp, behandling og oppfølging. Samtidig må ikke en reform av ruspolitikken være til hinder for arbeid som kan forbygge og avdekke bruk av narkotika.

Kristelig Folkeparti vil:

- Fortsette styrkingen av rusomsorgen, med vekt på rehabilitering og ettervern.
- Styrke politiets og helse- og sosialtjenestenes mulighet til å forbygge og avdekke bruk av narkotika, og gripe inn tidlig. Bruk og besittelse av narkotika skal ikke avkriminaliseres. Det skal settes av midler til å prioritere bekjempelse av bakmenn for narkotikahandel.
- Gi den enkelte rusavhengige en juridisk rettighet til nødvendig oppfølging etter behandling. Rusfrie må få tilbud om bosted, arbeid og et nytt nettverk.
- Gjøre medikamentfri behandling til et reelt valg i rusbehandlingen og øke kriteriene til å kvalifisere for bruk av LAR. Målet med bruk av LAR skal alltid være å hjelpe pasienten ut i et liv uten rus.
- Si nei til heroinassistert behandling.
- Gi ideelle behandlingstilbud for rusavhengige stabile rammevilkår, og videreføre tilskuddene til frivillige og ideelle organisasjoner innen rus.
- Opprette flere egne behandlingstilbud og rusbehandlingssplasser for kvinner.
- Styrke satsingen overfor mennesker som har ROP-lidelse (Rus Og Psykiatri), blant annet ved å etablere tverrfaglige behandlingssplasser for denne gruppen i alle landsdeler.
- At rusmiddelavhengige skal sikres gratis tilgang til oppfølging av lege, tannlege, psykolog, fysioterapeut og annet helsepersonell.
- At alle kommuner skal dele ut nesesprayen naloxon (motgift) gratis til rusmiddelavhengige og pårørende.
- At langtidsbehandlingen skal styrkes gjennom fritt valg av behandlingssted og uten at personen må gjennom flere andre korttidstiltak først.
- At personer i aktiv rus skal ha tilgang til et krisesentertilbud.
- Ha en økt satsing på ettervern ved å sikre at brukeren får en stabil inntekt gjennom fast jobb, fast bopel og ukentlig oppfølging etter endt rehabilitering.
- Gi forutsigbar og langsiktig støtte til ideelle organisasjoner som arbeider med rusproblematikk.
- Innføre forbud mot pengespillelementer i dataspill.

Kompetanse og bemanning

Skal man klare å gi optimal behandling både i primærhelsetjenesten og i spesialisthelsetjenesten må det være god nok kompetanse og høy nok bemanning.

Kristelig Folkeparti vil:

- Gjennomføre et «Sykepleierløft mot 2030», med finansiering av økt antall studie- og praksisplasser, et utvidet etter- og videreutdanningstilbud, og bedre vilkår for sykepleiere.
- Styrke praksisveilederne for sykepleiere ved å innføre en lik ordning som praksisveiledere for lærerstudenter.
- Følge opp Grimstad-utvalgets anbefalinger om å utdanne flere leger i Norge. Det langsiktige målet må være at Norge utdanner tilstrekkelig antall leger til å møte det nasjonale behovet.
- Gi studentene innen medisinske fag god etisk refleksjonsevne og kunnskap om å ivareta pasientens fysiske, psykiske, sosiale og åndelige behov.

13. Livsglede for eldre

Vi vil bygge et samfunn der eldre mennesker møtes med respekt, opplever trygghet og erfarer verdighet. Ingen mennesker skal stemples ut på grunn av sin alder. Eldre er rike på livserfaringer og er en ressurs for samfunnet som må få delta og bidra i samfunnslivet. Når behovene for pleie og omsorg melder seg skal man være trygg på at man får den hjelpen man trenger. Enten man mottar pleie og omsorg i sitt eget hjem, i en omsorgsbolig eller på institusjon, skal alle eldre ha innflytelse over sin hverdag og den hjelpen de får, få god og næringsrik mat og sikres omsorg for hele mennesket, herunder åndelig omsorg.

Kristelig Folkeparti vil:

- Legge til rette for at eldre kan leve et aktivt liv gjennom at eldre får bruke sine ressurser, og gjennom å skape flere møteplasser og bekjempe ensomhet.
- Sikre en eldreomsorg med høy kvalitet gjennom varierte botilbud, tilstrekkelig bemanning og omsorg for hele mennesket.
- Involvere familien, de sosiale nettverkene og frivilligheten for å skape livsglede for eldre, og sikre hjelp, omsorg og sosialt fellesskap.
- Styrke de frie midlene til kommunene, slik at de har mulighet til å gjøre lokale prioriteringer til beste for de eldre.

Aktive seniorer

Nordmenn er friskere og lever lenger enn før. De fleste eldre er aktive deltakere i samfunnet, og mange bidrar med en stor frivillig innsats i sine nære fellesskap. Men vi ser også tegn til økende utenforskap og mer ensomhet. Alle trenger sosiale fellesskap og en meningsfylt hverdag. Vi må derfor skape møteplasser for eldre, styrke samspillet mellom generasjoner, og anerkjenne og ta i bruk Eldres samfunnsbidrag. Samtidig må vi lette overgangen mellom en aktiv seniortilværelse og den perioden av livet der man trenger hjelp til en del oppgaver.

Kristelig Folkeparti vil:

- Endre praksiser og fjerne regler som hindrer eldre fra å delta i samfunnet slik de selv ønsker.
- Legge til rette for å benytte den ressursen eldre frivillige seniorer kan være i lokalsamfunnene.
- Sikre eldre-, aktivitets- og seniorsentrene som et tilbud til alle eldre borgere, og gi dem spillerom til å drive oppsøkende virksomhet og styrke samarbeidet med frivilligsentralene.
- Videreutvikle seniorsentrene SeniorArena, helsefremmende klubbhus, og gi sentrene nye oppgaver som eldre har behov for, og samlokalisere ulike sentre som for eksempel Senior Arena, frivillighetssentraler og lærings- og mestringssentre.
- Utvikle nye konsepter for samspill mellom generasjoner, for eksempel ved å la eldre være frivillige i barnehager og skoler, eller etablere boliger og botilbud for eldre i tilknytning til barnehager eller studenthjem.
- Etablere en tilskuddsordning for livsgledetiltak for eldre, som for eksempel møteplasser og sosiale fellesskap, aktiviteter, opplevelser og kulturtilbud. Både kommuner og sivilsamfunnsorganisasjoner skal kunne søke.
- Videreføre og forsterke innsatsen mot ensomhet blant eldre, gjerne i samarbeid med frivillige og ideelle aktører og tros- og livssynssamfunn med særlig vekt på åndelig omsorg.
- Stimulere til at flere kommuner gjennomfører forebyggende hjemmebesøk for eldre.
- Styrke satsingen på Eldres psykiske helse.
- Ha en handlingsplan for aktive seniorer, der både kommuner og frivillige organisasjoner stimuleres til å tilrettelegge for mer fysisk aktivitet for eldre mennesker.

Gode og tilpassede tilbud utenfor institusjon

De fleste eldre ønsker å bo hjemme så lenge som mulig. Tilpasninger og god hjelp i egen bolig for å møte alderdommens behov kan være en løsning for å kunne bo hjemme lengre. Samtidig bor mange eldre alene og har behov for sosialt fellesskap. Generasjonsboliger og alders- og demensvennlige boliger og områder skaper mer trygghet, sosialt fellesskap og god livskvalitet for flere.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke både kommunal, ideell og privat utbygging av trygghetsboliger, sykehjemsplasser, hospice, demenslandsbyer og private bofellesskap.
- La også private kunne søke Husbanken om støtte til å bygge omsorgsboliger.
- Stimulere til bygging av flere boliger med servicefunksjoner, lettstelte leiligheter, boliger og «seniortun», der beboerne kan benytte seg av fellesfunksjoner. Det må etableres nasjonale støtteordninger gjennom Husbanken for dette behovet.
- Regler for investeringstilskudd og momskompensasjon for omsorgsboliger utvides til også å omfatte trygghetsboliger.
- Legge til rette for gode avlastningstilbud for eldre som bor hjemme, der pårørende som følger opp tett får heldøgnsavlastning for sine eldre som ikke ønsker å bo permanent på institusjon.
- Styrke og verdsette pårørendeomsorgen i større grad enn i dag, blant annet ved en kontantstøtte til pårørende til eldre.
- Utvikle og ta i bruk Omsorg+-konseptet i større grad for eldre som er for friske for en sykehjemsplass, men som føler seg ensomme og utrygge om de bor hjemme. Dette skal ikke være institusjoner, men boliger med døgnbemanning av omsorgs- og helsepersonell, fellesarealer og sosiale tilbud.
- Legge til rette for økt bruk av velferdsteknologi som kan hjelpe eldre til å bo i sitt eget hjem så lenge som mulig, og sørge for at velferdsteknologiske løsninger som er prøvd ut i noen kommuner kan bli tatt i bruk av flere eldre, både hjemmeboende og de som bor på institusjon.
- Utvikle en veiledende norm for hvor mange pleiere som skal innom en bruker i hjemmetjenestene.
- Tilrettelegge hjemmetjenesten slik at tjenesten i større grad utformes i en tett dialog mellom ansatte, bruker og pårørende, og tilrettelegges gjennom et samspill med familie, nettverk, naboer, lokalmiljø og frivillighet.
- Ha en nasjonal strategi for gode, planlagte ferieavlastningsordninger for pårørende som har sine eldre boene hjemme, på steder som også kan fungere som trygghets- og/eller feriested for eldre.

Gode hjem for de som trenger heldøgnsomsorg

De tradisjonelle sykehjemmene har endret seg. Særlig etter samhandlingsreformen er de som får plass på et sykehjem personer med mer sammensatt og dårligere helsetilstand enn før. Dette stiller store krav til å sette beboeren sine behov, både for pleie og sosialt liv, i sentrum. Den pleietrengende sin vilje og verdighet må vektlegges sterkt i det tilbudet som gis. Nye sykehjem må bygges på en måte som i størst mulig grad ivaretar beboernes verdighet og råderett over egen hverdag.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre at det er nok sykehjemsplasser og heldøgns omsorgsplasser til alle som trenger det. Vi må unngå en situasjon der mangel på plasser og kommuneøkonomi fører til at eldre blir boende for lenge hjemme.
- Arbeide for at sykehjem i langt større grad bygges slik at de minner om vanlige hjem, legger til rette for aktivitet og sosialt fellesskap.
- Sørge for at eldre i institusjoner gis muligheten til å leve et mest mulig normalt liv, med normal døgnrytme, sosial kontakt og mulighet til å komme seg ut i frisk luft.
- Gi ektepar mulighet til å bo på samme sykehjem, selv om den ene ikke har like store behov for pleie. Eller finne andre gode løsninger som sikrer at nære pårørende får det fellesskapet de ønsker og har behov for.
- Sikre at eldre i sykehjem har rett på eget bad.
- Styrke alderspsykiatriske helsetilbud og sørge for at dette også er noe som prioriteres i spesialistutdanningen til psykologer.

Kvalitet i eldreomsorgen

Fremtidens eldreomsorg skal ha tjenester med kvalitet, innhold og kapasitet tilpasset den enkeltes behov. Eldreomsorgen må ha tid til hver enkelt og se hele mennesket, og dekke grunnleggende fysiske, psykiske, sosiale og åndelige behov. Eldreomsorgen må bidra til at eldre kan mestre livet lenger, være trygge på at de får god hjelp når de har behov for det, at pårørende kan bidra uten at de blir utslitt og at ansatte kan bruke sin kompetanse i tjenestene.

Kristelig Folkeparti vil:

- Gjennomføre en avlastnings-reform, der fastlegen kan pålegge kommunen å gi avlastning til pårørende, og pålegget følges av midler fra folketrygden.
- Sikre at kvalitetsreformen «Leve hele livet» følges opp og finansieres. Reformen skal styrke kvaliteten i det som er grunnleggende: mat og måltider, aktivitet og fellesskap, helsetjenester og sammenheng i tjenestene.
- Gjennomføre et ernæringsløft i eldreomsorgen. Gode måltider øker appetitten, forebygger underernæring og reduserer behovet for medisiner. Løftet skal sikre eldre på institusjon og hjemmeboende et bedre og sunnere kosthold, gjennom måltider som lukter og smaker godt. Det skal satses på å skape fellesskap rundt måltidene.
- Gjennomføre en økonomisk forpliktende opptrappingsplan for bemanning i eldreomsorgen, og utvikle en veiledende minstenorm for bemanning og kompetanse i sykehjem og hjemmetjenester basert på helse- og omsorgsbehov.
- Satse på ansattes kompetanse, og øke innsatsen for å beholde og rekruttere personell gjennom blant annet heltidsstillinger, styrkede lønnsvilkår og gode arbeidstidsordninger for å sikre kvalitet og kontinuitet i tjenestene.
- Jobbe for å rekruttere flere menn i helse- og omsorgstjenestene gjennom program som "Menn i Helse".
- Sørge for at sykehjem og andre omsorgstilbud for eldre har ledere med relevant helse- og lederkompetanse.
- Sikre at alle eldre skal ha et tilbud om samtaler om åndelige og eksistensielle spørsmål, og få mulighet til å utøve sin tro tilpasset egne forutsetninger.
- Gjennomføre en tillitsreform i helse- og omsorgstjenestene, der målstyring og rapportering begrenses og der ansatte nær brukeren samarbeider og får brukt sin fagkunnskap fullt ut.
- Arbeide for et økt innslag av ideelle aktører i eldreomsorgen, for på denne måten å øke mangfoldet og heve kvaliteten i tjenestene.
- Samarbeide med trossamfunnene slik at eldre i institusjoner gis mulighet for og tilbud om noen å snakke med om åndelige og eksistensielle spørsmål.
- Arbeide for at den nasjonale kontakttelefonen «vern for eldre» blir godt kjent.
- Forebygge vold mot eldre ved å sette fokus på fysiske, psykiske, seksuelle og økonomiske overgrep, gjennom informasjon til både eldre og ansatte innen eldreomsorgen.

Forsterket innsats mot demens

Mennesker med demens er en økende gruppe. Det er et sterkt behov for å styrke demensomsorgen og satse mer på hjerneforskning og demensforskning for å finne gode løsninger med tanke på forebygging, behandling og støttende oppfølging.

Kristelig Folkeparti vil:

- Bygge ut en god demensomsorg, der det legges vekt på fysisk aktivitet, god ernæring, sosialt fellesskap, kognitiv trening, gode opplevelser og kultur.
- Styrke hjerne- og demensforskningen for å møte økningen i demensrelaterte helseutfordringer
- Fjerne aldersgrensen i demensutredningen. Alle som trenger demensutredning skal utredes av spesialister.
- Utdanne flere nevrologer for å møte den kommende helseutfordringen fra demens og andre sykdommer i hjernen og nervesystemet.
- Ved hjelp av stimuleringsmidler på statsbudsjettet sette mål om at kommunene utvikler lokale lavterskeltilbud for demensrammede og pårørende.

Omsorg ved livets slutt

Mennesker i livets slutfase skal møtes med et tilbud om aktiv livshjelp, smertelindring og omsorg. Vi må sikre at den enkelte skal få hjelp til å leve best mulig i egne omgivelser, med minst mulig angst og fysiske plager, og til å møte døden på sine egne premisser. Mennesker er hele skapninger med åndelige behov og spørsmål rundt eksistensielle spørsmål må tas på alvor, for eksempel ved at helsepersonell stiller prest, pastor eller Iman til rådighet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre videreføringen av dagens tilbud om hospice, og med erfaringene herfra bidra til at flere plasser kan opprettes. Målet må være at alle som ønsker et slikt tilbud i livets siste fase skal få det.
- Styrke den lindrende behandlingen for alvorlig syke fra diagnose og helt til livets slutt. Lindrende behandling må gis individuelt og etter behov i hjemmet, i egen avdeling, på sykehjem og sykehus.
- Sikre at ambulante palliative team for lindrende behandling skal være tilgjengelig i alle kommuner, gjennom et godt samarbeid mellom spesialisthelsetjenesten, primærhelsetjenesten og ideelle.
- Arbeide for at flest mulig av dem som ønsker det skal kunne få tilbringe den siste levetiden i eget hjem.

Familie og sosiale nettverk

De pårørende i familien og sosiale nettverk spiller en viktig rolle i eldreomsorgen. Mange gjør en stor omsorgsjobb overfor sine nærmeste som trenger hjelp, pleie og omsorg. Denne innsatsen må anerkjennes og verdsettes. Familien og de sosiale nettverkene må sikres god informasjon og ha innflytelse over hvordan hjelpetilbudet utformes.

Kristelig Folkeparti vil:

- Legge til rette for bedre ordninger med omsorgslønn og avlastningstiltak for familiemedlemmer som selv utfører omsorgstjeneste, og utvide pleiepengeordningen til også å gjelde eldre i livets slutfase.
- Utrede innføring av 10 "pårørendedager" per år etter modell fra "omsorgspenger" for barn under 12 år. Disse skal være betalt for alle og etter hvert bygges ut.
- Utrede muligheten for å gi skattefradrag for personer som velger å gjøre omsorgsarbeid for sine nærmeste som en del av sin hverdag
- Sikre at pårørende til personer med demens skal gis anledning til å få avlastning.
- Sørge for at pårørende ved livets slutt gis støtte og veiledning gjennom kurs for pårørende og samtalegrupper.

14. Styrke frivillighet og sivilt engasjement

Det sivile samfunnet har lagt grunnlaget for at Norge har blitt et av verdens beste land å bo i. Dugnad, frivillighet og ideelle virksomheter sprunget ut av frivillige sammenslutninger, har vært og er avgjørende for utviklingen og opprettholdelsen av det norske velferdssamfunnet og demokratiet. Det sivile engasjementet kan trues av en ekspanderende stat. Vi må slippe sivilsamfunnet fri og gi det gode vekstvilkår, for å styrke sosialt fellesskap, mangfold og maktbalanse i det norske samfunnet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Stimulere til økt frivillighet.
- Prioritere den frivillige, medlemsbaserte idretten.
- Arbeide for at en større del av velferdstjenestene drives av ideelle aktører.

Sterk frivillighet

Norge er verdensledende på frivillig arbeid, og frivillig innsats er en bærebjelke i demokratiet og velferdssamfunnet. KrF vil at de frivillige organisasjonene skal utvikle seg på sine egne premisser og være mest mulig frie fra politisk styring.

Kristelig Folkeparti vil:

- Understøtte frivilligheten gjennom gode, brede og ubyråkratiske finansieringsordninger. Støtte til frivillige organisasjoner skal i størst mulig grad gis som ubundne midler.
- Fjerne «moms på dugnad», ved å omgjøre ordningen med momskompensasjon for frivillige organisasjoner til en regelstyrt ordning, med en gradvis opptrapping til 100 prosent kompensasjon i løpet av stortingsperioden.
- Stimulere til å øke private gaver til frivilligheten, blant annet ved å øke maksgrønse for skattefradrag for gaver til frivillige organisasjoner.
- At de økonomiske rammebetingelsene for frivilligsentralene må styrkes. Frivilligsentralene utgjør ryggraden i det frivillige arbeidet i svært mange kommuner, og bør ha en koordinerende rolle i det frivillige arbeidet i kommunen.
- At det skal legges til rette for at alle kan delta i frivillige organisasjoner, uansett bakgrunn og funksjonsevne.
- Sikre barne- og ungdomsorganisasjonene tilgang på lokaler til å gjennomføre sine aktiviteter ved å tilrettelegge for bruk av kommunale bygg.
- Styrke studieforbundenes mulighet til å hindre utenforskap og bidra til inkludering.

Idrett og friluftsliv

Idretten er Norges største folkebevegelse, og det er viktig å ta vare på dette frivillige engasjementet og legge til rette for bredde og mangfold i norsk idrett. Både egenorganisert og organisert idrett og fysisk aktivitet har positive effekter både for hver enkelt og for samfunnet. Idrettspolitikken må styrke både egenorganisert, bredde- og toppidretten. Norge har en sterk turkultur, og hytter, stier og ruter forvaltes ofte av frivillige. Denne tradisjonen skal vi ta vare på.

Kristelig Folkeparti vil:

- Videreføre og styrke rammevilkårene til egenorganisert idrett og fysisk aktivitet samt for ressurscenteret for egenorganisert idrett og fysisk aktivitet i Norge.
- Prioritere den frivillige, medlemsbaserte idretten, slik at man kan opprettholde og utvikle et omfattende og godt aktivitetstilbud der folk bor.
- Arbeide for at det bygges flere gode idrettsanlegg som gir flest mulig anledning til å drive idrett og fysisk aktivitet, og som speiler aktivitetsprofilen i befolkningen.
- At idretten skal være en alkoholfri sone.
- Sikre grunnlaget for en etisk og faglig kvalifisert toppidrettsatsing, blant annet ved å styrke finansieringen av norsk toppidrett, herunder både landslagsmodellen, unge utøvere og ressursvake idretter, sikre finansiering av et nytt nasjonalt toppidrettscenter og tilrettelegge for studier for toppidrettsutøvere.

- Legge til rette for at Norge skal kunne påta seg internasjonale mesterskap.
- Bevare og styrke den norske spillmodellen og gå imot at det åpnes for nye lotterier og pengespill i konkurranse med dagens spill.
- Øke den økonomiske støtten til friluftsforslagene, blant annet gjennom mer langsiktige prosjektmidler.
- Bidra til å sikre at hytter og ruter som driftes og vedlikeholdes av frivillige friluftsforslagene kan holdes i stand, og at tradisjonsrike turisthytter kan rehabiliteres.
- Bidra til at det også etableres turisthytter i nord, for eksempel på Kvængsfjellet og Laksefjordvidda.

Ideell sektor

Det norske velferdssamfunnet ble bygget av ideelle aktører som så sosiale behov og som fremmet løsninger for å møte dem. Ideell sektor har en egenverdi, bidrar til mangfold og er viktige sosiale entreprenører. Foreninger, stiftelser og menigheter er som verdibaserte virksomheter et viktig korrektiv til offentlige og kommersielle aktører.

Kristelig Folkeparti vil:

- Arbeide for at en større del av tjenestetilbudet innen barnehage, barnevern, helse og omsorg skal drives av ideelle aktører, og sette ambisiøse og tidfestede mål for hver enkelt sektor. Målene skal ikke gå på bekostning av kravene til kvalitet i tjenestene og effektiv drift.
- Sikre at myndighetene tar i bruk hele handlingsrommet for å gi ideelle aktører positiv særbehandling ved offentlige anskaffelser, og en større kontinuitet for ideell sektor i anskaffelser som eksempelvis lengre kontrakter.
- Etablere et innovasjonsfond for finansiering av nye tjenestetilbud hos ideelle aktører for å sikre sosial innovasjon i regi av ideelle aktører som har begrensede muligheter til å bygge investeringskapital som kan skytes inn i ny virksomhet.
- Arbeide for å sikre at ideelle aktørers historiske pensjonsforpliktelser på alle forvaltningsnivå dekkes gjennom tilskuddsordninger eller løpende avtaler med myndighetene.

15. Levende lokalsamfunn over hele landet

Et velferdssamfunn bygges nedenfra, ved å vise tillit og gi ansvar til de nære og naturlige fellesskapene rundt folk. For å bygge samfunnet nedenfra trenger vi levende lokalsamfunn over hele landet. Vi må gi folk større innflytelse over utformingen av sitt eget lokalmiljø og legge til rette for livskraftige lokalsamfunn over hele landet og vekst i hele Norge.

Kristelig Folkeparti vil:

- Gjennomføre et lokaldemokratiløft for å sikre at flere av beslutningene fattes nærmere der folk bor.
- Føre en politikk som skaper nærhet til tjenestene og grunnlag for gode lokalsamfunn over hele landet.
- Sikre gode og trygge boliger og boområder for alle, uavhengig av økonomi og bakgrunn.

Levende lokaldemokrati

For å bygge samfunnet nedenfra trenger vi levende lokalsamfunn over hele landet. Vi må gi folk større innflytelse over utformingen av sitt eget lokalmiljø. Det gjør vi blant annet ved å styrke det lokale selvstyret og flytte makt nedover fra staten til lokaldemokratiet. En forutsetning for et godt lokaldemokrati er at kommunene og fylkeskommunene har oppgaver, frihet og tilstrekkelig ressurser til å foreta egne politiske valg etter regionale og lokale forhold og prioriteringer.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre kommunene inntekter og økonomisk handlingsrom til å kunne gi gode og likeverdige tjenester over hele landet, og gi mulighet for lokale prioriteringer.
- Gjennomføre et lokaldemokratiløft med en opprydning i lovpålagte krav, øremerking og bemanningsnormer med sikte på å sikre kommunene mer handlefrihet.
  - Regelen skal være: Lokaldemokrati når det er mulig og statlig styring når det er nødvendig.
  - Øremerking skal kun brukes ved innføring av nye ordninger eller bevisste og tidsbegrensede satsinger for å løfte et felt særskilt.
  - Bemanningsnormer benyttes når man ser et gjennomgående problem med for lav bemanning i en sektor som en generell trend.
  - Det skal ikke innføres noen nye, bindende bemanningsnormer i neste stortingsperiode.
- Gjennomføre en opprydning av søknadsbaserte midler for kommunene, og istedenfor øke rammeoverføringene til kommunene.
- Sikre kommunal handlefrihet i arealplanleggingen innenfor overordnede nasjonale rammer som er forankret i plan- og bygningsloven, og unngå statlig detaljstyring.
- Arbeide for at vertskommuner får en andel av verdiene fra utnyttelse av mineralressurser, for eksempel gjennom en arealavhengig miljøavgift, en generell avgift på bruk av naturressurser, og/eller en endring av skattleggingen på næringen.
- Arbeide for at vertskommuner beholder de nåværende skatteinntektene og i fremtiden videre sikres en varig andel av verdiskaping basert på avgivelse av naturressurser.
- Fortsette overføring av oppgaver, makt og myndighet fra staten til kommunene og fylkeskommunene, i tråd med vedtatte reformer.
- Legge aktivt til rette for at kommuner kan slå seg sammen dersom det er et lokalt ønske om dette, blant annet gjennom å opprettholde og styrke økonomiske insentiver og ha veiledere for gode lokale prosesser. Ordningen med trekk i rammetilskuddet for kommuner som frivillig har valgt å ikke slå seg sammen med andre avvikles. Kommuner skal ikke straffes for å ha tro på egen framtid.
- Fastholde generalistkommuneprinsippet; det vil si at alle kommuner skal levere det samme lovpålagte basistilbudet av tjenester til innbyggerne.

Livskraftige distrikter og gode bysamfunn

Ulike deler av landet står overfor ulike utfordringer og muligheter. KrF vil på alle områder føre en aktiv distriktspolitikk som gjør det mulig å bo, arbeide og drive et aktivt næringsliv, og som sikrer et godt offentlig tjenestetilbud over hele landet. God stedsutvikling er viktig for trivsel og trygghet, bosetting, næringsutvikling og ivaretagelse av miljøhensyn. Norge trenger livskraftige distrikter, tettsteder i utvikling og gode by- og bygdesamfunn.

Kristelig Folkeparti vil:

- I alle saker føre en politikk som sikrer mest mulig nærhet til tjenestene.
- Sikre god infrastruktur i alle deler av landet, både i form av transportløsninger, mobildekning og bredbåndsutbygging.
- Legge til rette for verdiskaping og arbeidsplasser i alle lokalsamfunn, blant annet ved å gi de statlige virkemidlene en tydeligere distriktsprofil og sikre mer lokal og regional påvirkning på næringspolitikken.
- Beholde ordningen med regionalt differensiert arbeidsgiveravgift, og beholde tiltakssonen for Troms og Finnmark.
- Fortsette arbeidet for at flere statlige arbeidsplasser skal flytte ut av Oslo. Det skal også gjennomføres forsøk med flere desentraliserte enheter i statlige virksomheter.
- Sikre en helhetlig koordinering ved flytting, nedleggelse og opprettelse av statlige arbeidsplasser, slik at ikke noen lokalsamfunn rammes urimelig hardt ved endringer.
- Beholde og styrke Merkur-programmet som skal legge til rette for butikkdrift også i områder der kundegrunnet er for lite til ordinær drift.
- Videreføre og videreutvikle byvekstavtalene og sikre dagens nivå på statlig finansiering.
- Med utgangspunkt i byvekstavtalene for storbyene se på mulighetene for tilsvarende forpliktende avtaler for småbyregioner.
- Fortsette arbeidet med områdesatsing i de store byene for å løfte bydeler med sosiale utfordringer.
- Foreslå en stortingsmelding om hvordan Norge kan oppfylle FNs bærekraftsmål om å gjøre byer og bosettinger inkluderende, trygge, motstandsdyktige og bærekraftige.
- Gjennomføre forsøk med tilskudd til sanering av tomme/gamle bygninger i distriktene.
- Legge til grunn at reformer og effektivisering innenfor den enkelte samfunnssektor ikke utelukkende kan baseres på måloppnåelse innenfor den enkelte sektor, men også må ses utfra bredere målsetninger hvor hensynet til livskraftige regioner og lokalsamfunn inngår.

Et godt sted å bo

Boligen vår og områdene vi bor i er svært viktige for vår velferd og livskvalitet. Boligpolitikken skal sikre at alle har et trygt og godt sted å bo, og at flest mulig får muligheten til å eie sitt eget hjem. Boområder må utvikles slik at de legger til rette for sosial kontakt, nærhet til grøntområder og natur og en bærekraftig utvikling. Det er et politisk ansvar å hindre økte forskjeller innenfor boligområdet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Gjøre det enklere å finansiere egen bolig i distriktene, ved å redusere egenkapitalkrav og/eller styrke Husbanken sin rolle ved å yte topplån ved nybygg og også ved kjøp av bolig.
- Ta initiativ til en offentlig utredning om politikken for bygdeomgivelser/boområder, som skal foreslå en mer helhetlig politikk for å sikre sosiale og økologisk bærekraftige bebyggelses- og boområder.
- Stille tydelige krav til boliger og boligenes uteområder i regelverket, slik at bokvalitet ikke er noe som defineres av markedet alene, blant annet ved at:
  - Boliger bygges slik at klimaavtrykket blir minst mulig og at arealbruken er bærekraftig.
  - Boligområder bygges slik at en så stor andel som mulig av beboernes reiser kan foretas til fots, på sykkel eller med kollektivtrafikk.
  - Boliger og boligområder utvikles på en måte som sikrer økt sosial kontakt og flere møteplasser, for eksempel ved at det bygges boliger med indre, lukkede gårdsrom.
  - Boligområder utvikles slik at det er god tilgang på lekeplasser og arenaer for egenorganisert fysisk aktivitet og friluftsliv.
- Sikre muligheten for å bruke naturen til aktiviteter som skaper trivsel og bærekraftige lokalsamfunn landet over, blant annet ved å hegne om allemannsretten og sørge for god tilgang til lokale friluftsområder.
- Øke takten i boligbyggingen, blant annet ved å forenkle og effektivisere byggeprosesser slik at kommunenes behandling og godkjenning av byggeklare tomter ikke virker unødvendig fordyrende eller tidkrevende.
- Videreføre selveierdemokratiet i den norske boligmodellen.
- Gi insentiver og tilpasse lovverk slik at boligbyggere stimuleres til å ta i bruk alternative boligkjøpsmodeller, og gjennom plan- og bygningsloven gi kommuner med sterk boligprisvekst

hjemmel til å stille krav om at en andel på inntil 20 prosent av boligene i nye boligprosjekter skal tilbys gjennom alternative boligkjøpsmodeller.

- Gi kommunene forkjøpsrett på inntil 15 prosent av hus og leiligheter i alle utbyggingsprosjekter slik at disse kan sikres til vanskeligstilte på boligmarkedet.
- At den nasjonale bostøtteordningen skal justeres i tråd med økningen i gjengs leie.
- Legge bedre til rette for en «tredje boligsektor» med *non-profit* boligutleie. Staten må gjennom Husbanken bidra med et investeringstilskudd per bolig, mot at de ideelle organisasjonene forplikter seg til å leie ut boligene til kostnadsdekkende leie og med begrenset mulighet til uttak av overskudd.
- Tilpasse boliglånsforskriften for å gjøre det mulig for flere førstegangskjøpere å eie bolig, for eksempel ved å senke krav til betjeningsevne hvis førstegangskjøpere inngår langsiktig fastrenteavtale.
- Fortsette å forenkle og modernisere regelverk og fjerne unødvendige krav og pålegg i lover og forskrifter som forsinker og fordyrer boligbyggingen.

16. Et forankret og livssynsåpent samfunn

Det moderne Norge er formet av en sterk kristen kulturarv, samtidig som samfunnet i dag preges av et stadig større tros- og livssynsmangfold. Tro, religiøs praksis og tradisjoner har stor betydning for enkeltmennesker, samtidig som tros- og livssynssamfunnene har en samfunnsskapende kraft.

Kristelig Folkeparti vil:

- Hegne om den kristne og humanistiske arven som samfunnets verdigrunnlag.
- Bygge et livssynsåpent samfunn med rom for menneskers tro.
- Beskytte den enkeltes tros- og livssynsfrihet, og respektere de ulike tros- og livssynssamfunnenes egenart og rett til selvbestemmelse.

Et samfunn forankret i en kristen kulturarv

Den kristne kulturarven har gitt oss idealer som likeverd, frihet, ansvar for seg selv og for hverandre og respekt for naturen. Kristendommen har vært, og er, avgjørende for utviklingen av menneskerettighetene, demokratiet og velferdssamfunnet. Vår kristne kulturarv har formet holdninger, verdier og normer som er rådende i dagens samfunn. Kirkebygg utgjør en vesentlig del av Norges nasjonale kulturarv og har stor betydning som kontinuitetsbærere i lokalsamfunn over hele landet. Den norske kirke skal som Norges folkekirke fortsatt ha en særstilling i det norske samfunnet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Hegne om den kristne og humanistiske arven som samfunnets verdigrunnlag, slik det er formulert i Grunnlovens § 2.
- Sørge for at nye generasjoner får kunnskap og erfaring med kristendommens innhold og tradisjoner. Gi alle elever mulighet til å delta på skolegudstjenester.
- Styrke innsatsen for bevaring og vedlikehold av kulturhistorisk viktige kirkebygg.
- Opprettholde søndagen som en annerledesdag og beholde de kristne helligdagene som en del av samfunnets felles rytme.
- Sikre finansiering av tusenårsjubileene for innføringen av kristenretten på Moster i 2024 og slaget på Stiklestad i 2030, og etablere et nasjonalt og tverrfaglig forskningsprogram frem mot de nasjonale jubileene.
- Styrke pilegrimssatsingen i Norge i tråd med tidligere vedtatt nasjonal strategi.

Et samfunn med rom for tro og livssyn

Tro og religiøs praksis er en naturlig del av samfunnet. Mennesket er meningssøkende, og nærmere 85 prosent av befolkningen er medlem av et tros- og livssynssamfunn. Tros- og livssynssamfunn er viktige fellesskapsarenaer, de bidrar til å løse sosiale utfordringer og er viktige kulturbærere. Vi må legge til rette for et livssynsåpent samfunn som tar menneskers åndelige behov på alvor. Tros- og livssynspraksis må kunne utfolde seg i det offentlige rom, og tros- og livssynssamfunnene må være partnere i utviklingen av velferdssamfunnet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en aktivt støttende tros- og livssynspolitikkk med gode finansieringsordninger som likebehandler alle tros- og livssynssamfunn.
- Nekte finansiering av trossamfunn fra stater som selv ikke har trosfrihet i praksis.
- Sikre Den norske kirkes særlige stilling som landsdekkende og demokratisk folkekirke gjennom lovgivningen og forutsigbare finansieringsordninger. Den norske kirke skal ha ressurser til sitt oppdrag over hele landet og overfor mennesker i alle livssituasjoner.
- Opprettholde tilskuddsordningen til private kirkebygg og andre gudshus og vurdere om bevilgningene til ordningen er tilstrekkelige.
- Sørge for tilstrekkelig finansiering til at Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn kan tilby trosopplæring til sine barn og unge.
- Gi pasienter og eldre i institusjoner, personell i forsvaret og mennesker under kriminalomsorgen god livssynsbetjening og muligheter for samtaler om åndelige og eksistensielle spørsmål.

- Ha økt aksept for tro og livssyn i kriminalomsorgen, forsvaret, helsetjenesten og eldreomsorgen gjennom å sikre at alle får mat som er akseptabel for religiøse minoriteter, rett til å praktisere sin tro eller sitt livssyn og rett til samtaler med representanter for sitt tros- og livssyn.
- Arbeide for et kompetanseløft om tro og troens betydning i menneskers liv for ansatte i velferdstjenestene som møter mennesker i sårbare livssituasjoner.
- Sikre retten til å uttrykke tro gjennom bruk av religiøse symboler, smykker og plagg i det offentlige så lenge dette ikke er til hinder for læring, deltakelse og utførelse av arbeidsoppgaver.
- Gjennomføre et økonomisk forpliktende løft for diakoni, sosialt arbeid og integreringsarbeid i regi av tros- og livssynssamfunnene, og stimulere til økt samarbeid mellom tros- og livssynssamfunnene og kommunene for å løse sosiale utfordringer.
- Videreføre ordningen med vigsel i regi av tros- og livssynssamfunn.
- Understøtte det brede religiondialogiske arbeidet i Norge.

Styrket trosfrihet

Tros- og livssynsfriheten er en grunnleggende menneskerettighet og en forutsetning for et fritt samfunn. Statens fremste oppgave i tros- og livssynspolitikken er å sikre og beskytte tros- og livssynsfriheten. Vi må tolerere at tros- og livssynssamfunnene og deres medlemmer har verdier og normer som skiller seg fra storsamfunnets. En sentral del av tros- og livssynsfriheten er også retten til å skifte tro, bryte med sitt tros- og livssynssamfunn og ha frihet fra negativ sosial kontroll. Alle tros- og livssynssamfunn må følge norsk lov og menneskerettighetene.

Kristelig Folkeparti vil:

- Beskytte den enkeltes frihet til selv å velge sin tro og livssyn.
- Sikre alle tros- og livssynssamfunns rett til å bestemme i lære- og ordningsspørsmål og ansettelse.
- Anerkjenn barns trosfrihet og rett til å tilhøre og være medlem av et tros- eller livssynssamfunn.
- Sikre retten til å skifte religiøs tro og gi beskyttelse til mennesker som risikerer forfølgelse etter konvertering. Kompetansen om tro og konvertering må økes i utlendingsforvaltningen.
- Gi hjelp, støtte og samtaletilbud til mennesker som går eller har gått gjennom vanskelige religiøse bruddprosesser.

17. Et mangfoldig og tilgjengelig kulturliv

Kunst og kultur har en verdi i seg selv, og har stor betydning for den enkelte og som samfunnsbyggende kraft. Et rikt og variert kulturliv er en av forutsetningene for et levende demokrati, med ytringsfrihet og en opplyst offentlighet. Kunst og kultur skal utfordre og være mangfoldig, sterk, uavhengig og tilgjengelig for alle. Frivillighet og personlig engasjement er bærebjelken i et fritt, sterkt og variert kulturliv, samtidig som det profesjonelle kulturlivet med dets utøvere og infrastruktur må understøttes.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en kulturpolitikk som gir rom for både amatører og profesjonelle, og som gjør kunst og kultur tilgjengelig for alle.
- Prioritere løft for lokalkulturen og for barne- og ungdomskultur.
- Bevare språkene i Norge og ta vare på det kollektive samfunnsminnet gjennom vern av kulturarv og kulturminner.

Et mangfoldig og tilgjengelig kunst- og kulturliv

Kunst- og kulturpolitikken skal gi både amatører og profesjonelle muligheten til å sprengre grenser og utvikle sine skapende evner og gi flest mulig av oss andre varierte kulturopplevelser. Opplevelsen av å kjenne seg delaktig i noe grensesprengende kan hjelpe oss til å vokse og modnes som mennesker, kjenne samhørighet med hverandre og styrke vår identitetsfølelse.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre kunstnerisk frihet fra politisk styring og et mangfoldig kulturliv. Det offentlige skal i særlig grad bidra til å understøtte kunst og kultur av høy kvalitet som ikke har kommersielt potensial.
- Ha en god balanse mellom å opprettholde de etablerte kulturinstitusjonene, stimulere det frie feltet og mer eksperimentelle uttrykksformer.
- Prioritere lokale midler til lokale kulturtilbud som folkebibliotek, skolebibliotek, kulturskoler og frivillig kulturaktivitet.
- Videreutvikle tilbud som fører kulturuttrykk ut der folk er, som «Den kulturelle skolesekken» og «Den kulturelle spaserstokken».
- Styrke sangen som identitetsskaper ved å stimulere til korvirksomheten i Norge.
- Gjennomføre et løft for barne- og ungdomskultur, som gir barn og unge like muligheter til å delta i kulturaktiviteter, kulturell ballast, opplæring og glede i møte med ulike kulturuttrykk og større mulighet til å skape sin egen frivillighet.
- Styrke kulturskolene som et tilbud til alle som ønsker det, og øke midlene til pedagogisk utvikling.
- Sikre et kulturtilbud av høy kvalitet til mennesker med funksjonsnedsettelse.
- Sikre det profesjonelle kunst- og kulturlivet gode rammevilkår, blant annet gjennom gode stipendordninger.
- Bevare og styrke de store kulturinstitusjonene.
- Øke tilskuddene til det frie scenekunstheltet.
- Øke tilskudd til produksjon og publisering av innspilt ny norsk musikk.
- Stimulere til desentralisering i kulturlivet, og sørge for bedre finansiering av kulturinstitusjoner og kulturbygg i hele landet. Det bør bl.a. settes av midler til utvidelse av Den nasjonale scene i Bergen.
- Utvikle ordninger som gjør det mer attraktivt for private å understøtte kunst- og kulturlivet.
- Ha rammevilkår som legger til rette for en innovativ og konkurransedyktig film- og mediebransje som kan utvikle film og andre audiovisuelle produksjoner på norsk og samisk av høy kvalitet.
- Verne om opphavsretten, og implementere EUs opphavsdirektiv på en måte som særlig anerkjenner opphavere. Kompensasjonsordningen for privatkopiering må økes.

Språk og litteratur

Språk er grunnlaget for tenkning og samhandling, en viktig del av kulturarven og en forutsetning for deltakelse i demokratiet. Vi må aktivt sikre gode bruks- og opplæringsvilkår for de offisielle språkene i Norge og de to likestilte målformene i norsk. Samtidig må det legges til rette for kvalitet, bredde og mangfold i innhold og sjangere både innen fag- og skjønnlitteratur.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre en reell likestilling mellom bokmål og nynorsk i Norge. Et språk i mindretallsposisjon har et vanskeligere utgangspunkt enn et språk som benyttes av flertallet. Det må derfor være en prioritert oppgave å løfte nynorskens status som bruksspråk, og fjerne hindringer som nynorskbrukere møter.
- Føre en aktiv politikk som sikrer rettighetene til brukere av minoritetsspråkene, tegnspråk og for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK).
- Innføre en sanksjonsmulighet for brudd på språkloven.
- Verne om og styrke de sentrale virkemidlene i litteraturpolitikken, Norsk kulturråds innkjøpsordninger, merverdiavgiftsfritak og fastprisordningen for nye bøker.
- Øke den offentlige støtten til å skrive, oversette, utgi og låne sakprosa gjennom innkjøpsordningene i Kulturrådet, og øke antall hjemler til forfattere og oversettere av sakprosa gjennom Statens kunstnerstipend.
- Satse på folke- og skolebibliotekene, blant annet gjennom å styrke arbeidet med digitale plattformer og nye modeller for drift av bibliotek.
- Styrke de nasjonale leseprosjektene.

Kulturarv og kulturminnevern

Gode arkiv og museer tar vare på det kollektive samfunnsminnet, og disse institusjonene har en viktig demokratisk samfunnsrolle når det gjelder å utvikle og formidle kunnskap om vår historie og samtid. Kulturminnene og kulturmiljøene vi tar vare på og sikrer for ettertiden er viktige kilder til kunnskap og opplevelser og for utviklingen av lokalsamfunn.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en bevisst arkivpolitikk for å sikre dokumentasjon om samfunnet som skal kunne brukes til å forstå samtid og fortid, og til å bevare og videreutvikle Norge som rettsstat og demokrati.
- Sikre gode rammevilkår for landets museer, og sørge for at museumssektoren har autonomi til å reise kritiske spørsmål både ved fortiden og samtiden.
- Realisere et nytt Vikingetidsmuseum.
- Arbeide for at Gulatingslova kommer til Norge og at formidlingen om demokratiutviklingen i Norge blir styrket blant annet gjennom tingstad-nettverket og formidlingssenter på Gulatinget.
- Gjennomføre et kulturminneløft hvor mennesker, frivillige, organisasjoner og lokale lag og foreninger står sentralt.
- Øke bevilgningene til Kulturminnefondet.
- Arbeide aktivt for å begrense forfall og tap av Norges bygningsarv.
- Etablere et eget bevaringsprogram for kulturhistorisk viktige kirkebygg.
- Styrke tradisjonshåndverksfagene, både i den videregående utdanningen og gjennom studieforbundene. Samt styrke og ivareta kulturarvskolene.

18. Trygghet i hverdagen

Den enkelte og samfunnet har behov for trygghet og rettferdighet. Kriminalitet truer menneskers liv, helse og frihet, samt deres verdier, og undergraver tilliten i samfunnet. Vi må bekjempe kriminalitet gjennom forebygging, et tilgjengelig og tilstedeværende politi, en effektiv straffeprosess og en kriminalomsorg med kapasitet til å ta imot og rehabilitere straffedømte.

Kristelig Folkeparti vil:

- Prioritere arbeidet med å forebygge kriminelle handlinger, og sikre kapasitet og kompetanse i politiet til å etterforske og straffeforfølge i et kriminalitetsbilde i endring.
- Forsterke kriminalomsorgens evne til å hjelpe straffedømte tilbake til et liv uten involvering i kriminalitet.
- Føre en human, rettferdig og ansvarlig asylpolitikk som styrker asylsøkeres rettsikkerhet.

Forebygging av kriminalitet

Forebygging er det beste verktøyet i kampen mot kriminalitet. Kriminelle handlinger forebygges blant annet ved å bygge moralske barrierer mot kriminalitet, hindre rekruttering til kriminelle miljøer og avskrekking gjennom straff og andre negative konsekvenser. Tiltakene bør først og fremst rettes mot barn og unge, og deres familier. Synlig politi i lokalmiljøet har en klart forebyggende effekt.

Kristelig Folkeparti vil:

- Opprettholde en bemanning på 2 polititjenestepersoner per 1000 innbyggere, og at responstid og tilstedeværelse er god over hele landet. Politi- og lensmannsetaten skal være desentralisert.
- Sikre at politiet har tilstrekkelige ressurser til å kunne prioritere det forebyggende arbeidet.
- Legge til rette for samarbeid mellom politiet, barnehage, skole og sivilsamfunn for å bygge og vedlikeholde moralske barrierer mot kriminalitet, og redusere rekruttering til kriminelle miljøer og aktiviteter.
- Støtte jobbtreningstiltak i regi av frivillige organisasjoner som for eksempel Maritastiftelsen rettet mot ungdomskriminelle som er med i kriminelle gjengmiljøer.
- Etablere et nytt program for sterkere involvering av foreldre i det kriminalitetsforebyggende arbeidet.
- Føre en skjenke- og alkoholpolitikk som reduserer antallet kriminelle handlinger begått i alkoholpåvirket tilstand.
- Beholde det generelle straffenivået, men åpne for mindre justeringer der straffenivået oppleves urimelig. Straffene skal ha både en individualpreventiv og en allmennpreventiv effekt.
- Arbeide for økt strafferamme for overgrep mot barn, og produksjon, oppbevaring og deling av bilder og film av overgrep mot barn. Samt fjerne foreldelsesfristen for seksuelle overgrep og krenkelser mot barn og unge under 18 år.
- Sikre at mindreårige som har begått seksualforbrytelser får behandling for å hindre nye overgrep.
- Sørge for at det blir enda tryggere for barn å ferdes på nett og bevilge økte midler til forskning på hvordan man kan gjennomføre nødvendige reguleringer for å holde overgripere ute av arenaer på nettet som er ment for barn.
- Arbeide for å forbygge radikaliserings ved å forske mer på radikaliserings og sørge for gode sosiale sikkerhetsnett rundt unge og unge voksne som står i fare for å bli radikalisert.
- Si nei til all legalisering av bruk og besittelse av narkotiske stoffer.
- I større grad åpne for alternativer til straff for personer med tunge utfordringer knyttet til rus og/eller psykiatri.
- Redusere gevinsten ved kriminelle handlinger, blant annet ved å åpne for mer effektiv inndragning av midler som er ervervet gjennom kriminalitet.

Kriminalitetsbekjempelse

Samlet sett har kriminaliteten gått noe ned de siste årene, men kriminalitetsbildet er i stadig utvikling og kriminaliteten tar stadig nye former. Noen alvorlige former for kriminalitet har blitt vanligere. Kriminaliteten har blitt mer mobil, og skjer ofte både på tvers av politidistrikter og landegrensene. Digitalisering gjør både tradisjonelle og nyere former for kriminalitet mulig.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre at politiet har kompetanse, kapasitet og tilgang til verktøy og metoder som setter dem i stand til å forebygge, avverge og etterforske kriminalitet.
- Ansette flere politifolk i operativ tjeneste og etterforskning.
- Arbeide for at utdanningskapasitet v/politihøgskolen samsvarer med samfunnets behov.
- Videreføre ordningen med fremskutt lagring av våpen i politibiler, og tillate punktbevæpning på utsatte steder som et alternativ til generell bevæpning.
- Bekjempe vold og overgrep på nett.
- Sikre politiets mulighet til å kunne forfølge digital kriminalitet, blant annet ved å pålegge ekomleverandører å lagre IP-adresser over en periode.
- Fortsatt legge til rette for godt samarbeid mellom politiet, skattemyndighetene, Nav og Arbeidstilsynet for å bekjempe økonomisk kriminalitet og arbeidslivskriminalitet.
- Styrke innsatsen for å bekjempe fiskerikriminalitet.
- Kartlegge hvor mange ofre for menneskehandel det finnes i Norge, for å sørge for tilstrekkelig med ressurser og effektive tiltak.
- Sikre at politiet har kapasitet til å etterforske og straffeforfølge bakmenn i menneskehandelsaker. Følge opp at ressursene som blir gitt faktisk blir brukt til sitt formål.
- Ha et tett samarbeid med EU og internasjonale organisasjoner for å bekjempe grenseoverskridende kriminalitet og handel med narkotika, våpen og mennesker.
- Følge opp og styrke opptrappingsplanene mot vold og overgrep mot barn, og vold i nære relasjoner. Politiets kompetanse og kapasitet til forebygging og etterforskning av vold, voldtekter og seksuelle overgrep må styrkes.
- Vurdere nye virkemidler for å bekjempe grov kriminalitet begått av barn, blant annet ved å styrke samarbeidet mellom politi, barnevern og skole, og forbedre ordningen med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.
- Opprettholde forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester.
- Innføre en lovbestemmelse som tydeliggjør at voldtekt defineres som seksuell omgang uten fritt samtykke.
- Opprettholde UP som særorgan.

Ofre for kriminalitet

Samfunnet har et ansvar for å ivareta og følge opp ofre og pårørende til ofre for kriminalitet. Straffeprosessen skal bidra til rettferdighet, og ofre og pårørende skal ivaretas i straffesaksbehandlingen.

Kristelig Folkeparti vil:

- Ivareta og følge opp ofre for vold og overgrep ved å sikre dem beskyttelse, og fullfinansiere voldtektsmottak, krisesentre, incestsentre og ettervern for incestofre. Voldtekts ofre skal ha krav på gratis psykisk helsehjelp, og tilgang til hjelpeinstanser over hele landet.
- Sørge for et helhetlig tilbud og oppfølging av ofre for menneskehandel, og gi oppholdstillatelse til personer som det er sannsynliggjort at er ofre for menneskehandel.
- Gi lettere tilgang til voldsalarm. Gjøre disse sikrere og mer brukervennlige.
- Arbeide for at omvendt voldsalarm idømmes og tas i bruk i større grad.
- At ofre og deres pårørende skal informeres når personer som er dømt for drap eller særlig alvorlige overgrepssaker slippes ut av fengsel, og at gjerningspersoner kan ilegges bosteds- og oppholdsforbud i hjemkommuner til ofre og deres pårørende.

Rettergang og kriminalomsorg

Rettsstaten skal sikre den enkeltes krav på rettssikkerhet, rettferdighet og likhet for loven, og samfunnets behov for beskyttelse. Domstolene og kriminalomsorgen må sikre en rettferdig og effektiv straffeprosess, soning med godt innhold uten nevneverdig kø, og hjelpe innsatte til å komme tilbake til et liv uten involvering i kriminalitet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Gjennomgå ordningen med fri rettshjelp med tanke på å styrke denne.
- Sikre en effektiv straffeprosess uten at rettsikkerheten svekkes.

- Styrke domstolenes uavhengighet.
- Ha flere soningsplasser for dem under 18 år.
- Holde soningskøene nede gjennom å sørge for tilstrekkelig kapasitet i kriminalomsorgen.
- Sikre at innsatte får tilbud om utdanning, arbeidspraksis, helsehjelp, tilbud om rusbehandling og et godt samtaletilbud i fengselet.
- Sørge for at personer som er ferdig med sin soning følges opp med tilbud om arbeid, bolig og botrening og hjelp til å komme i kontakt med nettverk utenfor et kriminelt miljø.
- Øke støtten til frivillige organisasjoner som arbeider for å hjelpe innsatte tilbake til samfunnet etter endt soning.
- Sikre likeverdige soningsforhold for kvinner og menn.
- Redusere bruken av isolasjon i fengsel.

Rettsikkerhet for asylsøkere og innvandrere

Retten til å søke om asyl i et annet land dersom man opplever å bli forfulgt eller drevet på flukt i sitt hjemland er en menneskerettighet. De som har et reelt behov for beskyttelse skal få opphold, mens dem som ikke har beskyttelsesbehov må reise tilbake. Det er viktig å få avklart asylsøknader så raskt som mulig, samtidig som det blir en forsvarlig og grundig behandling.

Kristelig Folkeparti vil:

- Verne om asylinstituttet. Norsk asylpraksis må være forankret i Flyktningkonvensjonen og dens tilleggsprotokoller.
- Arbeide for å redusere antall asylsøkere uten beskyttelsesbehov, sørge for en raskere bosetting av personer som får opphold og rask retur av personer uten lovlig opphold i Norge.
- Ta utgangspunkt i barnets beste og legge stor vekt på barnas situasjon i behandlingen av asylsaker som omhandler barn og deres omsorgspersoner.
- Redusere saksbehandlingstiden for asylsøknader og familiegjenforening.
- At personer som dømmes for vold mot ektefelle som er kommet til Norge ved familieetablering skal miste retten til ny familieetablering ved en senere anledning.
- Sikre papirløse migranter og tilreisende EØS-borgere rett og tilgang til nødvendig helsehjelp, medisiner og tannbehandling basert på helsefaglige vurderinger.
- Utvide ordningen med amnesti for eldre ureturnerbare asylsøkere.
- At FNs barnekonvensjon og prinsippet om barns beste skal være styrende i asylpolitikken.
- At barnevernet skal ha omsorgsansvaret for enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år.
- At asylsøkere som har sannsynliggjort sin identitet skal få midlertidig arbeidstillatelse mens asylsøknaden behandles.
- Gi midlertidig arbeidstillatelse til asylsøkere fra land med høy innvilgelsesgrad.
- Innføre topartsprosess i Utlendingsnemnda (UNE).
- Øke antallet timer gratis rettshjelp.
- Avskaffe tidsbegrenset oppholdstillatelse til fylte 18 år for enslige mindreårige asylsøkere.
- Gi ungdom med endelig avslag rett til skole mens de venter på utreise eller ny behandling av søknaden.
- Gjeninnføre rimelighetsvilkåret i internfluktvurderingen i asylsaker.
- Innføre en definisjon av statsløshet i lovverket, en statsløshetsprosedyre og et eget oppholdsgrunnlag for statsløse.
- Styrke rettsikkerheten for konvertitter i Norge, og heve kompetansen på trosforfølgelse og konvertitter i utlendingsforvaltningen.
- Sikre at konverteringssaker blir behandlet i nemndmøter med personlig oppmøte.
- At risikovurderingen for konvertitter bygger på en konkret troverdighetsvurdering av søkerens trosidentitet uten spekulative vurderinger av hvordan han/hun vil innrette seg etter forfølgelsesfaren ved retur. I denne vurderingen må uttalelser fra prester, pastorer, menighetsledere og menigheter vektlegges.
- Etablere nye retningslinjer for trosidentitet som tar utgangspunkt i UNHCRs retningslinjer om religionsbasert asylanførsel. Femtrinns-modellen som brukes i LHBTI-saker bør benyttes for å unngå å sende konvertitter tilbake til forfølgelse eller til å måtte skjule sin tro/trosidentitet ved retur.

- Beskytte religiøse minoriteter og konvertitter på asylmottakene slik at de ikke utsettes for trakassering og angrep.
- At barn som hovedregel ikke skal straffes/utvises fra Norge selv om foreldrene har fått opphold i Norge på uriktig grunnlag. Dette gjelder også etter fylte 18 år.
- Redusere kravet om botid for rett til kontantstøtte og ytelser rettet mot familier.
- Arbeide for å holde krav til forsørgers inntekt ved familiegjennomføring på et lavt men forholdsmessig nivå.
- Gjeninnføre bestemmelsen i utlendingsforskriften som hjemler opphold utfra særlige menneskelige hensyn og sterk tilknytning til Norge.
- Senke botidskravet til 3 år for å få permanent opphold for borgere utenfor EØS.

19. Trygge og omstille norsk økonomi og velferd

Verdier må skapes før de kan deles. Orden i økonomien, høy sysselsetting og verdiskaping er avgjørende for tryggheten til enkeltmennesker og familier, og for å sikre velferdssamfunnets bærekraft over tid. I årene som kommer må norsk økonomi omstilles, slik at det gjennomføres et grønt skifte og skapes nye jobber i fastlandsøkonomien.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en ansvarlig og forutsigbar økonomisk politikk som gir trygghet for innbyggere og bedrifter over hele landet.
- Følge handlingsregelen og tilpasse pengebruken og nye satsinger til situasjonen i økonomien.
- Fortsette omstillingen i økonomien slik at den stimulerer til et grønt skifte og grønn konkurransekraft.

Sosial markedsøkonomi på norsk

Den kristendemokratiske tanken om en sosial markedsøkonomi handler om å kombinere økonomisk frihet, eiendomsrett og verdiskaping med sosial balanse og rettferdighet. Samfunnet trenger mennesker som vil skape og satse, og politikken må stimulere til entreprenørskap og eierskap. Samtidig må fellesskapet ha en klar, regulerende rolle for å sikre at markedet tjener mennesker, fellesskap og miljø.

Kristelig Folkeparti vil:

- Føre en økonomisk politikk som bidrar til økt produktivitet, økte investeringer og verdiskaping.
- Styrke det private eierskapet og selveierdemokratiet i den norske økonomien gjennom tiltak som sikrer at flere deltar i økonomien som eiere i bedriftene.
- Sikre statlig eierskap der dette er nødvendig for å sikre sentrale samfunnsoppgaver, kompetansemiljøer og hovedkontorfunksjoner.
- Verne hovedprinsippene i dagens arbeidsmiljølov, og sikre et omstillingsdyktig arbeidsliv med trygghet for arbeidstakere, seriøse arbeidsgivere og et velfungerende og effektivt trepartssamarbeid.
- Vurdere tiltak for å stimulere til høyere organisasjonsgrad i arbeidslivet, blant annet ved å øke fagforeningsfradraget.
- Arbeide for å motvirke ufrivillig deltid og at normen skal være hele stillinger.
- Arbeide for å redusere bruken av midlertidige stillinger.
- Skjerpe innsatsen mot useriøse markedsaktører og stille strenge etiske krav til alle som skal selge varer og tjenester.
- Styrke samarbeid mellom ulike aktører i både offentlig og privat sektor og delta i internasjonalt samarbeid for å bekjempe økonomisk kriminalitet og cyberangrep.
- Arbeide mot sosial dumping på land og sjø.
- Innføre minstelønn for skips-arbeidstakere på alle fartøy som trafikkerer norske farvann uansett hvilket flagg skipet har så lenge de er i norsk farvann.
- Forsterke innsatsen mot arbeidslivskriminalitet og svart økonomi, blant annet ved å styrke Arbeidstilsynet og sentrene mot a-krim.
- Sikre gode rettigheter for forbrukerne. Forbrukerne har krav på god informasjon om varene og tjenestene de kjøper, og god informasjon om hvilke rettigheter og plikter de har. Det skal finnes gode ordninger for konfliktløsning mellom kjøpere og selgere.
- Arbeide for å bedre forbrukernes rett til å ikke bli utsatt for uønsket markedsføring.
- Innføre strengere restriksjoner mot reklame for forbrukslån.
- Opprettholde forbudet mot reklame for alkohol, tobakk og pengespill, og forbudet mot markedsføring rettet mot barn.
- Innføre en menneskerettighetslov/etikkinformasjonslov for næringslivet (se kap. 4).
- Arbeide for å begrense forbruksgjeld i Norge, og underlegge bankene strenge reguleringer.

En grønn økonomi

Økonomisk vekst kan føre til økt forbruk av naturressurser og forurensning. Hvis det ikke tas hensyn til miljøet vil naturen ødelegges slik at grunnlaget for videre økonomisk verdiskaping faller bort. En fremtidsrettet

økonomisk politikk må ta hensyn til naturens tålegrense og klimaendringer, og utvikle grønne markeder som driver teknologiutviklingen i en miljøvennlig retning.

Kristelig Folkeparti vil:

- Forsterke det grønne skatteskiftet ved å gjøre det billigere å gjøre miljøvennlige valg og dyrere å forurense.
- Omdirigere offentlige investeringer til grønne sektorer og initiativer.
- Stimulere til økonomisk vekst som ikke i like stor grad tærer på naturressurser, slik som tjenesteproduksjon.
- Stimulere til en sirkulær økonomi for å utnytte ressurser bedre, og hindre at ressurser kommer på avveie. Skatte- og avgiftssystemet må sikre at det lønner seg å gjenbruke, gjenvinne og dele, fremfor å hente ut ubrukte ressurser.
- Legge til rette for en delingsøkonomi der privatpersoner deler på underutnyttede ressurser.
- Utvikle mål for brutto nasjonal livskvalitet som et supplement til bruttonasjonalprodukt, for å unngå at økonomisk vekst blir det eneste og altoverskyggende målet for samfunnsutviklingen.

Skatter og avgifter

Skatte- og avgiftssystemet skal brukes for å oppnå viktige samfunns mål. Skattene og avgiftene skal bidra til et samfunn med velferd for alle, små forskjeller, god folkehelse og mindre forurensing. Samtidig skal skattesystemet bidra til arbeidsdeltakelse, styrket konkurransekraft og økt verdiskaping. Statens inntekter, omfordeling og utjevning bør hovedsakelig skje gjennom et progressivt skattesystem, da avgiftssystemet ikke i den grad utjevner mellom grupper.

Kristelig Folkeparti vil:

- Ha en mer rettferdig beskatning av bolig blant annet ved å innføre skattefradrag for reparasjon, ombygging og oppussing av bolig etter modell fra det svenske ROT-fradraget.
- Holde skatte- og avgiftsnivået om lag på dagens nivå, men øke bruttobeskatning av de høyeste inntektene.
- Sikre skattesystemets legitimitet ved å videreutvikle enkle og rettferdige regler, redusere mulighetene for uthuling og bekjempe svart økonomi og skatteunndragelser.
- Arbeide for at eventuelle reduksjoner i personbeskatningen kommer brede grupper til gode.
- Ha lavere skatt på arbeidende kapital enn øvrig formuesskatt, for å bidra til investeringer i norsk næringsliv.
- Arbeide for et bærekraftig bilavgiftssystem, som sikrer at det er lønnsomt å kjøpe nullutslippsbiler.
- Gi kommunene handlingsrom til å fastsette eiendomsskatt innenfor 7 promille.
- I større grad ta i bruk ressursrentebeskatning for å sikre bidrag fra næringer som nytter fellesskapets ressurser, og at det skal være en rimelig fordeling av skatteinntektene mellom stat og kommune.
- Øke veibruksavgiften på bensin og diesel.
- Redusere flyseteavgiften på kortbanenettet, og øke den på andre flyreiser.
- Beholde et avgiftsnivå på alkohol og tobakk som bidrar til et lavest mulig forbruk.
- Avvikle taxfree-ordningen.
- Øke grensen for skattefradrag ved gaver til frivillige og ideelle organisasjoner og trossamfunn.
- Innføre en skatt på digitale, multinasjonale selskaper for å motvirke skatteplanlegging og overskuddsflytting dersom OECD-arbeidet om en felles, multilateral skattlegging ikke fører frem.
- Støtte opp om internasjonale initiativ i kampen mot skatteparadis, og styrke land-til-land-rapporteringen.
- Trekke Norfund ut av investeringer i skatteparadis.
- Gradvis øke CO₂-avgiften til 2000 kr per tonn CO₂ innen 2030.

Et bærekraftig velferds- og pensjonssystem

Det økonomiske handlingsrommet vil i årene fremover bli påvirket av at petroleumsinntektene reduseres, at økonomien skal omstilles i et grønt skifte og at det blir færre arbeidstakere per pensjonist. Det er en stor oppgave å sikre et økonomisk bærekraftig fundament for fremtidens velferds- og pensjonssystem.

Kristelig Folkeparti vil:

- Trygge hovedlinjene i velferds- og pensjonssystemet gjennom en ansvarlig økonomisk politikk og forvaltning av petroleumsformuen.
- La hovedprinsippene i pensjonsreformen ligge fast, men etter evalueringen av denne reformen vurdere justeringer for å sikre et mer bærekraftig pensjonssystem for fremtiden. Det bør også vurderes justeringer av reformen som sikrer rettferdig fordeling.
- Arbeide for at offentlige og private pensjonsordninger i større grad harmoniseres, for på denne måten å skape bærekraft og større mobilitet mellom offentlig og privat sektor.
- Foreslå en lovendring som sikrer prinsippet om pensjon fra første krone, på bakgrunn av et forarbeid av et partssammensatt utvalg.
- At ved økninger i pensjoner skal de som har minst prioriteres.
- Gi bedre anledning til å arbeide etter fylte 70 år.
- Følge opp Sysselsettingsutvalgets anbefalinger om en omlegging av sykepengeordningen, slik at arbeidsgiverne motiveres til å få langtidssykmeldte tilbake til arbeid og arbeidstakerne kan bruke gradert sykmelding i større grad.
- Nedsette en «ansvarskommisjon» som skal vurdere hvilke oppgaver og ansvar som kan overtas av familier, sivilsamfunn og lokalmiljøer. En bedre ansvarsfordeling vil styrke den delen av samfunnet som ligger mellom staten, markedet og frivilligheten, og sikre velferdsstatens bærekraft.

Fornye, forenkle og forbedre offentlig sektor

Offentlige tjenester og forvaltning skal være brukerorientert, effektiv, resultatorientert og moderne. Dette krever en offentlig sektor som tar i bruk nye arbeidsmetoder og ny teknologi.

Kristelig Folkeparti vil:

- Fortsette arbeidet med digitalisering av offentlige tjenester i tråd med føringene i Digital Agenda for Norge. IKT-sikkerheten må ivaretas og tilpasses et nytt trusselbilde.
- Forsterke samarbeidet om digitalisering med kommunesektoren, herunder tiltak for økt bruk av velferdsteknologi og digitale verktøy og læringsressurser i skolen.
- Forsterke innsatsen for klart språk i forvaltningens kommunikasjon med innbyggerne.
- Sørge for bedre etterlevelse av regelverk om universell utforming av IKT-løsninger i offentlig sektor.
- Kartlegge og vurdere hvordan statlige publikumstjenester kan legges til kommunale servicekontor for å bidra til en effektiv forvaltning og god tilgjengelighet.
- Arbeide for å holde lederlønnene i offentlig forvaltning og offentlige eide selskaper på et moderat nivå.

Statens pensjonsfond utland

Statens pensjonsfond utland (SPU) er et av verdens største investeringsfond. Det er viktig at fondet fortsatt forvaltes basert på faglige vurderinger ut fra et mål om høyest mulig avkastning til moderat risiko, men med klare etisk motiverte utelukkelseskriterier.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke Norges Bank og forvaltningen av Statens pensjonsfond utland (SPU) ved å følge opp Gjerdrem-utvalgets forslag om å skille ut fondsforvaltningen i et eget statlig særlovselskap.
- Øke de særskilte miljømandatene i SPU.
- Legge til rette for gradvis økte investeringer i uotert infrastruktur for fornybar energi innenfor de særlige miljømandatene.
- Trekke SPU ut av alkohol- og våpenproduserende selskaper.
- Innlemme skatteetikke i uttrekkskriteriene for SPU.
- Innføre etiske retningslinjer også for norske kommuner og fylkeskommuners investeringer i aksjer og obligasjoner i utlandet, etter modell fra SPUs etiske retningslinjer og UNCTADs retningslinjer.
- Sikre at forvaltningen av SPU respekterer menneskerettighetene, samt sørge for at forvaltningen av SPU følger de etiske retningslinjene og standardene fra etikkrådet.

20. Lønnsomme arbeidsplasser i hele landet

Å gi alle en jobb og å ta vare på og skape arbeidsplasser over hele landet er et verdispørsmål. Arbeidsplasser og lønnsomme næringer utgjør ryggraden i det norske velferdssamfunnet. Vi må skape flere nye jobber for å gi enkeltmennesker mulighet til å leve frie og selvstendige liv, for at familiene og de nære fellesskapene skal kunne være trygge og for å beholde livskraftige lokalsamfunn. Norge har rike naturressurser og sterke kunnskapsmiljøer over hele landet. Dette legger et godt grunnlag for gründerskap og innovasjon. KrF vil føre en fremtidsrettet næringspolitikk som legger til rette for et skapende, konkurransedyktig og grønt næringsliv, og i tråd med vår haugianske arv stimulere til et næringsliv som løfter folk ut av fattigdom og over i et inkluderende fellesskap hvor vi samtidig skaper verdier til beste for landet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Legge til rette for en kultur for entreprenørskap og nyskaping som gir lønnsomme, grønne arbeidsplasser over hele landet.
- Ta vare på og gi gode rammevilkår til de sterke norske næringene knyttet til industri, maritim virksomhet og reiseliv.
- Ha et særlig fokus på landbruk, skogbruk, fiskeri og havbruk som distriktsbaserte næringer med stort vekstpotensial basert på bærekraftig utnyttelse av fornybare ressurser.

Kultur for nyskaping

Norge trenger en høy innovasjons- og omstillingsevne for å styrke vår konkurransekraft og for å skape nye arbeidsplasser i fremtiden. Vi må skape en kultur for gründerånd, entreprenørskap og nyskaping, ikke bare i privat næringsliv, men også i offentlig sektor og blant ideelle aktører.

Kristelig Folkeparti vil:

- Ha gründerskap og entreprenørskap som tema i hele utdanningsløpet og legge til rette for elev- og ungdomsbedrifter.
- Innføre et gründerstipend for studenter.
- Gjøre det lettere å starte sin egen virksomhet og skape nye arbeidsplasser ved å gi gode rammer for gründere og oppstartsselskaper og styrke tilgangen til risikokapital, blant annet ved å forsterke ordninger som Forny, Såkorn og Pre-såkornfond.
- Opprette en ny ordning i virkemiddelapparatet med tilstrekkelig tapsavsetning for investering i kommersialiseringen innen kategorien grønn disruptiv innovasjon og teknologi.
- Sikre de sosiale rettighetene til selvstendig næringsdrivende som starter egen bedrift.
- Styrke innsatsen til den offentlige investeringen i forskning og innovasjon (Fol) og forsterke samspillet mellom næringsliv, kunnskaps- og forskningsmiljøer og det offentlige virkemiddelapparatet. SkatteFUNN skal videreføres.
- Øke bevilgningene til Forskningsrådet og Innovasjon Norge for å bidra til mer innovasjon i norske bedrifter.
- Ha gode ordninger som stimulerer næringslivets egen forsknings- og utviklingsaktivitet, og videreføre satsingen på næringsrettet forskning og utvikling.
- At tilskuddsordninger, låne- og garantiordninger bør prioritere prosjekter med høy innovasjonsgrad og en tydelig forretningsplan fra dag én.
- Stimulere til innføring av kommunale eller interkommunale gründerplaner over hele landet, med mulighet for matchingsmidler etter gitte, faglige retningslinjer. Hensikten er å sikre et sterkere og mer kontinuerlig fokus på gründerskap, etablere tettere kobling mellom kommunenes næringsavdeling og lokalt næringsliv/landbruk, samt mer forskningsbasert virkemiddelbruk.
- Etablere "SKALA 2025" – en regional satsing på akseleratorer for små og mellomstore bedrifter etter en felles nasjonal modell, med hensikt å skape ny vekst i etablerte små og mellomstore bedrifter over hele landet gjennom innovasjon og/eller ny satsing på eksport.
- Stimulere til mer sosialt entreprenørskap ved blant annet å opprette et fond for sosial innovasjon, som skal støtte oppstart av nye, ideelle prosjekter som har til hensikt å løse sosiale utfordringer.
- Støtte og styrke programmer som stimulerer til internasjonal vekst for aktuelle gründerbedrifter.
- Videreføre handlingsplanen til regjeringen for kvinnelige gründere og sørge for at virkemiddelapparatet er samsvarende med kvinnelige gründeres behov.

- Legge til rette for at enda flere bedrifter vil ansette personer med nedsatt funksjonsevne, ved å støtte organisasjoner som HELT MED.
- Legge til rette for at dagpenger kan brukes som startkapital for å starte egen bedrift etter modell fra Storbritannia (New Enterprise Allowance).
- Sikre at statlige sektormyndigheter utøver skjønn og fleksibilitet ved næringsutvikling i distriktene.

Lønnsomme bedrifter over hele landet

Et sterkt, mangfoldig og konkurransedyktig næringsliv med arbeidsplasser skaper trygghet, livskvalitet og velferd. Bedriftene må ha rammebetingelser som stimulerer til nyetableringer, vekst og utvikling. Næringspolitikken må særlig bidra til å styrke de små og mellomstore bedriftene, som er ryggraden i norsk næringsliv, og bidra til norsk og lokalt eierskap.

Kristelig Folkeparti vil:

- Legge til rette for verdiskaping, lønnsomhet og nye bedrifter i helsenæringen.
- Sikre næringslivet gode og forutsigbare rammevilkår og tilgang på risikovillig kapital. De næringspolitiske virkemidlene og skattesystemet bør innrettes på en måte som stimulerer til nyskaping og nye arbeidsplasser (se også kap. 19).
- Gjennomføre en forenklingsreform: Næringslivets rapporteringer og søknadsprosesser må forenkles. Unødige lover, forskrifter og regler må fjernes, med mål om å redusere næringslivets kostnader med 10 milliarder kroner i perioden 2021 – 2025. Det bør særlig legges vekt på å få til forenklinger for små og mellomstore bedrifter. Digitale verktøy bør tas i bruk for å sikre at opplysninger bare må rapporteres én gang og det bør etableres én inngang til virkemiddelapparatet.
- Ta vare på Norges sterke industrimiljøer, og sikre dem rammevilkår som gjør det mulig å omstille virksomheten i møte med endrede konkurransevilkår, teknologiske endringer og et grønt skifte. Norsk kraftkrevende industri skal fortsatt sikres tilgang til ren og billig kraft.
- Sikre rammevilkårene for bygg-, anleggs- og eiendomsnæringen ved å opprettholde aktivitet og verdiskapingen i hele Norge basert på klima- og miljøvennlige løsninger.
- Styrke Norges rolle som skipsfartsnasjon og legge til rette for en fortsatt sterk maritim næring. Rederinnæringen må ha forutsigbare rammevilkår og en skatteordning tilsvarende det man har i Europa. Nettolønnsordningen for norske sjøfolk skal opprettholdes.
- Etablere sterkere regional tilstedeværelse av Eksportfinansiering Norge (sammenslåtte Eksportkreditt/GIEK).
- Legge til rette for verdiskaping og lønnsomhet i reiselivsnæringen og styrke merkevarebyggingen av Norge som turistmål.
- I dialog med reiselivsnæringen foreta nødvendige lovendringer for å sikre kommunene selvbestemmelse i spørsmålet om turistskatt eller andre former for brukerbetaling. Inntektene skal tilbakeføres til reiselivsnæringen og tiltak som kan øke kvaliteten på reiselivsproduktene.
- Sørge for at Norge er et attraktivt land å etablere nye teknologibedrifter i.
- Ha en positiv holdning til mineralutvinning, og legge til rette for ny aktivitet med strenge miljøkrav. Leteaktiviteten etter mineraler på norsk jord må styrkes.
- Legge til rette for bedre utnyttelse av overskuddsmasser og prosessavgang fra mineralnæringen, slik at behov for deponier blir redusert.
- Følge utviklingen nøye i verdikjeden for mat og dagligvarer, og om nødvendig innføre restriksjoner for å motvirke videre vertikal integrasjon og konsentrasjon av markedsmakt hos butikkjedene i dagligvaremarkedet.
- Gjøre det lønnsomt for bedrifter å donere gaver og tjenester til frivillige organisasjoner.
- Arbeide for fortsatt differensiert arbeidsgiveravgift. Også i sammenslåtte kommuner som er både by og distrikt.

Grønn verdiskaping

Norge har gode forutsetninger for å lede an i det grønne skiftet. En "grønn markedsøkonomi" må sørge for bærekraft i produksjon og forbruk, og verdiskapingen må skje på en måte som ikke skader miljø eller som reduserer klimagassutslipp.

Kristelig Folkeparti vil:

- Bidra til teknologiutvikling og realisering av prosjekter innen havvind, karbonfangst og -lagring, og gjenbruk av karbon. Grundig forskning og høring av fagmiljøer må ligge til grunn for realisering av havvindprosjekter.
- Legge til rette for at det statseide investeringselskapet Nysnø har nok kapital til å kunne investere kraftfullt i selskaper som løser klimautfordringer på en smart og lønnsom måte.
- Øke bruken av hydrogen og etablere nye verdikjeder for å skape ny industri, og bidra til at hydrogenløsninger kan kommersialiseres.
- Fremme ny industri knyttet til gjenbruk av karbonutslipp.
- Redusere kravene til egenkapital når virkemiddelapparatet gir tilskudd til prosjekter der målet er kommersialisering av hydrogenbasert transportteknologi.
- Utvikle ny bioindustri basert på økt bruk av fornybare skogressurser og restprodukter fra dagens skogsindustri i Norge. Omsetningskravet for bærekraftig biodrivstoff bør opprettholdes og styrkes for å sikre en forutsigbar utvikling innen bioindustrien.
- Stimulere til ytterligere grønn vekst og konkurransekraft i norsk maritim næring.
- Minst 50 prosent selvforsyning av jordbruksprodukter, korrigert for forimport.
- Legge til rette for å stimulere til at eksisterende industrimiljøer, der Norge har en sterk internasjonal posisjon, utvikles videre på nye områder og tar en verdensledende posisjon innen grønn industri.

Levende landbruk over hele landet

Jordbruk og skogbruk er viktige deler av norsk næringsliv og skaper bosetting, aktivitet, arbeidsplasser og betydelige ringvirkninger i mange lokalsamfunn i hele landet. Det å være bonde og produsere mat er et av de viktigste yrkene vi har. KrF vil legge til rette for et aktivt, bærekraftig og fremtidsrettet landbruk som utnytter ressurser til matproduksjon i hele landet. Det må være rom for både små, mellomstore og større bruk for å sikre matproduksjon i alle deler av landet med ulikt ressursgrunnlag. Norsk landbruk og skogbruk er, og skal være, en nøkkelaktør i det grønne skiftet og i morgendagens grønne næringsliv.

Kristelig Folkeparti vil:

- Øke selvforsyningen og matvareberedskapen gjennom å legge til rette for økt norsk produksjon av varer vi ikke er selvforsynt med i dag, som korn, frukt og grønt.
- Ha et velfungerende importvern, noe som er avgjørende for å opprettholde høy norsk matproduksjon.
- Videreføre samvirkebaserte markedsordninger og årlige jordbruksforhandlinger.
- Avvise krav fra EU om økte tollfrie kvoter av landbruksprodukter i stortingsperioden 2021-2025.
- Videreføre kanaliseringspolitikken slik at arealene som egner seg til plantebasert matproduksjon i størst mulig grad brukes til dette, mens vi styrker grasbasert husdyrhold i distriktene.
- Arbeide for et levende landbruk i hele landet og en livskraftig næringsmiddelindustri med basis i landbruket, og legge til rette for at flest mulig unge som ønsker det får mulighet til å satse på et liv som bonde.
- Gjennomgå ordningene for areal- og dyretilskudd slik at en sikrer en regionalt tilpasset bruksstruktur med ulike bruksstørrelser.
- Sikre bønder, som selvstendig næringsdrivende, muligheter til vesentlig å redusere inntektsforskjellene til andre yrkesgrupper.
- I dialog med bondeorganisasjonene gjennomføre tiltak for å redusere prispresset i kvoteordningene for melk.
- At avløsertilskuddene må økes, for å sikre bonden mer fritid.
- Føre en jord- og eiendomspolitikk som støtter opp om den selveiende bonden.
- Legge til rette for at også små og mellomstore bruk kan foreta fremtidsrettede investeringer slik at driften kan opprettholdes og ressursgrunnlaget utnyttes til matproduksjon i framtida.
- Sikre en investeringspakke for melk, spesielt rettet mot melkebruk med under 30 kyr.
- Sikre matjorda vår, som er den viktigste ressursen for å opprettholde norsk matproduksjon, og gi jordvern høy prioritet i prosesser og planlegging både i kommuner, fylker og på nasjonalt nivå. Det skal tas mer hensyn til dyrkbar jord i arealplanlegging.
- Årlig omdisponering av dyrket jord skal ned til under 3000 dekar årlig.
- Stimulere til økt karbonlagring i dyrkajord i tråd med 4 promilleinitiativet som Norge er en del av.

- Styrke klimatilpasningen i norsk jordbruk ved tiltak som fremmer god jordhelse og beskytter mot erosjon og avrenning.
- Etablere bedre ordninger som sikrer at matjord som går tapt kan erstattes av nytt dyrket areal.
- Forsterke ordningene for bevaring/gjenreising av sårbart kulturlandskap, blant annet for å legge enda bedre til rette for fugler og spesielt insekter.
- Øke bruken av norske ressurser i fôrproduksjon ytterligere, både gjennom økt bruk av grovfôr på norske ressurser og økt norskandel i kraftfôret.
- Arbeide for god dyrevelferd i norsk matproduksjon. Dyr skal behandles godt og med respekt, og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger.
- Støtte opp om forskningsinnsatsen på mat og landbruk for å fremme klima- og miljøvennlig matproduksjon, og stimulere til både intensivt innsats på økologisk landbruk og ved fremtidsretta teknologi som for eksempel presisjonslandbruk.
- Vurdere å legge insentiver for oppfylling av klima- og miljømålene til en egen post i jordbruksavtalen.
- Etablere en klimafondsordning for jordbruket slik at bonden kan sette av penger til investeringer knyttet til klimatilpassing og redusert klima/miljø-avtrykk i produksjonen.
- Sette Innovasjon Norge i stand til å være med å finansiere utbyggingen til løsdrift for å møte dette utbyggingskravet på det enkelte bruk, og sikre en raskest mulig overgang, spesielt for de små og mellomstore brukene.
- Opprettholde muligheter for kjøp, salg og leie av melkekvote. Men innføre maksimal utleietid på 10 år.
- Intensivere innsatsen for økologisk landbruk.
- Opprette ordninger som stimulerer til satsing på nisjeproduksjon og økt markedstilgang.
- Sørge for tiltak som kan lette omstillingen for bønder som mister livsgrunnlaget sitt etter den styrte avviklingen av pelsdyrnæringen.
- Gi gode rammevilkår for skogbruket i Norge, blant annet ved å legge til rette for økt foredling og bruk av trevirke i Norge, bygge ut nødvendig infrastruktur som skogsbilveier, tømmerkaier og veinett, og øke forskningsinnsatsen på nye og alternative bruksområder for skogsvirke. Vurdere bruk av særordninger for bruk og produksjon av løvtrevirke.
- Øke tilskuddene til skogplanting, skogreising og skogkultur. Dette er kostnadseffektive tiltak for å bedre CO₂-regnskapet. Samtidig som skogen vil kunne erstatte deler av forbruket av fossil energi, vil økt satsning på skog gi betydelig effekt for sysselsetting og næringsliv i distriktene.
- Aktivt støtte opp om bærekraftig skogbruk som en sentral del av norsk klimapolitikk, blant annet ved bruk av treslag som bidrar til effektiv karbonbinding og økt produksjon av miljøvennlig råstoff.
- Styrke bioøkonomiprogrammet og Treprogrammet i Innovasjon Norge, og etablere føringer om bruk av norsk trevirke i ordningen "Innovasjon i offentlige anskaffelser".
- Øke bruk av tre i private og offentlige nybygg.
- Sikre at vern av skog gjennomføres ved frivillig vern på privat grunn og gjennom vern av offentlig eide areal, og legge til rette for å kunne kombinere verneinteresser med bærekraftig landbruksdrift.
- At staten skal ta ansvar for arkeologiske utgravninger når det offentlige stiller krav om utgravning.
- Legge til rette for en reindriftsnæring som både er økologisk bærekraftig, økonomisk lønnsom og en viktig del av samisk kultur.
- Sørge for gode erstatningsordninger ved tap av dyr i landbruksnæring, og for bønder som gjennomfører omstillingstiltak i de mest rovdyrberørte områdene.
- Beholde odelsloven og stille strengere krav til bo- og driveplikten.
- Følge opp lov om god handelsskikk og sikre en bedre konkurranse i distribusjonen av dagligvarer. Styrke konkurransetilsynet og dagligvaretilsynet sitt ansvar for å avgrense uheldige sider ved maktkonsentrasjon i verdikjeden for dagligvarer.

En verdensledende sjømatnasjon

Norge er Europas største sjømatnasjon. Fiskeri- og havbruksnæringen er vår nest største eksportnæring, men potensialet for økt verdiskaping er likevel stort. Fiskeri- og havbruksnæringen vil bli en av våre viktigste næringer når vi gjennomfører det grønne skiftet og inntektene fra petroleumsnæringen etter hvert blir mindre. Fiskeressursene er vår felles eiendom og må forvaltes bærekraftig og langsiktig til beste for landet og for befolkningen langs kysten.

Kristelig Folkeparti vil:

- Befeste Norge som sjømatnasjon, og arbeide for god markedsadgang for norske sjømatprodukter.
- Sikre en forsvarlig og langsiktig bærekraftig forvaltning av fiskeressursene.
- At fiskerinæringen skal ha forrang i spørsmål som omhandler avveininger mellom fiskeri og annen næringsvirksomhet og energiproduksjon til havs.
- Bevare norsk eierskap i fiskeri og havbruk, og vurdere tiltak som kan øke rekrutteringen til næringen.
- Videreføre deltakerlovens bestemmelser om aktivitets- og nasjonalitetskrav og en fiskeflåte eid av fiskerne.
- Beholde fiskesalgslagsloven som gjennom forhandlinger og minstepriser sikrer fiskerne siste ord ved prisfastsettelse og en fordeling av inntekt mellom fiskeflåten og industri på land.
- Sikre prinsippet om at de villlevende marine ressursene i Norge tilhører fellesskapet, slik det er fastslått i havressursloven.
- Øke fiskerfradraget.
- Innføre ei revidert samfiskeordning for den minste flåten.
- Sette ned et utvalg bestående av fageksperter og fiskere som skal forenkle regelverket, analysere årsaker til at kvoteprisene er blitt så høye, hvilke konsekvenser dette har fått og utarbeide tiltak for å hindre urimelig vekst i kvoteprisene.
- Holde fast på kvotefordelingen mellom ulike fartøygrupper.
- Arbeide for en internasjonal aksept for økologisk bærekraftig fangst av sjøpattedyr.
- Sikre at strukturkvoter som har vært innvilget med tidsbegrensning, tilfaller fellesskapet når tidsperioden er omme og kan inngå i grunnlaget som fordeles båtene i kvotegruppen. Stortinget skal gi overordnede føringer om hvordan regelverket for tilbakeføring av strukturkvoter skal utformes.
- At det fortsatt bør stimuleres til levendefangst og levendelagring av villfisk gjennom tilleggskvoter.
- Ha en effektiv kontroll mot overbeskatning av matfisk i norske farvann og arbeide for en slik kontroll også internasjonalt.
- Ha strenge regler mot dumping av fisk, fiskefusk og uriktig rapportering, samtidig som man legger til rette for levering av bifangst.
- Legge til rette for en bærekraftig vekst innen havbruksnæringen gjennom praktisering og videreutvikling av trafikklysendningen, og at det etableres et nasjonalt program for marin bunnkartlegging langs kysten.
- Stille strenge miljøkrav for å begrense utslipp og håndtere produksjonsfisk, og samarbeide med oppdrettsnæringen for å sikre bærekraftig produksjon.
- Stille strenge miljøkrav for å begrense utslipp og håndtere produksjonsfisk.
- Etablere regelverk og sette av areal for oppdrett av fisk utenfor 1 nautisk mil utenfor grunnlinjen og utlyse flere tillatelser for offshore havbruk.
- Skjerpe kravene til håndtering av rensefisk i oppdrettsanlegg for å redusere dødeligheten.
- Øke satsingen på forskning, innovasjon og teknologiutvikling i havbruksnæringen.
- Bruke utviklingstillatelser til å utvikle nye og bedre løsninger for havbruk og sjømatnæringen, for eksempel lukkede anlegg.
- At det skal stilles krav om implementering av nyutviklet teknologi ved tildeling av nye utviklingskonsesjoner, for eksempel lukkede anlegg.
- Samarbeide med næringen for å bekjempe lakselus, sykdomsspredning og rømming.
- Åpne for tidsbegrenset utleie av akvakulturtillatelser til egenproduksjon for å sikre helårlig råstofftilgang til fiskeindustribedrifter, innenfor rammen for trafikklyssystemet og miljømessig bærekraft.
- Bearbeide mer av råstoffet i Norge.
- Utrede tiltak for å øke andelen ferskt råstoff fra trålflåten til fiskeindustrien, herunder endringer i prissystemet for ferskt og frossent råstoff og kvotebonusordninger.

21. Omstille olje- og gassnasjonen Norge

Klimakrisen er en energikrise. For å unngå farlige klimaendringer må vi bruke mindre fossil energi og erstatte den med ren energi. Verden må gjennom en energirevolusjon. Norges posisjon som en ledende olje- og gassnasjon må utvikles til å bli en verdensledende nasjon innen fornybar energi.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre tilstrekkelig fornybar kraft for å gjennomføre en grønn omstilling og elektrifisering av alle sektorer.
- Velge de gode fornybarprosjektene, og så langt det er mulig unngå tap av naturmangfold.
- Legge til grunn at etterspørselen etter olje og gass vil synke, dette vil føre til at storskala petroleumsaktivitet på norsk sokkel vil bli redusert betydelig på sikt.
- Opprette et eget CO2-fond for utvikling av grønn skipsteknologi.

Et krafttak for fornybar energi

Fornybar energi er nøkkelen til bærekraftig vekst og nullutslipp i de fleste sektorer. Verdens behov for energi øker, blant annet for å løfte mennesker ut av fattigdom. Det moderne Norge ble bygd og industrialisert gjennom at vi klarte å ta i bruk elver og fossefall til kraftproduksjon. Vannkraft er fortsatt bærebjelken i det norske kraftsystemet, og vil være det i overskuelig framtid. Samtidig har Norge rikelige uutnyttede fornybare energiressurser, og det er mulig å øke produksjonen mye gjennom havvind, biogass, solenergi, bølgekraft og geotermisk energi. All energiproduksjon har konsekvenser for miljøet, men i ulik grad. Det er viktig at vi velger de gode fornybarprosjektene, og så langt det er mulig unngår tap av naturmangfold.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre at fornybar energi har gode vilkår og vekstmuligheter, slik at det kan sikres nok ren kraft til den grønne omstillingen.
- Legge frem en elektrifiseringsstrategi med et veikart for hvordan ren energi skal erstatte fossil energi i alle sektorer i Norge.
- Ha gode rammer for forskning, utvikling, utprøving og kommersialisering av ny fornybar energiteknologi.
- Støtte forskning på alternative drivstoff- og energiformer, blant annet for bruk innen transport, og som dermed også kan gi nye næringer og arbeidsplasser i Norge.
- Legge til rette for en opprustning av eksisterende vannkraftverk og utbygging av ny vannkraft og småkraftverk der dette kan forsvares ut fra naturhensyn.
- Skattlegging av vannkraft må endres slik at det blir lønnsomt å fornye anleggene.
- Gjennomføre en satsing på havvind i samarbeid og sameksistens med fiskerinæringen og miljøet i havet. Det må etableres modeller for offentlig støtte og finansiering som kan sikre utbygging og realisering av prosjekter innenfor flytende havvind.
- Stramme inn behandlingen av vindkraftkonsesjoner, og styrke den lokale og regionale forankringen. Vindkraftprosjekter skal være ønsket av vertskommunene, og ha begrensede konflikter mot naturmangfoldet og andre interesser.
- Vertskommuner skal gjennom skattesystemet sikres en varig andel av verdiskapingen fra all fornybar energiproduksjon.
- Forsterke mulighetene for egenprodusert energi fra husholdninger, borettslag og landbruk.
- Bygge fremtidens strømnnett med tilstrekkelig kapasitet til å sikre forsyningssikkerheten for strøm, utjevne prisforskjeller og nettleie mellom landsdelene og sikre grunnlag for næringsutvikling over hele landet.
- Bidra til en styrking av det nordeuropeiske samarbeidet gjennom å øke overføringskapasiteten til utlandet slik at norsk fornybar kraft kan erstatte fossil energi.
- Sikre at norsk industri kan dra nytte av våre fornybare ressurser.
- Bygge ut kraftnett til større havner for å tilby landstrøm når skip ligger til kai.
- Gjennomføre tiltak for å framskynde løsninger som kan utløse verdiskapings- og eksportpotensialet i hydrogen både fra fornybar energi og hydrogen fra naturgass, der CO2 fanges, lagres og utnyttes til nye formål.
- Effektivisere bruken av energi og stimulere til økt sparing.

- Holde tilbakefallsretten fast. Nasjonale energiproduiserende ressurser skal ikke kunne selges til utenlandske interesser uten at Norge beholder eller får tilbake eierskap i ressursene etter en rimelig periode.
- Stimulere til økt grønn strømproduksjon.

En oljenasjon i omstilling

Olje- og gassutvinning har sikret fellesskapet store inntekter over mange år. Sektoren og leverandørindustrien har sysselsatt mange langs kysten og bidratt til teknologiutvikling. Likevel står sektoren ovenfor store omstillinger i tiden fremover. For det første er norsk sokkel en «moden» sokkel, og verdien av olje- og gassressursene avtar. For det andre er Norge forpliktet av Parisavtalen, og vi må gjennom et grønt skifte for å sikre en mer miljøvennlig og bærekraftig verdiskaping. Det er forbundet betydelig økonomisk og finansiell risiko med å lene seg for mye på fossil energiproduksjon. Derfor må Norge aktivt satse på å ta en ledende posisjon i verden når det gjelder videreutvikling og omstilling av kompetanse- og fagmiljøene i denne industrien.

Kristelig Folkeparti vil:

- Legge til grunn at Paris-avtalen og lov om klimamål, samt hensynet til klimarisikoen for norsk økonomi, setter rammene for videreutviklingen av petroleumsvirksomheten på norsk sokkel. Fremtidige lisenstillinger må begrenses til utvidelser eller forlengelse av allerede eksisterende produksjon i modne områder, i tråd med det bredt sammensatte Klimaomstillingsutvalgets innstilling.
- Arbeide for at kompetanse- og fagmiljøer innen olje- og gassnæringen videreføres på en måte som sikrer fremtidig tilgang til energi, og hindre at teknologi og leverandørindustri går tapt for tidlig.
- Ta initiativ til et internasjonalt samarbeid for å få verdens oljeproduiserende land til å samarbeide om å redusere produksjonen av olje.
- Sikre varig vern mot oljeleting og petroleumsaktivitet i havområdene utenfor Lofoten, Vesterålen, Senja, Jan Mayen, Mørebankene og kystnære områder i Skagerrak.
- Sikre at det ikke åpnes for oljeleting i områder nordøst i Barentshavet.
- Innføre stresstesting av klimarisiko for plan for utbygging og drift (PUD). Utgangspunktet for stresstesten bør være scenarier basert på ambisjonene i Parisavtalen.
- Gjennomgå og endre petroleumsreguleringene ut fra hensynet til klima og klimarisiko, slik at skattereglene ikke stimulerer til investeringer i prosjekter som ikke er lønnsomme.
- Stille krav om at eventuelle nye utbygginger skal elektrifiseres helt med offshore fornybarproduksjon eller kraft fra land, forutsatt at dette er fornuftig sett fra et miljømessig og samfunnsøkonomisk perspektiv.
- Styrke arbeidet med energieffektivisering og utfasing av fossile energikilder i alle sektorer.
- Øke overføringene til det statlige investeringsseksjonen Nysnø for å sikre lønnsomme investeringer i ny klimavennlig teknologi.
- Sikre gjennomføringen av et fullskalaprojekt for CO₂-håndtering i Norge, og bidra til at teknologien blir tatt i bruk av flere aktører, både nasjonalt og internasjonalt.
- Videreutvikle petroleumsforskningen for å bidra til innovasjon og mer klimavennlig teknologi for offshore energiproduksjon.
- Sørge for gode rammevilkår for forskning og etablering av næring og industri som benytter seg av karbonnøytrale/karbonnegative produksjonsmetoder.
- Sikre at den viktige kunnskapen fra oljeindustrien benyttes til innovasjon og utvikling innenfor det grønne skiftet.
- Støtte forskning og bruk av alternative råstoffer til olje, kull og gass i næringer som bruker disse, eksempelvis i plastproduksjon.
- Stimulere til mer bruk av bærekraftig biodrivstoff som erstatning for fossile drivstoff.

22. Verdens mest miljøvennlige transportsystem

Norge er et langstrakt land. Gode, moderne og trafikksikre transportsystemer er avgjørende for å skape en enklere hverdag og gode bo- og arbeidsmarkedsområder, opprettholde spredt bosetting og redusere avstandsulempene for norske bedrifter. Transportsektoren står samtidig midt i det grønne skiftet. Norge bør være en foregangsnaasjon for miljøvennlig samferdsel og klimakutt.

Kristelig Folkeparti vil:

- Skape verdens mest miljøvennlige transportsystem, ved å elektrifisere transportsektoren, fremme nullutslippsløsninger og bekjempe lokal luftforurensing.
- Binde landet sammen og redusere avstandsulempene med gode og fremtidsrettede transportløsninger, slik at vi kan opprettholde bosetting og verdiskaping i hele landet.
- Prioritere tiltak som øker trafikksikkerheten, særlig for barn og unge.
- Ta i bruk ny teknologi som gir nye og større muligheter for god mobilitet i by og i distrikt.

Verdens mest miljøvennlige transportsystem

Samferdselssektoren står for en tredjedel av klimagassutslippene i Norge. For å lykkes med å gjøre transporten utslippsfri må alle fossile drivstoff ut av markedet og teknologien må skiftes ut i alle kjøretøykategorier. Samtidig må vi redusere lokale miljøproblemer knyttet til transport, som nedbygging av natur og matjord, luftforurensning og støy. Veksten i personreiser må komme innenfor kollektiv, sykkel og gange.

Kristelig Folkeparti vil:

- Redusere klimagassutslipp fra sektoren ved å fase inn null- og lavutslippsteknologi, og øke omsetningen av bærekraftig biodrivstoff.
- Ta i bruk nye virkemidler for å ta elbilrevolusjonen videre fra personbiler og busser til varebiler, lastebiler, anleggsmaskiner og andre nyttekjøretøy.
- Bygge ut infrastrukturen for nullutslippsbiler, og gi økonomisk støtte til ladestasjoner og ladepunkt i borettslag, sameier og garasjelag.
- Gjennomføre målsettingen om at alle nye biler som blir solgt etter 2025 skal være nullutslippsbiler. Hele transportsektoren bør være utslippsfri/karbonnøytral i 2030.
- Utrede og gjennomføre veipricing som alternativ til innkreving av bompenger. Systemet må differensiere mellom ulike bruk og ulike kjøretøy.
- Styrke rammebetingelsene for bruk av hydrogen i transportsektoren, spesielt for tyngre transport.
- Innføre en avgift på flyreiser mellom byer der tog er et alternativ til fly, og øremerke inntekten til investeringer i togtilbudet.
- Utvikle en strategi for at Norge skal bli første nasjon med nullutslipps innenriks luftfart og bruke mulighetene vårt kortbanenett med anbud gir til å ta i bruk utslippsfrie løsninger for flytrafikken på et tidlig teknologistadium.
- Bruke omsetningskrav og avgiftspolitikken til å sikre økt bruk av bærekraftig biodrivstoff i luftfarten.
- Arbeide for et godt kollektivtilbud i hele landet.
- Arbeide for at fergeprisene langs kysten blir redusert.
- Det må sikres at også innbyggere i distriktene får tilgang til ny teknologi og mobilitetsløsninger.
- Opprettholde statens andel av finansieringen av store kollektivprosjekter i og rundt de største byene.
- Videreføre og videreutvikle byvekstavtalene og utvide dem til flere byer. Det bør samtidig vurderes bedre belønningsordninger for fylker og mindre byer.
- At staten skal ta terskelkostnadene ved investeringer i nye fornybare transportløsninger for å gjøre fylkeskommunal kollektivtransport utslippsfri.
- Jobbe for snarlig innføring av bærekraftig karbonnøytralt/ikke-fossilt drivstoff til konvensjonelle fly på norske flyplasser.
- Sørge for at infrastruktur på flyplasser er tilpasset drift av el-fly.
- Styrke den statlige belønningsordningen for sykkelveier, og legge til grunn et mål om at 20 prosent av personreisene i byene skal skje med sykkel.
- Arbeide for sammenhengende sykkeltraseer for transportsykling i byområder og tettbygde områder.
- Sørge for mer fleksible løsninger for bygging av gang- og sykkelvei.
- Fjerne fordelsbeskatningen på kollektivkort betalt av arbeidsgiver.

- At Redningselskapet skal være en sentral aktør i kystberedskapen og bidra med opplysnings- og ulykkesforebyggende arbeid til sjøs.

Infrastruktur som binder landet sammen

Gode lokalsamfunn og konkurransekraft for næringslivet over hele landet krever en moderne infrastruktur med høy kvalitet og effektive og sikre transportløsninger. Vi skal bygge ny infrastruktur for veitransport, kollektivtrafikk, tog, sjøtransport og luftfart. Samtidig skal vi prioritere vedlikehold og ta godt vare på det som er bygget fra før. Vi må legge til rette for helhetlig og bærekraftig godstransport/varedistribusjon. Mer av godset må fraktes på bane og sjø, mindre på vei. En større andel av passasjertrafikken må over fra fly til bane og annen kollektivtrafikk.

Kristelig Folkeparti vil:

- At norsk infrastruktur må bygges ut fra et helhetlig samfunnsperspektiv, og ikke ensidig legge vekt på samfunnsøkonomisk lønnsomhet.
- Bygge ut infrastrukturen på en måte som bidrar til å minimere inngrepene i natur og dyrket mark.
- At Barnas transportplan skal være et sentralt styringsdokument i utviklingen av norsk samferdselspolitikk.
- Tilrettelegge for bilfrie soner rundt skolene i Norge.
- Arbeide for en trygg, effektiv og fremtidsrettet veitransport med redusert reisetid.
- Prioritere midler for å ta igjen vedlikeholdsetterslepet på fylkesveiene.
- Øke innsatsen for flom- og rassikring på utsatte vei- og banestrekninger.
- Rettferdig og sterkere finansiering av fylkesvegfergene.
- Legge nullvisjonen for hardt skadde og drepte i trafikken til grunn og prioritere holdningsskapende arbeid, vedlikehold og fornying av infrastrukturen og møtiefrie hovedveier for å øke trafiksikkerheten.
- Fremme bruk av teknologi som gir redusert CO₂ utslipp ved bygging av nye vei og jernbaneprosjekter.
- I større grad bruke Nye Veier AS for å bygge ut veier raskere og mer effektivt.
- Videreføre den sterke satsingen på jernbane ved å prioritere og følge opp fremdriftsplanen for InterCity-trianglet.
- Iverksette planlegging og gjennomføring av tiltak for å forkorte reisetiden mellom norske og skandinaviske byer der toget kan konkurrere med fly.
- Styrke togets kapasitet og frekvens der toget kan spille en avgjørende rolle for å knytte sammen bo- og arbeidsmarkedsregioner på en kapasitetssterk og bærekraftig måte.
- Vurdere utredning av strekningsvise høyhastighetstog, og sikre at nye jernbanestrekninger blir dimensjonert for tog med høye hastigheter.
- Følge opp jernbanereformen, som skal sikre et jernbanetilbud av høy kvalitet, bedre organisering og best mulig ressursutnyttelse.
- Legge til rette for en mer effektiv godstransport på jernbanen, slik at mer godstransporten kan flyttes fra vei til bane.
- Fortsette elektrifisering av jernbaner.
- Etablere Nye Baner AS for å sikre raskere og mer effektiv utbygging av jernbaneprosjekter.
- Videreutvikle havnene og skipsleden for å sikre trygg skipsfart, styrke konkurransekraften til norsk maritim næring og flytte mer av godstransporten fra vei til sjø.
- Realisere Stad skipstunnel.
- Sikre et godt flytilbud og et godt nett av flyplasser over hele landet. Det er særlig viktig å ivareta kortbanenettet i områder der fly er det eneste reelle transportmidlet.
- Legge til rette for utvikling og bruk av elektriske fly.
- Si nei til en tredje rullebane på Oslo lufthavn Gardermoen, men heller utnytte kapasiteten på eksisterende flyplasser som Rygge og Torp.

Post og telekommunikasjon

Postvirksomhet i Norge skal sikre alle i landet likeverdige posttjenester av høy kvalitet, og hele landet skal ha tilgang til gode og rimelige elektroniske kommunikasjonstjenester.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre hele landet gode og likeverdige posttjenester, særlig med hensyn til leveringstid og lik pris.
- Sikre høyhastighetsdekning på internettdækning i hele landet. Der det ikke er markedsmessig lønnsomt skal staten ta et ansvar for like vilkår og utbygging.

23. Et tryggere land

Myndighetenes viktigste oppgave er å sikre god beredskap mot hendelser som setter liv og helse i fare, og som truer grunnleggende verdier og funksjoner i samfunnet. Vi må fortsette arbeidet med å styrke beredskapen for at Norge skal være forberedt på å håndtere kriser, alvorlige situasjoner og nye trusler lokalt og nasjonalt. Forsvars- og sikkerhetspolitikken skal bygge på avspenning, avskrekking, beroligelse, konfliktforebygging og sikkerhet og stabilitet i våre nærområder, samt arbeid for å forhindre at internasjonal terrorisme sprer seg.

Kristelig Folkeparti vil:

- Styrke samfunnets evne til å forebygge og håndtere kriser og katastrofer.
- Prioritere styrkingen av helseberedskapen.
- Opprettholde et sterkt forsvar av Norge, og forsterke tilstedeværelsen i nordområdene.
- Anerkjennelse at sivilsamfunnet er en helt essensiell del av Norges samfunnsikkerhet og totalforsvar. Under kriser er frivilliges innsats uvurderlig.

Et samfunn som er beredt i møte med kriser og katastrofer

Arbeidet med samfunnsikkerhet og beredskap må tilpasses den verden vi lever i, og ta utgangspunkt i det utfordringsbildet vi står overfor. I vår tid ser vi endringer i det sikkerhetspolitiske bildet som gir økt risiko for spionasje; en økende globalisering som gjør at sykdommer kan spres raskere; en teknologisk utvikling som gir nye trusler; og klimaendringer som øker påkjenningene fra naturhendelser. Det forebyggende arbeidet mot hendelser som truer sentrale samfunnsinstitusjoner, vår felles sikkerhet eller den enkeltes trygghetsfølelse, blir stadig viktigere. Når krisen inntreffer, må vi ha evne til å ta i bruk våre samlede offentlige og sivile ressurser, og vi må ha tydelige strukturer og ansvarsforhold.

Kristelig Folkeparti vil:

- Sikre best mulig beredskap til enhver tid, blant annet ved å styrke samhandlingen mellom myndigheter og virksomheter som ivaretar viktige samfunnsfunksjoner, og jevnlig gjennomgå samfunnsberedskapen og den nasjonale kriseledelsen.
- Kartlegge behovet for materiell som er nødvendig for å møte ulike krisesituasjoner, og investere i nødvendig materiell for lagring.
- Ha oppdaterte nasjonale varslingsystemer, slik at befolkningen får effektiv informasjon når krisen inntreffer.
- Videreutvikle «totalforsvarskonseptet», som legger vekt på sivil beredskap, krisehåndtering og robuste samfunnskritiske funksjoner som en forutsetning for Norges samlede beredskap og forsvar.
- Videreføre samarbeidet med de frivillige beredskapsorganisasjonene, og ha gode planer for mobilisering av frivillige under kriser og katastrofer.
- Sikre nødvendig norsk eierskap til kritisk infrastruktur. Ved fare for uønsket utenlandsk eierskap må staten sikre norske interesser.
- Følge opp Korona-kommisjonens arbeid, og styrke myndighetenes beredskap og planverk mot smittsomme sykdommer, epidemier og pandemier både på nasjonalt og kommunalt nivå.
- Sikre at helse- og omsorgssektoren er godt rustet til forebygging og håndtering av alle typer kriser og katastrofer.
- Ha større beredskapslagre i Norge av de legemidlene som er mest kritisk for norske pasienter.
- Utrede muligheter for produksjon av kritiske legemidler i Norge, eller for raskt å sette i gang slik produksjon ved krise.
- Øke grunnberedskapen i politiet ved å tilrettelegge for at innsatspersonell i politidistriktene får økt mulighet til å trene ved politiets nasjonale beredskapssenter på Taraldrud.
- Gjennomgå beredskapskapasiteten i kommunene, inkludert rollefordeling mellom brannvesen, politi og helsevesen, og fortsette samlokalisering av nødmeldingssentralene til brann- og redningsvesenet og politiet.
- Forsterke beredskapen og redningstjenestene i våre nordlige havområder, blant annet ved å fase inn redningshelikoptre og etablere en ny base for redningshelikoptre i Tromsø.
- Styrke Hovedredningsentralene med personell for å ivareta og videreformidle erfaringer fra redningsaksjoner og styrke rollen som øvingskoordinator for redningsapparatet.

- Følge opp *Nasjonal strategi for digital sikkerhet*, og styrke arbeidet mot trusler i det digitale rom, øke bevisstheten både i offentlig og privat sektor og jobbe for å sikre offentlige institusjoner og sentrale funksjoner mot dataangrep.
- Styrke arbeidet med klimatilpasning, forebygging og beredskap mot naturfare. Bevilgningene til NVE for kartlegging og gjennomføring av flom- og skredsikringstiltak må økes betydelig og dagens finansieringsordning må evalueres og endres slik at byrden lettes for kommuner med særlig store utfordringer.
- Sikre god samhandling mellom redningstjenesten, kystvakta og andre relevante instanser for trygghet i norske havner og farvann.
- Prioritere arbeidet med å sikre infrastruktur, bebyggelse og naturressurser mot ras, flom, skred og skogbrann.
- Arbeide for bedre matvaresikkerhet, blant annet ved å legge gode beredskapsplaner for å sikre at matvareforsyningen og matvareproduksjonen kan opprettholdes under kriser og katastrofe, øke selvbergingsgraden i Norge og sikre tilstrekkelige matvarelagre.
- Gjenoppbygge kornlagre, og øke incentivet for produksjon av mat hos norske bønder. I tillegg vurdere nordiske avtaler for matsikkerhet i Skandinavia.
- Arbeide for å etablere samlokaliserte nødmeldetjenester og samlokaliserte beredskapsentre etter modell av SAMLOK Nord.
- Ha et bedre samarbeid mellom politiet og forsvaret med tanke på mulige terroranslag mot Norge. Politiets innsatsstyrke må også styrkes for å være bedre rustet mot terroranslag mot Norge.

Et sterkt forsvar

Norge trenger et forsvar for å ivareta det grunnleggende og tidløse ansvaret det er å skape sikkerhet for staten, befolkningen og samfunnet. Forsvaret skal sikre nasjonal selvstendighet og politisk handlemfrihet, og bidra til å forebygge krig og konflikt i Norge og for våre allierte, i en verden der sikkerhetssituasjonen er i endring. Forsvaret av Norge, og innretningen av norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, har siden andre verdenskrig vært basert på erkjennelsen av at sikkerhetsutfordringene mot Norge overgår det Norge vil være i stand til å møte alene. Samtidig skal det norske forsvaret være i stand til å hevde norsk suverenitet.

Kristelig Folkeparti vil:

- Fortsette med en reell styrking av Forsvaret og sikre balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi, samtidig som man også gjennomfører nødvendige effektiviseringer.
- Sikre fortsatt norsk medlemskap i NATO og bevare et godt forhold til våre allierte i forsvarsalliansen.
- Videreutvikle det nordiske og europeiske forsvarssamarbeidet som et supplement til NATO.
- Beholde og styrke dagens verneplikt, og sørge for bred rekruttering til alle forsvarsgrener.
- At Norge fortsatt, sammen med allierte i NATO eller i FN-regi, skal kunne bidra til internasjonale militære operasjoner som har en klar forankring i folkeretten.
- Opprettholde en balansert forsvarsstruktur med velfungerende kapasiteter innenfor både Hæren, Sjøforsvaret, Luftforsvaret og Heimevernet.
- Prioritere økt kapasitet med operative enheter i alle tre forsvarsgrener i nordområdene, og vise tilstedeværelse ved å beholde militære baser, anlegg og ledelsesfunksjoner i Nord-Norge. Brigade Nord skal styrkes med en bataljon, økt ildkraft, og anskaffe nye stridsvogner. Hærens 2. bataljon skal videreutvikles til en stående avdeling. Oppbyggingen av Finnmark landforsvar må fortsette.
- Prioritere oppgradering og tilrettelegging for kvinner i Forsvaret, både i førstegangstjenesten og for videre tjeneste i forsvarsgrenene.
- Styrke etterretning, overvåkning og rekognosering for å sikre muligheten til å respondere med riktig og tilpasset militær innsats når det er nødvendig.
- Styrke sivilforsvarets kapasitet med hensyn til utstyr og mannskap ut ifra aktuelt og fremtidig risikobilde.
- Fortsette å styrke Heimevernet, slik at det får økt kapasitet og kompetanse til å være en robust og fleksibel beredskapsaktør i fred, krise og krig.
- Legge til rette for tilstedeværelse og seilingsdøgn for enheter i Sjøforsvaret, spesielt i nordområdene.
- Ha et godt forsvar mot cyberangrep.

- Øke det sivil-militære samarbeidet for å sikre en funksjonsdyktig og forsvarlig sanitets- og veterinærtjeneste i kriser og krig.
- Sørge for gode rammebetingelser for Forsvarets tros- og livssynskorps, slik at alt personell kan få tilbud om samtaler og utøve sitt livssyn under tjenesten.
- Sikre at de som har vært i internasjonal tjeneste får god oppfølging, og gi veteraner den anerkjennelsen de fortjener. Personell og deres familier skal sikres god oppfølging før, under og etter tjenesten. Sivil forskning på veteraner og deres familier må finansieres.
- Arbeide for bedre helsetilbud for skadde veteraner og en tydeliggjøring av ulike behandlingsmuligheter, og at det etableres desentraliserte veteransentre med relevant kompetanse for rekreasjon. Helsetjenestens kompetanse om veteraner må videreutvikles.
- Styrke veteraners rettsvern, og ta bort tidsbegrensning for rett på behandling/kompensasjon.
- Arbeide for at det etableres et minnesmerke for krigsseilere i Stortinget.
- Sikre fortsatt god demokratisk kontroll med de hemmelige tjenestene.

Verdigrunnlag og ideologi

KrF bygger sin politikk på den kristendemokratiske ideologi. Vårt verdigrunnlag er hentet fra Bibelen, den kristne kulturarven og grunnleggende menneskerettigheter og har sin forankring i det kristne menneskesynet, nestekjærligheten og forvalteransvaret.

KrF er et verdiparti bygget på overbevisningen om de kristne verdiene er det beste grunnlaget for å utvikle politiske løsninger for samfunnet vårt. Samtidig må det settes klare grenser for politikken virkeområde. Trosfrihet er grunnleggende i kristendemokratisk ideologi, og politikken skal derfor aldri blande seg inn i menneskers personlige trosforhold. Målet med politisk arbeid er et best mulig samfunn for alle, uavhengig av tro.

KrFs grunnverdier er det kristne menneskesynet, nestekjærligheten og forvalteransvaret, fordi vi mener dette er verdiene fra Bibelen og kristendommen som har størst relevans for politikken. Ut fra disse verdiene utledes de kristendemokratiske prinsippene som danner grunnlaget for utviklingen av KrFs praktiske politikk.

Verdiforankringen i den kristendemokratiske ideologien utgjør et alternativ til de mer systemorienterte ideologiene på høyre- og venstresiden. En verdiorientert ideologi med menneskeverdet i sentrum er det beste redskapet i en verden i stadig forandring. Verdiene våre er uforanderlige og prinsippene våre står fast over tid, men i praktisk politikk vil disse uttrykke seg på ulike måter når samfunnet endrer seg. Dette gir grunnlag for en politikk som både er grunnfestet og dynamisk, og som stadig vil finne nye relevante løsninger på utfordringene vi møter i et moderne samfunn.

Grunnverdier

Det kristne menneskesynet

Det kristne menneskesynet innebærer en forståelse av mennesket som skapt i Guds bilde. Det gir alle mennesker en unik verdi som ingen har rett til å krenke. Derfor vil vern av mennesket fra unnfangelse til naturlig død, alltid stå sentralt i vår politikk. Mennesket er skapt til å leve i fellesskap. Men vi er skapt forskjellige og er gitt både stor frihet og stort ansvar.

Nestekjærligheten

Den kristne nestekjærligheten innebærer en radikal grunnholdning for hvordan vi skal møte våre medmennesker, som også må få konsekvenser for politikken. Nestekjærligheten gjelder alle mennesker, uavhengig av hvem de er og hvor de bor. Den inkluderer også de vi måtte oppfatte som våre fiender, og den krever aktiv handling.

Forvalteransvaret

Mennesket har fått et grunnleggende ansvar for å forvalte skaperverket. Det gjelder både naturressurser, økonomiske og menneskelige ressurser. Naturen gir oss store muligheter og stiller oss samtidig overfor et stort ansvar. Godene skal fordeles rettferdig, samtidig som kloden skal overlates til våre etterkommere i minst like god stand som da vi fikk ansvar for den.

Kristendemokratiske prinsipper

Ut fra disse tre grunnverdiene utleder vi prinsippene som til sammen utgjør vår kristendemokratiske ideologi.

Menneskeverd

Menneskeverdet er et overgripende prinsipp i kristendemokratisk ideologi, som ligger til grunn for all vår politikk. Hvert menneske har en uendelig verdi og ukrenkelige rettigheter fra unnfangelse til naturlig død, først og fremst retten til liv. Et menneske må aldri reduseres til kun et middel for å oppnå noe annet. Alle mennesker er likeverdige uavhengig av alder, prestasjoner, kjønn, seksuell legning, hudfarge, tro eller andre forskjeller mellom mennesker. Vi er forpliktet til å arbeide for likeverd, likestilling og realiseringen av menneskerettighetene for alle mennesker.

Fellesskap

Mennesket er skapt til fellesskap og utvikler og realiserer seg selv sammen med andre mennesker. Samtidig er vi mer enn bare en del av et kollektiv. Enkeltmenneskets verd gjør at ingen må utnyttes av andre som kun et middel for flertallet eller representanter for fellesskapet. Deltakelse i fellesskapet utvikler og utfordrer enkeltmennesket, men fellesskapet må også skape rom for hvert enkelt individ og verdsette mangfoldet av mennesker. Kristendemokratisk ideologi representerer derfor et alternativ til både individualisme og kollektivismen, et alternativ som også blir kalt personalisme.

Ekteskapet som ordning mellom mann og kvinne har dype røtter i tro og tradisjon, og familien er det mest grunnleggende fellesskapet i samfunnet. Det er i familien de første og nære relasjoner utvikler seg, og det er familien som har hovedansvaret for barna og deres oppdragelse. Det er derfor viktig at samfunnet legger til rette for at familien har frihet til å fylle og utvikle sin rolle.

Mennesker søker også fellesskap gjennom frivillige organisasjoner, lag, foreninger, arbeidsfellesskap, bedrifter og forsamlinger. Fellesskapene bidrar til engasjement og utfører en uvurderlig samfunnsinnsats, som ikke uten videre kan eller bør ivaretas av staten. Sammen bidrar de til å bygge et velferdssamfunn, ikke bare en velferdsstat.

Tro er en viktig del av det å være menneske. Religionsutøvelse har en naturlig plass i det offentlige rom, og det må legges til rette for at mennesker skal få utøve sin tro i ulike trossamfunn, forsamlinger og trosfellesskap, og tilsvarende for andre livssyn.

Mennesket har også kulturelle behov som dekkes gjennom ulike fellesskap. Et aktivt kulturliv legger grunnlaget for et samfunn preget av trygghet, identitet og livskvalitet.

Mangfold

Alle mennesker er skapt forskjellige, med stor frihet til å velge hvordan vi vil leve våre liv. Kristendemokratiet ser på forskjellighet og mangfold som positivt og velkomment. Alle har rett til religionsfrihet og kan ikke påtvinges en tro på tvers av deres vilje. Alle mennesker skal være likeverdige deltakere i samfunnet og gis mulighet til å bidra med sine evner og egenskaper. Vi ønsker et samfunn preget av ulike mennesker, uten at staten eller andre griper inn med ensretting eller begrensning av mangfoldet.

Folkestyre

Vi mennesker er ufullkomne, med evne til å gjøre både gode og dårlige valg. Det finnes derfor ingen fullkommen politikk. Det vil alltid være mulig å endre samfunnet til det bedre. Vi er på vakt mot å samle for mye makt på få hender. Demokratiet er den styreform som gir best beskyttelse mot maktovergrep.

Solidaritet

Nestekjærligheten og menneskeverdet tilsier en solidaritet som er mer radikal enn den som kommer fra rettferdighetshensyn alene. Kristendemokratisk solidaritet handler om en vilje til å verne alle menneskers liv, frihet og verdighet. Alle skal regnes med i fellesskapet, uavhengig av geografisk avstand og på tvers av generasjoner. Vi er forpliktet til å stå opp for sårbare og undertrykte mennesker og til å strebe etter sosial rettferdighet.

Subsidiaritet

Enkeltmennesker og de naturlige fellesskapene i samfunnet er frie og har i utgangspunktet selv ansvaret for å løse sine utfordringer. Subsidiaritetsprinsippet, ofte kalt nærhetsprinsippet, sier at beslutninger i samfunnet må tas på lavest mulig hensiktsmessige nivå. Bevisbyrden ligger alltid på dem som vil løfte beslutningsmyndighet opp på et høyere nivå.

Subsidiaritetsprinsippet må imidlertid ses i sammenheng med solidaritetsprinsippet. Det kan være nødvendig å løfte en beslutning til et høyere nivå, i solidaritet med mennesker som ellers ville rammes.

Subsidiaritetsprinsippet innebærer at staten skal opptre som et subsidium eller et substitutt for de naturlige fellesskapene. Det er bare når de naturlige fellesskapene ikke fungerer optimalt at staten skal tre inn, og da med mål om å få de naturlige fellesskapene til å fungere optimalt igjen for så å trekke seg ut.

Der det ikke er hensiktsmessig at en oppgave løses av den enkelte, familien eller frivillige alene, må kommunen tre inn. Der det ikke er hensiktsmessig at kommunen løser oppgaven, må fylket eller staten løse

dem. På samme måte trenger vi forpliktende internasjonalt samarbeid der det ikke er hensiktsmessig at stater alene løser en utfordring.

Rettferdig fordeling

Verdens totale ressurser er begrensede, og innenfor rammen av en bærekraftig utvikling er det grenser for hvor stort ressursforbruket kan være. Hvert enkelt menneske bør i utgangspunktet ha mulighet til å få sin rettferdige andel av disse ressursene. Vi har et ansvar for å arbeide for en mer rettferdig fordeling i verden. Vi ønsker også å motarbeide store økonomiske forskjeller mellom fattige og rike i vårt eget samfunn.

Generasjonsansvar

Hver generasjon har ansvar for å forvalte jorden og alle dens ressurser på en måte som ivaretar dagens behov, samtidig som vi legger grunnlaget for at kommende generasjoner skal få muligheten til å dekke sine. Vi må legge til rette for en verdiskaping som gir kommende generasjoner noe å leve av og noe å leve for. Økonomisk vekst kan imidlertid ikke være et mål i seg selv. Ensidige økonomiske hensyn kan ikke gå på bekostning av økologisk, sosial og kulturell utvikling. I forvaltningen av ressursene må langsiktig tenkning ha forkjørsrett. Generasjonsansvaret innebærer også at vi er satt til å bevare og foredle det beste i vårt samfunns kulturarv, og overbringe disse verdiene til våre etterkommere. Generasjonsansvaret er ikke bare tilbakeskuende. Verdier skal ikke bevares kun fordi de er en del av kulturarven, de må også være gode verdier å bygge et samfunn på. Mangler kulturarven viktige verdier, er det viktig for en kristendemokrat å få dem inn i samfunnet, fordi de er gode verdier. KrF mener at det er særlig viktig å løfte frem den kristne kulturarven.

KIT